

**T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI**

ÇAĞATAY SARP

**İKTİSADİ YÖNELİMLER ve İŞ TERCİHLERİ ÜZERİNDE
SOSYO-KÜLTÜREL DEĞERLERİN ETKİLERİ
TÜRKİYE FİNANS KATILIM BANKASI ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

**TEZ YÖNETİCİSİ:
YRD. DOÇ. DR. MUSTAFA ORÇAN**

KIRIKKALE-2009

T.C. KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Çağatay SARP tarafından hazırlanan “İktisadi Yönelimler ve İş Tercihleri Üzerinde Sosyo-Kültürel Değerlerin Etkileri –Türkiye Finans Katılım Bankası Örneği-” adlı tez çalışması, jürimiz tarafından, Sosyoloji Anabilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir. // 2009

Başkan

Üye

Üye

ÖZET

Araştırılan konu, “İktisadi Yönelimler ve İş Tercihleri Üzerinde Sosyo-Kültürel Değerlerin Etkileri: Türkiye Finans Katılım Bankası Örneği”dir. Katılım bankacılığı Türkiye’de 1980’li yılların başında Özel Finans Kurumları statüsünde hayat bulmuştur. Daha çok muhafazakar kesimin faiz hassasiyeti göz önüne alınarak hazırlanan bu yapı; nakit para alışverişi yerine peşin ve indirimli mal alımı yapma ve kredi borçlusuna vadeli ve karlı satış ile faiz yerine kar payı alma ve verme esasına göre hazırlanmıştır. Genel itibariyle faiz hassasiyeti bulunan müşterilere hizmet veren katılım bankalarının çalışanları, sistemin aksaksız işlemesi ve müşterilere güven vermesi bakımından çoğunlukla aynı manevi hassasiyet seviyesinde kişilerden seçilmektedir. Katılım bankası çalışanları esas alınarak genel olarak çalışan kesimin iş tercihlerinde ve diğer iktisadi kararlarında kendi sosyo-kültürel değerlerinin etkilerinin ortaya konulması bu araştırmanın temel amacıdır.

Araştırmada basit tesadüfi örnekleme modeli kullanılmıştır. Araştırmanın verileri nicel ve nitel araştırma teknikleri kullanılarak elde edilmiştir. Bilgi toplama aracı olarak anket, mülakat, gözlem ve kaynak taramasına başvurulmuştur. Araştırma, teorik ve uygulamalı çalışma olmak üzere iki safhadan oluşmuştur. Teorik bölümde; değerler, sosyo-kültürel yapı ve değer ilişkileri, iktisadi kavramlar ve iktisat-ahlak ilişkisi ve katılım bankacılığı kavramları ele alınmıştır. Buna ek olarak; Weber’in din, ahlak ve kapitalizm üstüne kuramı ile Ülgener’in din, ahlak ve iktisat üzerine görüşleriyle Osmanlı-Türk toplumu örneğinde din, ahlak ve iktisat ilişkilerinin tarihi arka planı incelenmiştir.

Araştırmanın uygulama safhasında 54 soruda oluşan bir anket formu Türkiye Finans Katılım Bankası’nın Ankara şubelerinde çalışan farklı statüdeki 110 personele uygulanmıştır. Araştırmamıza göre; sosyo-kültürel değerlerin iş tercihleri üzerinde etkili olduğu, çalışanlarca katılım bankacılığının tercih edilmesinde dini değerlerin etkili olduğu ve tüketim tercihlerinde dini ve milli değerlerin belirleyiciliği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: “Değerler”, “Değerler Sosyolojisi”, “Ekonomi ve Değerler”, “İktisat Sosyolojisi”, “Türkiye Finans Katılım Bankası”.

ABSTRACT

The subject of this study is to analyze the effect of socio-cultural values on economic tendencies and job preferences. Türkiye Finans Katılım Bankası in the early 1980s private banking Financial Institutions in the life status was found. The more conservative interest rate sensitivity in mind that the structure was prepared, instead of cash advance and discount shopping to purchase goods and credit to the debtor-term and profitable sales and profits instead of interest rate based on export and import has been prepared. The sensitivity of general interest to the customer service employees of the participating banks, the system without halting the processing and export to customers in terms of trust of the people are selected mostly on the same level of moral sensitivity. Participation in general on the basis of bank employees working in the sector's business profile and other economic decisions are affected by their own socio-cultural values to be put in the middle of the main purpose of this investigation.

Simple random sampling was used to investigate model. Quantitative and qualitative research techniques of the survey data have been obtained by using the. As a survey tool for collecting information, interviews, observations and resources are applied to the scan. Research, including theoretical and practical work consists of two phases. In the theoretical section, values, socio-cultural structures and values relations, economic concepts and economic concepts-moral relations and participation are covered banking. In addition, Weber religion, morality and capitalism on the theory of Ülgener with religion, morality and economics with the Ottoman-Turkish society in the case of opinions on religion, morality and economics background, is a review of the history of relations.

54 questions in the application phase of the study, a survey form in Turkey Financial Participation in the Bank's Ankara office of 110 staff employees were applied to a different status. According to our research, socio-cultural values that influence job choice, prefer to work in banking participation to be effective religious values and consumption preferences are seen in the religious and national values set.

Keywords: “Values”, “Sociology of Values”, “Economy and Sociology”, “Economic Sociology”, “Türkiye Finans Katılım Bankası”.

KİŞİSEL KABUL / AÇIKLAMA

Yüksek Lisans / Doktora tezi olarak hazırladığım “İktisadi Yönelimler ve İş Tercihleri Üzerinde Sosyo-Kültürel Değerlerin Etkileri –Türkiye Finans Katılım Bankası Örneği-” adlı çalışmamı, ilmi ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazdığımı ve faydalandığım eserlerin bibliyografyada gösterdiklerimden ibaret olduğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

.../.../2009

Çağatay SARP

ÖNSÖZ

Değerler ile iktisadi hayat arasındaki ilişki önceden beri beni düşündüren, ilgimi çeken bir mevzu idi. Nihayetinde, belli bir zaman iştiğal ettiğim katılım bankacılığı mesleği sayesinde edindiğim tecrübeler ve gözlemlerim bu hususa dair ilgimi hat safhaya taşımış oldu.

Araştırmamızın uygulama boyutuna ve şahsıma ait sınırlılıklarından kaynaklı zorluklar her safhada varlığını hissettirdi. Türkiye Finans Katılım Bankası'nın değerli personeli ellerinden geldiğince araştırmaya destek olmuşlarsa da, banka yönetiminin tereddütlü yaklaşımı araştırmanın uygulama safhasında türlü meşakkatin doğmasına ve gecikmelere yol açmış oldu. Bu zorluğun yanında şahsımın özel sektörde seyahati bol ve yoğun bir tempoda çalışıyor olması da araştırmamızın uzamasında etkili bir faktördü.

Araştırma müddetince yol göstericiliğini benden esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç Dr. Mustafa ORÇAN'a minnet borçlu olduğumu bildirmek isterim. Çalışmamıza önemli katkılarda bulunan kadim dostum Fatih YILDIZ'a, tecrübelerinden faydalandığım Arş.Gör. Kamil ŞAHİN'e, Türkiye Finans Katılım Bankasının kıymetli çalışanlarına sonsuz teşekkür ederim. Zaten seyahatlerle dolu olan işimin dışında kalan zamandan çalarak araştırmaya yönelip kendilerini ihmal ettiğim halde bana her zaman sabırla ve anlayışla yaklaşan aileme şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
KİŞİSEL KABUL / AÇIKLAMA.....	III
ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER	V
TABLolar VE ŞEMALAR LİSTESİ	VIII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	X
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	5
KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	5
1.1. DEĞERLER	6
1.1.1. Değerlerin Özellikleri	7
1.1.2. Sosyal Yapıyı Belirleyen Değer Türleri	7
1.1.2.1. Milli değerler	8
1.1.2.2. İnançlar ve Dini değerler	9
1.1.2.3. Ahlaki Değerler	10
1.1.2.4. Örf ve Adetler	12
1.1.2.5. Ailevi Değerler	13
1.1.2.6. Tarihi Değerler	14
1.1.3. Sosyal Değişme ve Değerle İlişkisi	14
1.1.4. Fert Değerlerini Belirleyen Sosyal Çevre	15
1.1.4.1. Toplum	16
1.1.4.2. Tarih	16
1.1.4.3. Kimliğin ve Sosyalleşmenin Sonucu Olarak Ferdin Kendisi.....	17
1.1.4.4. Din.....	18
1.1.4.4.1. Din ve Fert.....	19
1.1.4.4.2. Din ve Toplum.....	21
1.2. SOSYO-KÜLTÜREL YAPI VE DEĞERLER	22
1.2.1. Kültür.....	23
1.2.1.1. Kültürün Özellikleri	26
1.2.1.2. Kültürle İlgili Kavramlar	27
1.2.1.3. Kültürün Fonksiyonları	30
1.2.1.4. Sosyo-Kültürel Değerler	31
1.2.2. Sosyo-Kültürel Normlar	33
1.2.3. Geleneksel ve Modern Toplamlar	34
Tablo 1: Geleneksel ve Modern Toplamların Karşılaştırmalı Bir Tipolojisi	35
1.2.3.1. Geleneksel Toplamlarda Birey ve Değerler	36
1.2.3.2. Modern Toplamlarda Birey ve Değerler	37
1.2.4. Hayat Tarzı ve Değerler	38
1.2.4.1. Toplumsal Tabakalaşma ve Yaşam Tarzı	39
1.2.4.2. Kent Kültürü ve Yaşam Tarzlarına Etkisi	40
1.3. İKTİSADİ KAVRAMLAR	42

1.3.1.	<i>İktisat Ahlakı</i>	42
1.3.2.	<i>İş Ahlakı</i>	43
1.3.3.	<i>İktisat Zihniyeti</i>	44
1.3.4.	<i>Kapitalizm</i>	45
1.3.5.	<i>Faiz</i>	46
İKİNCİ BÖLÜM		47
KURAMLAR VE TARTIŞMALAR		47
2.1.	MAX WEBER'E GÖRE DİN, AHLAK VE KAPİTALİZM	48
2.1.1.	<i>Weber Sosyolojisinde Sosyo - Kültürel Bir Değer Olarak Din Olgusu</i>	48
2.1.2.	<i>Protestanlık</i>	52
2.1.3.	<i>Kapitalizm</i>	53
2.1.4.	<i>Kapitalizmin Ruhu</i>	54
2.1.5.	<i>Protestanlığın Ekonomik Değişime Etkileri</i>	56
2.1.6.	<i>Weberci Görüşün Düşündürdükleri</i>	61
2.1.7.	<i>Karl Marx ve Max Weber</i>	62
2.2.	SABRİ ÜLGENER'E GÖRE DİN, AHLAK VE EKONOMİ	65
2.2.1.	<i>Sabri Ülgener'e Göre Din</i>	65
2.2.2.	<i>Ülgener İktisat Düşüncesinin Merkezi : İnsan</i>	66
2.2.3.	<i>Norm ve Reel - Ahlak ve Zihniyet</i>	67
2.2.4.	<i>Ülgener'e Göre İslam ve Ekonomi</i>	68
2.2.5.	<i>İslamiyet Konusunda Weber'e Karşı Görüşleri</i>	70
2.2.6.	<i>Değerler Ekseninde Osmanlı – Türk Toplumunda Din – Ahlak – Zihniyet Etkileşimleri</i>	72
2.2.7.	<i>Ülgener'de İktisadi Dönemleştirme</i>	74
2.2.7.1.	<i>Ortaçağ İktisat Ahlakı ve Ortaçağ Hayatı</i>	74
2.2.7.2.	<i>Ortaçağ Zihniyeti</i>	76
2.2.7.3.	<i>Ahlak - Zihniyet Birlikteliği</i>	76
2.2.7.4.	<i>Ahlak – Zihniyet Çelişmesi (Kanaatkarlık)</i>	76
2.2.7.5.	<i>İktisadi Gerçeğin Toplum Ahlakı Değerlerinden Uzaklaştırması</i>	77
2.2.7.6.	<i>İktisadi Gerçeğin Osmanlı-Türk Toplumunu Getirdiği Netice</i>	77
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM		80
KURUM VE TARİHÇE		80
3.1.	TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNDE KATILIM BANKACILIĞI	81
3.1.1.	<i>Türk Bankacılık Sektörünün Tarihi Gelişimi</i>	81
3.1.1.1.	<i>Osmanlı Döneminde Bankacılık</i>	81
3.1.1.2.	<i>Cumhuriyet Dönemi Bankacılık</i>	82
3.1.2.	<i>Alternatif Bir Bankacılık Türü Olarak Katılım Bankacılığı</i>	84
3.1.2.1.	<i>Tanımı</i>	85
3.1.2.2.	<i>Tarihi Gelişimi</i>	86
3.1.2.3.	<i>Katılım Bankalarının Çalışma Şekli</i>	87
3.1.2.4.	<i>Katılım Bankalarının Fon Toplama Yöntemleri</i>	88
3.1.2.4.1.	<i>Özel Cari Hesaplar</i>	88
3.1.2.4.2.	<i>Katılım Hesabı</i>	88
3.1.2.4.3.	<i>Özel Fon Havuzu</i>	89
3.1.2.5.	<i>Katılım Bankalarının Fon Kullanırma Yöntemleri</i>	89
3.1.2.5.1.	<i>Nakdi Krediler</i>	90
3.1.2.5.2.	<i>Gayri Nakdi Krediler</i>	91
3.1.2.6.	<i>Katılım Bankalarının Mevduat Bankaları İle Karşılaştırılması</i>	91

3.1.2.6.1. Katılım Bankalarının Mevduat Bankaları ile Temel Farklılıkları	92
3.1.2.6.2. Katılım Bankalarının Mevduat Bankaları ile Benzerlikleri.....	92
3.1.2.7. Katılım Bankacılığına Yönelim.....	94
3.2. GENEL OLARAK TÜRKİYE FİNANS KATILIM BANKASI A.Ş. VE ORGANİZASYON TÜRLERİ İÇİNDEKİ YERİ.....	96
3.2.1. Organizasyon Yapı Türleri	97
3.2.1.1. Mal-Hizmet Temeline Dayanan Organizasyon	97
3.2.1.2. Fonksiyon Esasına Dayanan Organizasyon.....	98
3.2.1.3. Bölge Temeline Dayanan Organizasyon.....	98
3.2.1.4. Proje Organizasyonu	99
3.2.1.5. Matriks Organizasyon	99
3.2.2. Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.'nin Organizasyon Türü.....	99
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	102
TÜRKİYE FİNANS KATILIM BANKASI KATILIM BANKASI ÇALIŞANLARI ARAŞTIRMASI VE ANALİZİ	102
4.1. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ	103
4.1.1. Araştırmanın Yöntem ve Teknikleri.....	103
4.1.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi	103
4.1.3. Araştırmanın Hipotezleri.....	104
4.1.4. Veri Toplama Teknikleri	104
4.1.5. Verilerin Değerlendirilmesi	105
4.2. ARAŞTIRMANIN BULGULARI.....	105
4.2.1. Sosyal ve Demografik Göstergeler	105
4.2.2. Kimlikler, Değerler ve Tutumlar	111
4.2.3. Gündelik Hayat Göstergeleri	115
4.2.4. Değerlerin İş Tercihleri ve Ekonomik Faaliyetler Üzerindeki Etkileri.....	120
4.2.5. Politik Göstergeler.....	139
SONUÇ	145
KAYNAKÇA	150
EK : ANKET FORMU	159

TABLolar VE ŞEMALAR LİSTESİ

TABLO 1: GELENEKSEL VE MODERN TOPLUMLARIN KARŞILAŞTIRMALI BİR TİPOLOJİSİ	35
TABLO 2: CİNSİYET	106
TABLO 3: YAŞ DAĞILIMI	106
TABLO 4: EĞİTİM DURUMU.....	107
TABLO 5: MEDENİ HAL	107
TABLO 6: EN UZUN SÜRE YAŞANILAN YER.....	108
TABLO 7: ÇOCUK SAYISI.....	108
TABLO 8: BABA MESLEĞİ	109
TABLO 9: AİLE BÜYÜKLERİ İLE AYNİ EVİ PAYLAŞMA DURUMU.....	110
TABLO 10: İŞYERİNDEKİ STATÜ.....	110
TABLO 11: KİMLİK GÖSTERGESİ.....	111
TABLO12: DİNİ GÖREVLERİ YERİNE GETİRME DURUMU	112
TABLO 13: BAĞIŞ TERCİHLERİ	113
TABLO 14: ÇALIŞANLARIN İŞYERİNDEKİ STATÜLERİ VE BAĞIŞ TERCİHLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ	114
TABLO 15: GÜNÜMÜZDE MUTLU OLMANIN YOLU ZENGİN OLMaktan GEÇMEKTE.....	115
TABLO 16: GÜNLÜK GAZETE OKUMA DURUMU	115
TABLO 17: GÜNLÜK T.V. SEYRETME SÜRELERİ.....	116
TABLO 18: TERCİH EDİLEN T.V. PROGRAMLARI	116
TABLO 19: TERCİH EDİLEN MÜZİK TÜRÜ.....	117
TABLO 20: BOŞ ZAMANLARI DEĞERLENDİRME DURUMU.....	118
TABLO 21: ÖZEL GÜNLERİ KUTLAMA DURUMU	119
TABLO 22: İŞ TERCİHLERİNDE ÖNEM VERİLEN ETKENLER.....	120
TABLO 23: KATILIM BANKACILIĞINI TERCİH SEBEPLERİ	121
TABLO 24: FAİZ SİSTEMİYLE ÇALIŞAN BİR BANKADAN KREDİ KULLANMA DURUMU.....	121
TABLO 25: BİRİKİMLERİ DEĞERLENDİRME DURUMU	122
TABLO 26: FAİZLE İLGİLİ GÖRÜŞLER	123
TABLO 27: BORÇ ALINACAK YER VE KİŞİ TERCİHLERİ.....	123
TABLO 28: BANKACILIK MESLEĞİNİ TERCİH SEBEPLERİ	124
TABLO 29: KATILIM BANKASINDA ÇALIŞMAKLA İDEALİMDEKİ İŞE KAVUŞTUM	125
TABLO 30: KATILIM BANKASININ OLMADIĞI YERLERDE MEVDUAT BANKALARINDA ÇALIŞIRIM.....	126
TABLO 31: MEVDUAT BANKALARINDAN GELECEK CAZİP İŞ TEKLİFLERİYLE İLGİLENMEM.....	126
TABLO 32: ÇOCUĞUMUN VE YAKINLARIMIN KATILIM BANKASINDA ÇALIŞMASINI İSTERİM	127

TABLO 33: ÇALIŞTIĞIM BANKANIN MESAI SAATLERİ KONUSUNDA DAHA ANLAYIŞLI OLMASI GEREKTİĞİNİ DÜŞÜNÜYORUM	127
TABLO 34: EKONOMİK YETERSİZLİKTEN DOLAYI GELECEĞİMDEN KAYGI DUYUYORUM	128
TABLO 35: BANKACILIK YORUCU BİR İŞTİR	129
TABLO 36: KAMU SEKTÖRÜNDE ÇALIŞMAKTANSA ÖZEL SEKTÖRÜ TERCİH EDERİM	130
TABLO 37: YÖNETİCİLERLE ALT KADEMENİN İLİŞKİLERİNİN YETERİNCE İYİ OLDUĞUNU DÜŞÜNÜYORUM	130
TABLO 38: SİSTEM İÇİNDE YAPILAN İŞLERİN ÇOĞU ZAMAN YANLIŞ OLDUĞUNU DÜŞÜNÜYORUM	131
TABLO 39: EVE ÇOĞU ZAMAN YORGUN GELİYORUM	131
TABLO 40: EVE ÇOĞU ZAMAN YORGUN GELİYORUM AMA YİNE DE İŞİMDEN MEMNUNUM	132
TABLO 41: İŞ DEĞİŞTİRME İMKANIM OLSA İŞİMİ DEĞİŞTİRİRİM	132
TABLO 42: EMEĞİMİN KARŞILIĞINI ALIYORUM	133
TABLO 43: KATILIM BANKALARINDA MANEVİ DEĞERLERİN BAZEN İKİNCİ PLANDA TUTULDUĞUNU DÜŞÜNÜYORUM	134
TABLO 44: NORMAL BANKALARDAN KREDİ KARTI ALABİLİRİM	135
TABLO 45: MÜŞTERİLERİMİZİN DİĞER BANKA MÜŞTERİLERİNE GÖRE DAHA ANLAYIŞLI OLDUĞUNU DÜŞÜNÜYORUM	135
TABLO 46: ALIŞVERİŞ YAPTIĞIM MARKETLERDE ALKOL SATILMAMASINA DİKKAT EDERİM.....	136
TABLO 47: ARADA FİYAT FARKI YOKSA AVRUPA MENŞEİNE SAHİP ÜRÜNLERİ TERCİH EDERİM	136
TABLO 48: ARADA KALİTE VE FİYAT FARKI YOKSA YERLİ ÜRÜNÜ YABANCI ÜRÜNE TERCİH EDERİM ...	137
TABLO 49: ALIŞVERİŞLERİMDE DİNİ – AHLAKİ DEĞERLERE ÖNEM VEREN MARKALARI TERCİH EDERİM	138
TABLO 50: DİNİ – MİLLİ DEĞERLERİMİZE SAYGI GÖSTERMEYEN ÜLKE MALLARINI ALMAK İSTEMEM .	139
TABLO 51: TÜRKİYE A.B. ÜYESİ OLMALIDIR	140
TABLO 52: AVRUPA BİRLİĞİNE ÜYELİĞİN NE GİBİ SONUÇLAR DOĞURACAĞI	140
TABLO 53: YABANCILARA TOPRAK VE MÜLKİYET SATIŞINA KARŞIYIM	141
TABLO 54: MECLİSTE KABUL EDİLMİŞ OLAN “ÜNİVERSİTELERDEKİ KILIK KIYAFET ÖZGÜRLÜĞÜNÜ” DESTEKLİYORUM.....	142
TABLO 55: İLKÖĞRETİM OKULLARINDA DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSİNİN ZORUNLU OLMASINI ONAYLIYORUM	143
TABLO 56: “OKULLARDA YABANCI DİL EĞİTİMİ VERİLMELİ AMA OKULLARDA EĞİTİM YABANCI DİLLE VERİLMEMELİDİR”	144
ŞEMA 1: TÜRKİYE FİNANS KATILIM BANKASI A.Ş. ORGANİZASYON ŞEMASI	101

KISALTMALAR LİSTESİ

A.B.	: Avrupa Birliği
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
GMV	: Genel Müdür Yardımcılığı
Inc.	: Incorporated
S.	: Sayfa
S.S.	: Sayfa Sayısı
ÖFK	: Özel Finans Kurumu
TUİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
T.F.K.B.	: Türkiye Finans Katılım Bankası
TV	: Televizyon
Yay.	: Yayınları, Yayıncılık, Yayınevi

GİRİŞ

Önceden beri iktisadi olaylar ve değişen hayat şartları, fert ve toplum için sürekli bir tercihler ve kararlar silsilesini gerekli kılmıştır. Özellikle sanayileşmenin ve kapitalizmin hükmünü artırdığı toplumlarda fert, ayakta durabilmek ve kendisi için en iyi olanı belirleyebilmek adına her adımda bir karar verme ve tercih yapma halindedir. Bu tercihler ve kararlar basit iktisadi olaylar için geçerli olabileceği gibi insan hayatında büyük önem taşıyan iş – meslek seçimi için de geçerlidir.

Klasik iktisat teorisindeki “homoeconomicus” diye tabir edilen insan tipine göre fert, kendi çıkarlarını en üst düzeye yükselten iktisadi kararları alacaktır. Yine aynı teoriye göre kendi çıkarlarını en üst düzeye çıkaran fertler sayesinde toplumun genel refah düzeyi de üst seviyeye yükselecektir. Bu taraftan bakılınca ferdin iktisadi kararlarının belirleyicisi olan etmen ferdi çıkarlar olarak görünmektedir.

Bu eksenle yapılan tartışmalar ciddi olarak ilk sosyologlarca da yapılmıştır. Kurucu sosyologlar arasında yer alan Karl Marx (1818 – 1883), toplumsal değişmeyi açıklarken ekonomik ilişkiler ve üretim biçimlerinin bütünü olarak kabul ettiği alt yapının (ekonominin), üst yapı olarak kabul ettiği tinsel ve değerler alanını belirleyeceğini iddia eder.

Çıkar eksenli insan düşüncesinin aksine, diğer taraftan değer merkezli insan toplum yaklaşımı da söz konusudur. Ara bir değini olarak “Değer kavramı nedir?” Kısaca bunu açıklamak gerekir. Her toplumun sosyal çevre unsurlarının etkisiyle sahip oldukları değerleri vardır. Toplumu oluşturan fertler tarafından paylaşılan, önem atfedilen, bütün fertlerce uyulması beklenen ve toplum hayatında üzerinde uzlaşa sağlanmış olan amaçlar, tarzlar, semboller, ritüeller ve kıstaslar bütününe değerler olarak tanımlamak mümkündür. Bu kavram; inançlar ve dini değerler, milli ve yerel değerler, ailevi değerler, örf ve adetler, tarihi değerler ve ahlaki değerler kapsamında genel olarak ifade edilebilir.

Değerler, nesne ve olayların fert ya da toplum için iyiliğini ya da kötülüğünü, taşıdığı önemi ve gerekliliğini belirleyip sosyal hayatı şekillendirirler. Şüphesiz ki bu değerler, ferdin ya da toplumun kararları üzerinde etki sahibi olacaktırlar.

Dini değerlerin iktisadi belirlemede etkili olduğu görüşünün en bilinen savunucusu olan Max Weber’in (1864 – 1920) düşüncesi biraz daha genişletilirse, sosyo-kültürel

değerlerin iktisadi hayat üzerinde etkileyici rol oynadığını söylemek mümkün olacaktır. Ancak, önüne gelen fırsatları değerlendirmek ve kendi çıkarlarını en üst seviyeye yükseltmek ihtiyacı hisseden ferdin ve fertlerin oluşturduğu toplumun çıkarları kimi zaman sahip oldukları değerler ile çelişebilecektir. İşte bu çelişme durumunda, tercihlerde iktisadi çıkarlara ya da değerlere öncelik verme problemi meydana gelmektedir. İktisadi kararlarda ve tercihler üzerinde neyin etkili olabileceği konusu araştırmamızın problemini teşkil etmektedir.

Araştırmanın konusunu “**İktisadi Yönelimler ve İş Tercihleri Üzerinde Sosyo-Kültürel Değerlerin Etkileri: Türkiye Finans Katılım Bankası Örneği**” oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini Türkiye Finans Katılım Bankasının Ankara İli çalışanlarıyla sınırlandırılmıştır. Türkiye Finans Katılım Bankası’nın Ankara İlinde 15 şubesi, bir de bölge müdürlüğü mevcuttur. Ankara İli’nde toplam 180 civarında T.F.K.B. çalışanı mevcuttur. Bankacılık alanında şube çalışanları; memur, şef yardımcısı-pazarlama temsilcisi, şef-pazarlama yetkilisi, ikinci müdür, müdür yardımcısı ve şube müdürü statülerindedir.

Bu araştırmanın amacı, Türkiye Finans Katılım Bankası (T.F.K.B.) Ankara İli’nde çalışan personelin iş tercihlerinde ve almış oldukları iktisadi kararlarda sosyo-kültürel değerlerin, bunlar içinde de bilhassa dini değerlerin etkilerini ortaya koymaktır. T.F.K.B. Ankara İli örneği esas alınarak yapılan bu çalışma; toplumdaki fertlerin iş tercihlerinin ve iktisadi kararlarının arka planındaki etkenleri açıklamak, kurumların işe personel alımı sürecinde adayların tercihlerini anlamasına yardımcı olmak ve ekonomik yapı içerisinde mal ve hizmet üreten birimlerin toplumun değerlerini göz önünde bulundurarak ürün, pazarlama ve reklam çalışmaları yapmalarına katkı sağlamak bakımından önemlidir.

Modernleşmeyle birlikte fert ve değer ve tercihlerinde ciddi dönüşümler yaşanmıştır. Türk toplumu da bu dönüşümleri uzun süreden beri yaşamakta olmasına karşın asıl değişme trendine 1980 sonrasında çok güçlü ve hızlı bir şekilde değişime katkı sağladığı söylenebilir. Bu değişimlerden en önemli payı, toplum ve onun içinde yer alan fertleri ve toplumun sosyo-kültürel değerleri olduğu ileri sürülmektedir. Değişme sonrası, gerçekten toplum ve fertlerin sahip olduğu sosyo-kültürel değerlerinde çok ciddi bir değişme var mı? Değerlerin insan ilişkileri, iş tercih ve ilişkilerinde halen

etkili midir? Varsa bu etkilenme daha çok hangi alanlarda ve ferdin bütün yapısında ve tercihlerinde bir değişim gerçekleştirmekte midir? Melez değerler ortaya çıkabilmekte midir? Fertler çalıştıkları yeri özellikle tercih ediyorsa burada dini, milli, ahlaki vb. değerlerin etkisi nedir? Bu bağlamdaki sorular, muhafazakar yapısıyla bilinen özel bir banka çalışanlarından hareketle cevaplandırılmaya çalışılacaktır.

Araştırma, kuramsal ve uygulamalı olmak üzere temel iki safhada hazırlanmıştır. “Araştırmanın metodolojisi” başlığı altında da teferruatlı olarak ifade edildiği gibi araştırmamızın kuramsal kısmı öncelikle konuyla ilgili benzer çalışmalar incelenerek ve kaynak taraması yapılarak edinilen bilgiler ışığında ilgili kavramlarla, kuramlarla ve katılım bankacılığı yer aldığı bölümlerle oluşturulmuştur. Araştırmamızın uygulama kısmı ise araştırmanın hipotezlerine uygun sorularla oluşturulmuş anket formunun Türkiye Finans Katılım Bankasının Ankara İli çalışanlarından 110 tanesine uygulanmasıyla ve bu anketlerden elde edilen bulguların yorumlanmasıyla oluşturulmuştur. Araştırmacının Türkiye Finans Katılım Bankasındaki bir yıllık iş tecrübesi, gözlemlerini araştırmada ifade etmesine imkan sağlamıştır. Böylelikle anketteki bazı sorulara verilmiş olan cevaplardaki kararsızlık ve çekimserlik ifade eden sonuçlar, araştırmacının kendi gözlemleri ve tecrübeleri ile şahsi ilişkileriyle yapılan mülakatlar sayesinde vuzuha kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Araştırmamıza konu olan T.F.K.B. Ankara İli çalışanlarının sosyal profillerindeki benzerlik, iktisadi tercihleri, politik kararları ve yaşam tarzları itibarıyla homojene yakın bir denek grubu oluşmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla, SPSS 15 programıyla analiz edilen anket sonuçları çapraz tablolar ile test edilememiştir. Zira, deneklerin sosyal profilinde araştırmamız için önem arz edecek kriterler esas alınarak yapılmaya çalışılan çapraz tablolar ya anlamlı bir fark ortaya koymamış, ya da teste tabi tutulabilmesi için gerekli asgari şartları sağlayamamıştır. Bu durum, hipotezlerin düz tablolar ile açıklanmasına sebep olmuştur.

Araştırma dört bölümden meydana gelmektedir. *Birinci bölümde* değerler ve sosyo-kültürel yapı, iktisat ahlakı, iş ahlakı, kapitalizm ve faiz gibi iktisadi kavramlara yer verilmiştir. *İkinci bölümde* Max Weber’in din-ahlak-kapitalizm temelindeki yaklaşımı ile Sabri F. Ülgener’in (1911 – 1983) Osmanlı-Türk toplumunda din-ahlak-zihniyet ve ekonomi ilişkisi üzerine görüşleri ve dönemleştirmesi çerçevesinde kuramlara ve

tartışmalara yer verilmiştir. *Üçüncü bölümde*, genel olarak normal bankacılık sistemi ile katılım bankacılığı, özel olarak da Türkiye Finans Katılım Bankası'yla ilgili bilgiler ve tarihçeye yer verilmiş ve karşılaştırma yapılmıştır. *Dördüncü bölümde* araştırmanın metodolojisine yer verildikten sonra uygulamalı araştırmada çıkan veriler analiz edilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. DEĞERLER

Değer kavramı terminolojide çeşitli anlamlara gelmektedir. Bu anlamları sıralayacak olursak bunlar; nesne ve olayların bir toplum, bir sınıf ya da bir insan bakımından taşıdığı önemi belirleyen niteliği, bir toplum, bir sınıf ya da bir insan için önem taşıyan nesne ve olaylar anlamında kullanılmaktadır (Dönmezer, 1991: 50-51). Tabiki, değer kavramı için önem unsurunun dışında başka belirleyiciler de vardır.

Bir gruba ya da topluma üye olanların uymak durumunda oldukları genelleşmiş ahlaki inançlar olarak tanımlanan değerler, neyin iyi, güzel ve doğru; neyin kötü, çirkin ve yanlış olduğunu gösteren kriterlerdir (Kalyon, 2005: 5). Bu kriterler ile olaylar ve davranışlar toplum tarafından yargılanır ve üzerinde mutabakat sağlanır.

Türkçe'de değer, "karşılık olma"yı dile getiren "değmek" kökünden türetilmiştir, bu anlamda bir şeye biçilen karşılıktır, bundan ötürü de karşıladığı ihtiyaca göre değişen bir nitelik anlamını içerir. Nesne ve olayların insanca önemini belirleyen nitelik olarak görülen değer, Osmanlıca; kıymet, İngilizce; value, Fransızca; valeur ve Almanca; werth karşılığıdır. Sosyolojik anlamda değer kavramı, nesnelerin ve bilinç olgularının toplum, sınıf ve insan açısından taşıdıkları önemi belirleyen nitelikleri dile getirir (Ozankaya, 1975: 31). Nesnelere ve olgulara değer kılan unsur, toplumların onlara verdikleri önemdir.

Değerler, genelde inanılan, arzu edilen ve davranışlar için bir ölçü olarak kullanılan olgulardır . İlk defa Znaniecki tarafından sosyal bilimlere kazandırılan değer kavramı Latince "kıymetli olmak" veya "güçlü olmak" anlamlarına gelen "valere" kökünden türetilmiştir (Erjem, Kızılçelik, 1994: 99). Değerler sosyal hayatı şekillendiren, determine eden temel unsurların önemli bir kısmını oluştururlar. Toplum içerisinde tutum ve davranışlar, eylemler, duygular, fikirler, kişiler gruplar, amaçlar ve araçlar tümüyle ve değerlere göre mukayese edilir ve daha iyi, daha kötü, daha doğru, daha adil ve başka biçimlerde değerlendirmeye tabi tutulurlar. Kısaca değerler arzu edileni veya edilmeyeni, beğenileni veya beğenilmeyeni, doğru olanı veya olmayanı belirleyen temel standartlar olarak işlevde bulunurlar (Marshall, 1999: 133). Toplum, davranışları değerler sayesinde kıyaslar, iyiliğine kötülüğüne hükmeder. Değerler toplum için iyi-kötü, doğru-yanlış ayrımını yapmaya yarayan mihenk taşlarından farklıdır.

Bazı bilim adamları, değerleri toplumbilimsel bir kavram olarak ele almışlardır. Bu görüşe göre, içinde yaşanılan toplumun etkisi ile bir değerler sistemi oluşur; birey için değerli olan unsurlar herkes için değerlidir, dolayısıyla aynı unsurların herkes tarafından aynı şekilde değerlendirileceği beklenebilir. Bu şekilde değerler, ulaşılması kolaylıkla mümkün olanı değil, ulaşılması gereken hedefleri temsil etmektedirler (Baysal, 1981: 22).

Fert veya toplum için önem taşıyan ve iyi ile kötüyü belirlemede arzu edilen standartları temsil eden değerler şüphesiz ki alınacak kararlarda ve davranışlarda belirleyici rol sahibidir.

1.1.1. Değerlerin Özellikleri

Yukarıda ana hatlarıyla açıklanan değerler, özellikleri itibariyle sınıflandırılırsa aşağıdaki şekilde ifade edilebilir (Tezcan, 1995: 222-223).

- Değerler, grubun bireylerince paylaşılmışlar ve üzerinde uzlaşmışlardır. Değerlerin paylaşılması, değerlerin bireyleri birleştirmesinin en önemli etmenidir.
- Değerlerin, bireylerin belirli gereksinimlerini karşılayıcı özelliğe sahip olması, bireyler tarafından dikkate alınmasını sağlamıştır.
- Değerler, bireylerin duygu ve heyecanlarına yöneliktirler. Bireyler, önemli gördükleri yüce değerler için özveride bulunur, dövüşür, hatta canlarını verirler. Bunlara örnek olarak bağımsızlık ve din değeri verilebilir.
- Değerler, diğer nesnelere göre bireyler tarafından algılanmasını, değerlendirilmesini sağladığından diğer nesnelere göre daha önce gelmektedirler. Çünkü bireyler yaşamlarına değerleri doğrultusunda yön vermektedirler.

1.1.2. Sosyal Yapıyı Belirleyen Değer Türleri

M.Ö. IV-V yüzyıllar arasında yaşayan Yunan Filozofu Herakleitos; "her şey akar, her şey değişir, aynı ırmağa iki kez girilmez" demiştir. Bu değişiklik fikrini Mevlana da "her nefeste dünya yenilenir" diyerek belirtmiştir. Millet hayatında değişim sürekli

olarak yaşanmaktadır. Tabi ki, burada dikkat edilmesi gereken noktalardan birisi de, "süreklilik" kavramıdır (Çavdarıcı, 2002: 32). Sosyal hayatın değişimindeki süreklilik sosyal yapının belirlenmesinde etkin olan değerleri de değişime zorlamaktadır. Böylelikle etkin olan değerlerin de içeriği ve sosyal hayattaki karşılıkları zaman içerisinde değişime uğramaktan geri kalmayacaktır.

Sosyal yapı; içinde sosyal ilişkilerin, sosyal olayların meydana geldiği, grupların, kurumların yer aldığı, nüfus ile yerleşim tarzının şekillendirdiği, toplumun şekil ve çerçevesi ile ilgili dış görünüşe sahip olan bir sosyal varlıktır (Kalyon, 2005: 2). Sosyal ilişkiler ise sosyal yapıyı belirlerken, yine değerlerin etkisi altındadırlar.

Durkheim sosyal yapıyı sosyal gerçek olarak tanımlamıştır. İnsanoğlu sosyal gerçeği kendi dışında, çevremizdeki objektif öğeleri oluşturan bağımsız bir gerçeklik olarak yaşar. Bu nedenle, sosyal yapı davranışlarımıza baskı yapar ve hareketlerimizi belirli bir yöne yönlendirir (Zanden, 1993: 45). Bu demek oluyor ki; sosyal ilişkiler ile kurulan sosyal yapı, kendi oluşumuna kaynak teşkil eden ferdin ve toplumun davranışlarını da etkileme gücüne sahip olabilmektedir.

Sosyal yapıyı etkileyen ve sosyolojik çalışmaların ana noktasında yer alan iki problem vardır (Jenks: 1993: 26):

Her ikisinin de çok güncel bir konu olması ve kaynağının sosyolojik çalışmalara dayanıyor olmasından dolayı, sosyal yapıyı sadece toplumun bakış açısıyla açıklamak mümkündür.

Her ikisi de son derece soyut kavramlar olduğundan, tüm açıklamalarda soyut referanslar verilebilir.

Sosyal yapıyı belirleyen değer türleri milli değerler, dini değerler, ahlaki değerler, örf-adetler, ailevi değerler ve tarihi değerler başlıkları altında incelenebilir.

1.1.2.1. Milli değerler

Milli değerler, bir toplumun nereden gelip nereye gittiğini gösteren değerlerdir (Çavdarıcı, 2002: 33). Adından da anlaşılacağı üzere milli değerler millet temelinde ele alınırlar. Milleti ise; "din, dil, ahlak anlayışı ve kültür faktörüne göre ortaya çıkan, kendi birliğinden haberdar olan, siyasi bakımdan devlet şeklinde kurulmuş ve milli devlet

kurma kabiliyetine sahip, sürekli ve teşkilatlı insan zümreleri” olarak tanımlamak mümkündür (Erkal, 1997: 40). Milli değerler aynı zamanda; düşünce ve hissiyat planındaki aynılığı veya yakın benzerliği ortaya koyarak toplumu ortak paydada buluşturan ve bir arada tutan temel yapıtaşlarıdır. Aynı milli değerleri paylaşmayan bir toplumun millet olmasından bahsetmek mümkün değildir.

1.1.2.2. İnançlar ve Dini değerler

Din, insanın doğaüstü bir güçle ilgili olan düşüncelerini ve onun istediklerini yerine getirmek için gösterdiği davranışları ele alır. Tüm kültürlerde din, insana bir varlık katan ve onu diğer yaratıklardan ayıran bir noktadır (Tepperman ve Rosenberg, 1995: 36). Din; düşünce yolu ile değil, daha ziyade kişinin düşünce üstü güçle kurulan ilişkisi ve insancıl ödevlerin tanrısal buyruk olarak algılanmasıdır (İzveren, 1980: 9). Din, insana özgüdür ve aşkın bir güce yönelerek yapılan, toplum hayatında da çeşitli düzenlemelere imkan sağlayan inanç, düşünce ve sorumluluklar sistemidir.

Durkheim açısından din, toplu bir hareketi ve birbiriyle etkileşimi olan insanların davranış biçimlerini kapsamaktadır. Durkheim, "din; kutsal şeylerle ilgili inançları ve uygulamaları bütünleştiren bir sistemdir" diyerek, dinin sosyolojik analizini yapmış ve dini formüleştirmiştir (Schaefer ve Lamm, 1995: 395). Kutsiyet, inanç ve uygulamalar dinin formülasyonunu ifade etmektedir.

Marx, dinin sosyal yapıyı oluşturan, mantıklı, kişilere önemlilik hissini kazandıran bir rol oynadığı kanısındadır. Marx'ın bakış açısından, din toplumda istikrarı arttırır ve bu nedenle sosyal farklılıkları sürdürmeye yardımcı olur. Birbirinden farklı birkaç dini inanca sahip bir toplumda, bu inançlardan hangisi daha baskınsa bu dinin kuralları ekonomi ve politik alanda etkili olur. Marx, dini davranışların kolektif olduğu ve toplum tarafından paylaşıldığı konusunda Durkheim ile aynı fikirdedir. Aynı zamanda, Marx dinin içe kapalı toplumlarda sosyal kontrolü de sağlamakta olduğunu düşünmektedir (Schaefer ve Lamm, 1995: 398).

Dinlerin kendilerine has ahlaki normları ve kutsal sayılan inançları vardır. Aynı dini paylaşan bireylerden müteşekkil bir toplumda dine ait kutsiyetlerin ve normların sosyal ilişkilere yansması ve bunları şekillendirmesi kaçınılmazdır. Dini değerlerin etkisiyle

şekillenen sosyal ilişkilerin de sosyal yapıyı bu yönüyle belirlemesi gayet tabii olacaktır. Dolayısıyla, dini değerlerin sosyal yapının belirlenmesinde mühim derecede etkisi mevcuttur demek mümkündür.

Hangi amaçların izlenmeye değer olduğu, nasıl takip edilmesi gerektiği konularında bir toplumda ya da bir toplumsal kümede ortaklaşa benimsenen din, inanç ve bilgiler, toplumsal dayanışma ve bütünleşmede etkin olur (Ozankaya, 1999: 449450). Din, bu yönüyle toplumsal mutabakatın sağlanmasında ve kaos ortamından ve adaletsizlikten uzaklaşmada önemli bir konuma sahiptir.

Dini değerler, dini inancın dışında ortaya çıkan, iyi olanı, isteneni ve düzgün olanı betimleyen bir kavramdır. Bu değerler kişisel davranışları yönetir ve diğer sosyal kurumları doğrudan etkileyebilir (Schaefer ve Lamm, 1995: 402). Ayrıca, teselli vererek, barışı sağlayarak ve korku veya tasaya karşı bir ferahlama sağlayarak, destekleyici bir fonksiyon olarak kendini göstermektedir. Din, toplum normlarına uyum göstermeyi öğütleyerek, sosyal kontrolü de sağlamaktadır. Bununla birlikte, dinin sosyal kontrolü destekleyen gücü değişime karşı bir engel olabilmektedir (Thio, 1992:387). Netice itibariyle, kendi normlarıyla birlikte varlığını sürdüren din için sosyal hayatta değişmez kabul edilecek unsurlar da olacaktır. Sosyal kontrole dorudan etki eden bu unsurlar, kendi aleyhlerine olabilecek her türlü değişime karşı bir engel teşkil edeceklerdir.

İnsanlığın kültür birikimini oluşturmak açısından da dinin etkisi büyüktür. Bütün dinler ve özellikle tek tanrılı dinler, bütünüyle bir anlam, değerler ve kurallar bütünüdür(Çavdarıcı, 2002: 43-44-45). Kùltürler din ile yoğrularak gelişir, çeşitli değerlere,uygulamalara ve ritüellere sahip olurlar.

1.1.2.3. Ahlaki Değerler

Ahlak, öğrenmeler sonucunda oluşan, insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyerek toplu halde yaşamayı kolaylaştıran; inanç sistemine bağlı kişiliğin bir boyutu olarak gelişen değerler sistemi diye tanımlanır (İlgar, 2005: 5). Fertler, içinde buldukları toplumun genel ahlaki kaideleri vasıtasıyla davranışlarını düzenleri ilişkilerinin bu çerçevede geliştirirler.

Ahlak, bir toplum içinde kişilerin benimsedikleri, uymak zorunda oldukları davranış biçimi ve kuralları; belli bir toplumun belli bir döneminde var olan bireysel ve toplumsal davranış kurallarını tespit eden ve inceleyen bilim; iyi nitelikler, güzel huylardır (Yıldız, 2001: 38). Ahlaki değerlerin toplumdaki fonksiyonu, ferdin diğerleri ile ilişkilerinde ahlaki seçimlere yönelmesini sağlamasıdır (Arıkan, 1995: 173). Zaman içinde toplumda var olan davranış kuralları ve ilişki biçimleri değişebileceğinden, ahlaki değerlerde değişim de mümkün olabilmektedir.

Kişilerin karakter yapılarını belirleyen ahlaki değerler, davranışlarla ortaya çıkar. Dolayısıyla, insan davranışlarının ve ilişkilerinin yönetilmesiyle ilişkili ve insan hayatını daha değerli hale getirmeye yönelik kurallar, ahlaki kurallardır (Hund, 2000: 61). Ahlaki kurallar sayesinde, toplum içinde güçlü ile zayıf arasındaki ilişkiler düzenlenebilmekte, güçlünün davranışları da ahlaki kaideler çerçevesinde sınırlanmakta veya gereklilikleri ifa etmesi teşvik edilmektedir. Bu şekilde insan hayatı daha kaliteli ve değerli bir hal alabilmektedir.

Ahlak kuralları; çoğu kez yazılı olmayan, nesilden nesile, bazen doğrudan, bazen evrim geçirerek aktarılan, tarihten gelen adetler, töreler ve gelenekler olarak tanımlanır (Özel, 2000: 19). Ahlak kuralları bu şekilde uzun bir zamanın süzgecinden geçip, derin tecrübelerin ışığında gelişmişlerdir.

Ahlak biliminin içinde incelenen başlıca konular şunlardır (Aktan, 2001: 93):

- İyi ve kötünün ayırt edilmesi,
- Doğru ve yanlışın belirlenmesi,
- İnsanların yapması gereken veya insanlardan yapılması beklenen davranış ve eylemlerinin belirlenmesi,
- İnsanların yapmaması gereken ya da insanlardan yapmaması istenen davranış veya eylemlerin belirlenmesi.

"İnsan için iyi yaşam nedir?" ahlak felsefesinin en temel sorularından birisidir; bu soru bireylerde ahlaki karakterin nasıl oluşturulacağına dair bir cevap arar (Uysal, 2002: 32-33). İnsanın gerçek bir ahlaki değer yargısına varması, yani "iyi"yi ve "doğru"yu bulması için; sadece duyma ve düşünme güçlerini kullanması yeterli değildir. Kişinin

kendi niyet ve eylemlerinin ahlaki değerinin bilincine varması gerekir" ki, bu da kendi kendini yargılama yeteneğini kullanması ile mümkündür (İzveren, 1980: 97).

Ahlak, her ne kadar toplumu oluşturan fertlerin birlikte yaşamalarını kolaylaştıran, davranışlar üzerinde belirleyici rol sahibi olan kurallardan oluşsa da ferdin bu uygulamaları ve hassasiyetleri benimsemesinde tek etkenin toplum baskısı olduğu da dūřünülmemelidir. Bu kuralların uygulanmasında ferdin sorumluluk duygusu ve vicdanı da ciddi birer destek unsurudur.

1.1.2.4. Örf ve Adetler

Örf, "tanımak" anlamına gelen, kökeni "arefe" olan Arapça bir kelimedir. Örfler, uzun zamandır toplumda yerleşmiş olan ve kuşaktan kuşağa geçerek gelen ve toplumun üyeleri arasında ortak özel bir ruh dolayısıyla, sağlam bir bağ meydana getiren her türlü davranış kurallarıdır. Misafirperverlik, büyüklere saygı, yardımseverlik, cömertlik, askeri ve milli törenler vb. hepsi birer örfdür (Çavdarıcı, 2002: 50). Örf, bir sosyo-kültürel birimde kanun ve ahlak kaidelerinin yerine geçebilecek kadar kuvvetli yaptırımlarla desteklenmez. Fakat yaptırımları en kuvvetli olan norm çeşsidir. Diğer bütün sosyal-kültürel normların üzerinde kuvvete sahiptir (Nirun ve Özönder, 1990: 262). Örfe dair yaptırımlar ve örfün toplum davranışları üzerindeki etkisi, kırsal ve kent hayatı içinde farklılıklar gösterir. Kırsal hayatta örfün etkileri en kuvvetli şekilde görülürken, kent hayatında örfün etkileri kırsal kesime nispeten azalmış olarak hissedilir.

Adet kelimesi de Arapça asıllıdır. Dönmek, tekrarlamak anlamına gelen "ade" kökünden gelir. Adet, bir topluluğun uzunca bir zaman dilimi içinde, dışarıdan herhangi bir yaptırım uygulanmaksızın kendiliğinden uymaya, yapmaya başladığı ve topluluk tarafından yapılmasının lüzumlu olduğuna inanılan davranış kalıbıdır. Yaptırımı artıkça örf-töre halini alır (Nirun ve Özönder, 1990: 262). Adetler toplumlar tarafından belirli zamanlarda veya yeri geldikçe tekrarlanırlar. Toplum hayatında; düğün, cenaze, çeşitli kutlamalar gibi topluca katılım sağlanan yerlerde ve görevlerde sıkça görülebildiği gibi dini ritüellerde dahi adet olarak adlandırılabilirler farklı uygulamalara rastlamak mümkündür.

Sosyal bakımdan kabul görmüş ve yerleşmiş hareket tarzları olarak kabul edilen adetler, halk arasında yaygın olarak kullanılan davranış şekilleridir. Çoğu zaman örf ile adet aynı anlamda kullanılır. Ancak, adetin örf olabilmesi için yaptırım gücünün olması gerekir (Erkal, 1997: 27). Adetler çoğu zaman ferdin veya topluluğun tercihinin bırakılmıştır, toplumun bu hususta kayda değer bir yaptırım söz konusu değildir.

Adetler örfeye nazaran daha çabuk değişir ve bölgelere göre farklılık gösterir. Taklitle yaratılan toplumsal kurallar olduğundan, mantık ve sosyal değer süzgecinden geçmiş değillerdir. Bu nedenle, mantıkla, dini ve toplumsal kurallarla çatışabilirler. Örf ve adetler toplumun düzenleyici kaideler sisteminin bir kısmını oluşturur. Bunlara genel bir ifade ile "norm" denir. Normlar toplum için bir davranışları belirleyen esaslardır.

1.1.2.5. Ailevi Değerler

Dar anlamda aile, ana-baba ve çocuklardan oluşan ve nikah adı verilen hukuki bir işlemle kurulan sosyal bir kurumdur. Geniş anlamda aile, biyolojik ilişkiler sonucu insan türünün sürekliliğini sağlayan, sosyalleşme sürecinin ilk ortaya çıktığı, karşılıklı ilişkilerin belli kurallara bağlandığı, o güne dek toplumda oluşturulmuş maddi ve manevi zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal ve hukuksal yönleri bulunan sosyal bir birimdir (Çavdarıcı, 2002: 54). Sosyalleşmeye katkısı sebebiyle aile toplum için temel yapıtaşı niteliğindedir.

Sosyalleşme süreci vasıtasıyla, genç bireyler toplumsal yaşayışa ayak uydurmayı öğrenirler ve aileleri bu süreç içerisinde kültür transferini gerçekleştirecek olan en önemli sosyal kurumlardan birisini oluşturur. Aile sosyalleşme sürecinde, toplum ve kişi arasında bir arabuluculuk görevi üstlenir (Zanden, 1993: 281).

Ferdin temel davranışlarının ve karakterinin şekillenmeye başladığı ilk günlerde belirleyici baskın unsur şüphesiz ailevi değerlerdir. Fert, ailevi değerlerin etkisiyle geliştirdiği bakış açısını ve davranış tarzlarını sonradan ivme kazanan sosyalleşme süreci ile birlikte toplumun değerleri ile kıyaslama imkanı bulacaktır.

1.1.2.6. Tarihi Değerler

Tarih Arapça kökenli olup, "bir nesnenin zamanını belirlemek" demektir. Tarih bir milletin hafızasıdır ve zaman bir bütündür. Dün, bugün ve gelecek arasında kesin sınırlar yoktur (Çavdarıcı, 2002: 60). Dolayısıyla sosyal hayatta geçmişin izlerini görmek mümkün olmaktadır. Sosyal ilişkilerde de etkisini gösteren tarihi değerler sosyal yapı içerisinde mühim bir yer işgal etmektedir. Zira sosyal yapı, sosyal ilişkiler ile belirlenmektedir.

Millet olmanın da temel şartlarından biri ortak bir tarihe ve tarih bilincine sahip olabilmektir. Toplumların hayatında tarihten gelen dostluklar, düşmanlıklar, hainler ve kahramanlar vardır. Toplumun birlikte yasını tuttuğu veya sevincini paylaştığı tarihi olaylardan bahsetmek de mümkündür. Nitekim, sosyal olay ve olgularda bu ortak hafızanın etkilerini görmek tabii bir netice olarak kabul edilmelidir.

1.1.3. Sosyal Değişme ve Değerle İlişkisi

Bir toplumu değiştirmeye zorlayan, toplumun benimsediği ve özümlediği yeni değerlerdir. Bu değerler toplumca yaratılmış olabilir ya da başka toplumlardan alınmış olabilir. Bunlar topluma girdiğinde, diğer değerlerle birleşerek yeni biçimlere girer ve yeni değerler üretirler (Çavdarıcı, 2002: 29). Bu şekilde toplumda yaşanan farklılaşma süreci sosyal değişme olarak ifade edilebilir.

Sosyal değişme, toplumda bazı şeylerin aynı kalırken, bazı şeylerin farklılaşması sürecidir. Sosyal değişimin etkisini anne-babalarımızın ve büyükanne-büyükbabalarımızın hayatlarını önemli derecede etkileyen ama bize çok basit gibi görünen olaylara yansıttığımızda değişimin ne derece kuvvetli olduğunu görebiliriz (Zanden, 1993: 386-387). Sürekli bir gelişim, gerileme ve neticede değişim sürecinde olan insan hayatı şüphesiz ki beraberinde sosyal değişmeyi getirecektir.

Sosyo-kültürel yapı, - analize ve senteze tabi tutulacak olursa- kültür unsurlarının ve sosyal kurumların zaman içinde tekrarlanarak meydana getirdikleri ve onların karşılıklı etkileşimleri sonucu oluşan sosyal dengenin bir adıdır. Bu denge durumu, durgun bir yapı olarak kabul edilmekle birlikte, gerçek sosyal hayatta yeni oluşumlar, yeni unsur alış verişleri, iç ve dış dinamiklerin etkileşmesi sonucu her sosyal ve kültürel

yapı bir değişimin içindedir (Nirun ve Özönder, 1990: 251). Dolayısıyla sosyal denge durumunun varlığında bir değişim olmaması bakımından bir durgunluktan söz edilse de, dengenin kendisinin sürekli bir değişim içinde olması, zaman içinde sayısız dengenin yıkılırken yerine bir yenisinin kurulması bakımından sosyo-kültürel yapının sürekli bir değişim içinde olduğu ifade edilebilir.

İnsanlık tarihi boyunca yaşanan uzun bir değişme, gelişme veya zaman zaman görülen gerilemeler zincirine bakıldığında, 19. ve 20. yüzyıllara hızlı değişme yüzyılları denilmiş ve sosyal değişmeyi zorlayan esas güç de teknoloji olmuştur. Teknoloji ve onun getirdiği yeni değerler, davranış kalıpları, sosyal kurumları zorlamakta, yeni sosyal değerlerin kavranma, algılanma ve özümsemesi yaşanmadan yeni değer ve davranış paketleri gündeme gelmekte ve genç nesillere sunulmaktadır (Berkay, 1990: 44). Genç nesiller yeni kurulan bu ilişkiler ağına çok zorlanmadan intibak etseler de, bir önceki kuşak bu hızlı değişimin gerisinde kalmakta, böylece birbiri ardı sıra gelen iki kuşak arasında belirgin şekilde bir değerler farklılığı görülmektedir.

Toplumdaki norm ve değerler, ortaya çıkan yeniliklere ve değişimlere izin verme veya onları engelleme gücüne sahiptir. Ayrıca, norm ve değerler bir uyarıcı gibi görev yaparlar. Yeniliklere ve değişime karşı olan isteğimiz, aile, din ve ekonomik yapıda meydana gelen değişikliklere karşı olan tepkilerimizin karşılaştırılması ile ölçülür (Zanden, 1993: 388). Her yenilik ve değişim toplum için iyi kabul edilemeyeceği gibi, kötü olarak da yargılanamaz. Sosyo-kültürel değerlere bağlılık, yenilik ve sosyal değişim hareketlerini bir süzgeçten geçirmeye ve nispeten daha özümseyerek veya tedrici olarak sosyal yapıya sindirmeye sebebiyet verecektir.

1.1.4. Fert Değerlerini Belirleyen Sosyal Çevre

Ferdin değerlerinin içinde bulunduğu toplum ile ferdin sosyalleşme sürecinden ve ferdin bağlı bulunduğu din ile tarihten bağımsız gelişmesi beklenemez. Bu unsurlar derdin değerlerini belirleyen sosyal çevre olarak ele alınabilir.

1.1.4.1. Toplum

Toplum; ortak bir amaç etrafında toplanan, eylem ve davranışların belirli kurallara bağlı bulunduğu, kendi kendine yeterli ve kendi kendini devam ettirebilen, çoğunlukla belirli bir mekana sahip insan topluluğu olarak tanımlamak mümkündür (Erdönmez, 1993: 5). Çoğunlukla belirli bir mekana sahip olarak tanımlansa da, son yıllarda internet kullanımının yaygınlaşmasıyla oluşan sanal toplumun belirli bir mekana sahip olduğundan bahsedilemeyeceği gibi teknolojinin gelişmesine paralel olarak benzer misallerden de bahsedilebilir.

Toplumun kendine has bir yapısı vardır. Bu yapı da elemanlarının birleşmesinden biraz daha farklı bir şeydir. Nasıl mozaik örneğinde olduğu gibi kaya, zıncık ve çakıl taşını bir torbaya koyduğumuzda mozaik oluşmuyorsa, toplumda da bireyleri rolleri, statüleri, grupları ve organizasyonları bir araya getirmek toplumsal yapı için yeterli değildir. Çünkü aralarında sosyal ilişkiler olmadığı zaman bu yapıyı meydana getiren elemanların bir arada bulunması toplumsal yapıyı oluşturmaz. Bu nedenle toplum özel bir tür sosyal yapı biçimidir. İşte toplumsal yapı, bireylerin sosyal ilişkilerinin bir bütünüdür. Toplum içerisinde insanların ilişkilerini düzenleyen Durkheim'in sosyal gerçek adını verdiği hukuk, gelenek, norm ve değerler sistemi vardır. Bu toplumsal gerçekler bireyin dışında bulunurlar. Ancak bireylerin sosyal ilişkilerinin düzenlenmesinde çok önemli bir rol oynarlar. Bunlara toplumsal kontrol mekanizmaları denir. İşte bu sosyal gerçekler toplumu oluşturur ve düzeni sağlarlar. Ancak bunların da insan ilişkilerinin sonucunda ortaya çıktığını unutmamak gerekir. (Özkalp, 2008: 8-9). Netice itibarıyla sosyal yapılar, sosyal ilişkiler bütünüdür. Toplumlar, sosyal ilişkiler ağlarıdır.

1.1.4.2. Tarih

Tarih, geçmişte olup biten bütün hadiselerin yekunudur; veya daha realist bir ifade ile, tarih bilinen geçmişin tamamıdır. Demek ki geçmiş zamanda cereyan eden bütün hadiseleri bilmek mümkün olmadığı için “tarih bilinen geçmişin tarihidir” demek zorunda kalıyoruz. Ne var ki bilinen geçmişten tarihçilerin anladığı şey, bilinen geçmiş içinde yer alan hadiselerin tamamı değil; yazının keşfinden bu yana yazılarak kaydedilmiş olduğu kadarı ile bilinen geçmiştir (Uçar, 2002: 75).

Tarihte yaşanan olaylar toplumun hafızasında olumlu ya da olumsuz anılar şekliyle yer edinmiştir. Kahramanlar ve kahramanlıklar, düşmanlıklar, dostluklar, tarihten gelen inançlar, acılar, kutlanan anlamlı günler gibi bir çok etken toplumun değerlerinin oluşmasında tarihin rolünü gösteren unsurlardır.

1.1.4.3. Kimliğin ve Sosyalleşmenin Sonucu Olarak Ferdin Kendisi

Kimlik, “ana işareti ve yönelişi itibariyle, tercih küresi içinde yer almayan bir mensubiyeti, bir aidiyeti, bir çoklukla aynılaşmayı göstermektedir”(Kılıçbay, 2003: 161). Bu aynılaşma, aynı zamanda ‘öteki’ ile farklılaşmanın da sınırlarını belirler. Bu aynılaşmanın ve farklılaşmanın sınırları zamana ve şartlara göre değişmektedir. “Kimlik, hem kendisi ile diğeri arasında bir farklılaşma içerir, hem de kendisiyle diğeri arasındaki özdeşleşmelerden hareketle inşa edilir”(Bilgin, 2007: 95). Weeks’in de ifade ettiği gibi, kimlik “bazı insanlarla nelerinizin ortak olduğuna ve sizi başkalarından neyin farklılaştırdığına ilişkin bir ait olma sorunudur”(Weeks, 1998: 85). O’leary’ye göre ise kimlik, hem bize özel bir karakter vererek bizi eşsiz yapar, hem de bizi bir sosyal gurubun üyesi olarak tanımlanabilir hale getirir(O’leary, 2007: 128). Kimlik, toplumla farklılaşmanın ve aynılaşmanın ortaya konulduğu bir denge noktasıdır.

Kimlik, insanın ne olduğunun sosyo-psikolojik ve sosyolojik arka planına gönderme yapan bir kavramdır. Connolly’nin de ifade ettiği gibi “belli bir kimliğe dayanmadan insan olmak, herhalde hem olanaksız hem de kesinlikle arzu edilmeyen bir şeydir” (Conolly, 1995: 23). İnsana bir kimlik kazandıran belli başlı değerler vardır. Bunların başında inanç, dil ve örfi değerler gelmektedir. Bu değerler nesilden nesile en başta aile, okul ve diğer kültür ajanları yoluyla aktarılır. Tok’un da ifade ettiği gibi, kendimizi, kimlik bağlamımız olarak gördüğümüz şeylerle tanımlarız (Tok, 2003: 122). Kimlik değerleri, insana daha doğmadan ailesi tarafından yüklenmeye başlar. Bu anlamda kimlik inşâsı, insan daha doğmadan başlayan bir süreçtir ve insanın ne olduğu ve ne olmadığı, kimliğinin sınırları, katmanları doğumla birlikte başlayan sosyalleşme süreciyle birlikte şekillenir. Sosyalleşme, “bir süreç olarak ferdin doğuştan itibaren toplum üyeliğini kazanmasında geçirdiği safhaların hepsine verilen addır” (Erkal ve diğeri, 1997: 266). Bauman sosyalleşmeyi toplum içinde yaşamaya muktedir bir insan olma süreci olarak tanımlamaktadır (Bauman, 1998, 41). Bu süreç, toplumun

gerçeklerini ve kurallarını öğrenip, davranışlarına bunlar ışığında yön vermekle mümkündür. Özkalp sosyalleşmeyi, insanın kendine uygun davranışları öğrenmesi ve bunu gelecek nesillere aktarması süreci olarak tanımlamaktadır (Özkalp, 2008: 117). Sosyalleşme birincil ve ikincil sosyalleşme olarak ikiye ayrılır. Birincil sosyalleşme bebeklik ve erken çocukluk dönemlerinde gerçekleşir ve kültürel öğrenmenin en yoğun olduğu dönemdir. Bu dönemde çocuklar, daha sonraki öğrenmelilerine temel oluşturacak olan dil ve temel davranış kalıplarını öğrenirler. Aile, birincil sosyalleşme döneminde temel belirleyicidir. İkincil sosyalleşme çocukluğun ileri döneminde ve gençlik döneminde gerçekleşir. Bu dönemde sosyalleşmenin diğer belirleyicileri sorumluluğun bir bölümünü aileden alırlar. Okullar, akran grupları, örgütler, medya ve daha ileri dönemde işyeri fertlerin sosyalleşmesinde belirleyici olurlar. Fertler sosyalleşme sürecinde kendi kültürlerinin kalıplarını normlarını ve inançlarını öğrenirler (Giddens, 2008: 205). Sosyalleşme, bir nevi toplumun gerçeklerini öğrenme ve uyumlaşma sürecidir.

Güleç'in ifadesiyle kimlik, varlığımızın özet bir tanımıdır. Bunun iki dayanağı vardır. Birincisi, kimliğe sahip olanı işaret eden yani 'kimlik edinen'; ikincisi ise kimlik edineni tanımlayan 'kimlik veren'dir. Bu anlamda kimlik, kimlik edinen ve kimlik verenin özgün bir birleşimidir (Güleç, 2005: 74). Kimlik veren aynı zamanda sosyo-kültürel değerleri de paylaşan ve aktarandır.

Doğumdan önce başlayan değerler yüklemesi ile oluşan kimliği ve yaşadığı toplumun öğrettiği normlar ve inançlar ile şekillenen birey, zaman içindeki tecrübeleri, kendi algılamaları ve yönelimleriyle de kendi değerlerinin belirlenmesinde sosyal çevre içinde etkin rol oynamaktadır.

1.1.4.4. Din

Sözlükteki karşılığı Latince'de (Religion) bağlanma, Arapça'da yargı, hesap olan din kavramı için sosyoloji çevrelerinde değişik tanımlamalar getirilmiştir.

Batılı düşünürler özellikle Rönesans'tan beri, dini bir içkinliğe indirgeyerek onu insanın doğasından ya da toplum doğasından (çoğu kere zaaflarından) türetmeye çalışmışlardır. Çoğu felsefi nitelikli olan (ki sosyologlar arasında o noktadaki

tartışmalar da felsefi bir nitelik taşır) bu görüşleri açık ya da üstü kapalı bir din karşıtlığını yansıtır. 19. Yüzyılın materyalist ve daha sonraki salt pozitivist eğilimi, bu çabayı dini saf dışı bırakma noktasına kadar götürür. İlgisizlik ya da karşı tavır, bu sürecin genel doğasını belirler (Aydın, 1997: 102). Din, böyle düşünenler için etken olmaktan ziyade edilgen bir niteliktedir. Dinin belirleyiciliği hiçbir şekilde kabul edilmez.

Kaynağı, çıkış noktası ve şekillenmesindeki etkin faktörler üzerinde farklı sosyologlar tarafından birçok görüş beyan edilmiş olan din olgusunun tarifinde asıl önem arz eden taraf, dinin işlevini ortaya koymaktır.

Her türlü din tek kaynağa indirgenemez. Gerçekten toplumsal şartların gereği olarak ortaya çıkmış dinler vardır, ama toplum üstü kaynağa dayanan bir din türü de vardır. İster topluma, ister toplum üstü bir kaynağa dayansın, din doğası itibariyle bir ahlaki düzendir ve hedef muhtevası itibariyle yer yer toplumsala indirgenebilse de aşkın bir yönü vardır (Yalçın, 1995: 11). Dinin en büyük kaynağı, insan aklının ötesinde kabul edilen vahiydir. Ancak, dinin bu aşkın yönü toplum hayatını doğrudan ilgilendirir ve topluma yön verir niteliktedir.

1.1.4.4.1. Din ve Fert

Din, fertlere dışarıdan etki etmek suretiyle yerleşme imkanı bulan bir toplumsal kurumdur, ancak dışarıdan yapılan bu dini telkinlerin yanında o dinin benimsenmesinde en az bu telkinler kadar ve hatta daha çok etkili olan bir başka unsur daha vardır. O da bireylerin iç dünyasında potansiyel olarak mevcut bulunan 'din duygusu' ya da inanç ve inanma ihtiyacıdır. Her fert çeşitli yaşam tecrübeleri anında farkına vardığı bu duyguyu ifade etmese de / edemese de yaşamaktadır. Din duygusunun kaynağı konusunda muayyen bir tanım peşinde çalışmalar sürdüren pek çok sosyal bilimciden bazıları onu bağlılık duygusuna, bazıları korkuya, bazıları cinsel hayata bağlamakta, bazıları da sonsuzluk duygusuyla bir tutmaktadır (Bovet, 1958: 38). Dini, insan tabiatındaki yalnızlık, kimi zaman çaresizlik hissini bir tezahürü olarak kabul edenler de olmuştur. Nereden bakılırsa bakılsın insandaki inanma ihtiyacı kolaylıkla görülebilecektir.

Emile Durkheim'e göre din, sosyal bir tecrübenin yansımasıdır. O Avustralya yerlileri üzerinde yaptığı bir araştırmada onlara göre totemizmin aynı zamanda hem "kutsal" ı hem de "klan"ı sembolize ettiğini ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda Durkheim'in "kutsal" la, başka bir ifadeyle "Tanrı" ile "sosyal grubu" bir ve aynı kabul ettiği görülmektedir (Eliade, 1990: 15). Dolayısıyla topluma veya sosyal gruba kutsiyet kazandırılmakta, hatta sosyal grup tanrılaştırılmaktadır.

Freud ise hemen hemen bütün kutsal kitapların ortak açıklaması olan *Tanrı insanı kendi imajında yarattı* öngörüsünü ters yüz etmiş ve bu öğretiyi *insan tanrıyı kendi imajında yarattı* şeklinde değiştirmiştir. Dolayısıyla bu yaklaşımda Tanrı aşkın-yaratıcı konumundan alışıya edilip, tam bir aksi pozisyona; zihnin bir yarattısı bir yaratık konumuna indirgemektedir. Din ile ilgili yaptığı yorumlarından çok, cinselliğe yaptığı vurgu ile dikkati çeken Freud'un asıl alınması gereken teorisi de, kişide, kendisinin farkına varabildiği bir bilinç alanının dışında bir bilinç altının var olduğu iddiasıdır. Ona göre bilinç altının , bilinç alanı üzerindeki etkisi azımsanamayacak kadar çok ve tesirlidir (Köse, 2000: 8).

Aguste Comte, *üç hal kanunundan* yola çıkarak insan düşüncesinin temel hareket noktasında din ve dini düşünce olduğu sonucuna varır. Çünkü Comte'un tanımladığı *üç hal kanununda* insanlığın ilk düşünce şeklinin teolojik, yani dini kaynaklı düşünce şekli olduğu vurgulanmaktadır (Günay, 1998: 122). Bir başka sosyal bilimci Spencer ise, dinin kaynağını *aminizm (ata ruhlarına tapınma)* olarak açıklamaktadır. Ona göre din duygusunun kökeninde ölüm korkusu yatmaktadır (Günay, 1998: 124). Spencer'la arasında önemli bir fikir çatışması da bulunan Edward Burnette Tylor'a göre ise dinin kaynağı *aminizm*, yani *ruhçuluk* olup bu inanç aynı zamanda ilkel toplulukların en eski dinidir. Burada da yine Spencer'da olduğu gibi yine ölüm ve rüya tecrübeleri ve bu tecrübelerin ruh fikirlerini ortaya çıkarması ilkesi mevcuttur (Taplamacıoğlu, 1967: 60)

Demek ki, fertlerde tabii olan bir din temayülünden bahsetmek kaçınılmazdır. Öyle ki bu temayülün insanda çok önemli ihtiyaçlara cevap verdiği, insanlık tarihi boyunca farklı şekillerde tezahür etmesine rağmen hiçbir zaman ortadan kalkmadığı düşünülmektedir. Bunların yanı sıra ferдин ruh sağlığı ve bütünlüğü açısından din duygusuna dikkat çekilmekte; onun ortadan kalkmasının insan ruhunda muazzam bir boşluğa sebebiyet vereceği bildirilmektedir (Erkin, 1964: 215). Düşünürler tarafından,

kaynağı ne olarak adlandırılırsa adlandırılınsın, tanımı ne şekilde yapılırsa yapılsın dinin insan ve toplum hayatı içinde her zaman önemli bir yeri olmuştur ve din insan düşüncesinde ve davranışlarında etki sahibi bir unsur olarak yer edinmiştir.

İnanma duygusu ya da din duygusu, insanı ilahi veya aşkın bir varlıkla temasa geçmeye yönlendirir. Bu duygu diğer duygulardan daha kapsamlı ve karmaşıktır. Din duygusunun içinde insani birçok duygunun da varolduğundan ve bunlardan en önemli ikisinin sevgi ve korku olduğundan bahsedilebilir. Fakat bu korku hissi, bireyin her zaman duyduğu korku hissinden farklıdır. Çünkü bu tür korkuda, diğerinden farklı olarak korkunun kaynağı olan aşkın varlığa karşı ümitlenmek, yine ona sığınmak ve ona sokulmak gibi hisler mevcuttur (Pekeri, 1993: 62-63). Korkulacak ve sığınılacak nihai makam olarak kabul edilmesi bakımından insan davranışlarında Tanrı etkeni iyi addedilen işlerde de, kötü addedilenlerde de mevcuttur.

1.1.4.4.2. Din ve Toplum

Dini istidatlarını ilk kez aile ortamında bulunduğu etkileşimle geliştirme fırsatı bulan birey, fiziksel gelişmişliğin bir getirisi olarak zamanla aile çevresine ve toplumun geneline açılacaktır. Bireyin dini etkileşimi ve gelişimi bu yeni ortamla beraber yeni bir renge bürünerek daha hızlı ilerlemeye başlamıştır. Bu arada birey bir taraftan dini anlayışına yeni şeyler katarken, bir taraftan da kendisinde oluşan bir din anlayışının yönlendirdiği şekilde tepkilerde bulunur. Daha açık bir ifade ile çevresine ve çevresindeki her şeye benimsediği dinin kendisine kazandırdığı düşünce tarzı ve bakış açısıyla yaklaşır, onun etkisiyle değerlendirir, sorgular ve hatta çoğunlukla da yargılar. Fakat burada hemen şu da belirtilmelidir ki; bireyde oluşan bu bakış açısının ona şekil veren en önemli unsurlardan birisinin din olduğu aşikar olmasına rağmen; müessir tek faktörün din olduğu ise kabul edilmemektedir. Dini bakış açısının iktisadi eyleme, dolayısıyla ekonomiye olan etkisi üzerinde duran sosyal bilimciler bu konuda da dinin etkili unsurlardan biri olmasına rağmen müessir tek faktör olmadığı kanaatindedirler (Ayan, 2000: 157). Din; iktisadi ve sosyal hayatı, hukuki yapıyı ve insan davranışlarını etkilediği gibi, dini hayat da birçok unsurdan etkilenmektedir. Bireyin ötesine geçip, toplumun din ile arasındaki ilişkiler ele alındığında; dinin doğal ve yerel birlikler üzerindeki etkileri ve tabi ki toplumun din üzerindeki etkilerinden söz edilecektir.

Dolayısıyla din, etkileyici veya belirleyici bir unsur olarak ele alınırken dini hayat da yaşandığı toplumun gerçeklerinden etkilenmektedir.

Din ve topluluk arasındaki etkileşim yakından ve sistematik bir şekilde incelenecek olursa, bunun birinci derecede dinin topluluk üzerinde etkisi biçiminde varolduğu görülür. Toplumsal örgütlenme, biçim ve davranışların şekil ve karakteri bu etkiye maruzdur. Bunun için din, kültürün ilkel basamaklarından başlayarak aile, oymak, ulus ve boy gibi doğal birliklerle hep yakın ilişki içinde olmuştur. Öyle ki anılan birlikler gerek zihniyet, gerekse örgütlenme bakımından dini etkiyi hiçbir zaman gizleyemezler. Kaynağını atalarından devraldıkları kültten alan Roma, Hint ve Çin aile dindarlığı ile Avustralyalıların, Afrika zencilerinin ve Amerikan Kızılderililerinin klan, klik be boy kültleri tıpkı ulusal dinler gibi dinin toplum üzerindeki etkisine dair tipik birer örnek teşkil ederler (Wach, 1987: 17).

Doğan birlikler gibi toplumun içinden çıkan ve onun farklılaşmasını teşvik eden dernek, kulüp gibi mesleki kuruluşlar da dinin yoğun etkisi altında bulunurlar. Bunlar ekonomik sebeplerle de kurulmuş olsalar, yani varlıklarını dine borçlu olmasalar bile gene de çok defa dinin yönlendirici etkisine maruzdurlar. Polinezya, Melanezya, Batı Afrika ve Kuzey Amerika'da olduğu gibi, nispeten gelişmiş ilkel kavimlerin oluşturdukları ve modern etnolojinin son derece ehemmiyet verdiği paktlar bunu göstermektedir. Diğer taraftan kültürün en ileri aşamalarında bile muhtelif köklere dayanan devletler arası örgütlerin gelişip yayıldığını görmekteyiz. Bunlar dahi mevcut koşullarda dinin az çok etkisindedirler (Wach, 1987: 20).

Din ve toplum arasındaki etkileşimin diğer yanı da toplumun dine olan etkisidir. Bu görüşler daha çok Marx ve haleflerince savunulmuştur. Marx'ın görüşlerine bakıldığında dinin toplumun ürünü olduğu nitelemesine varacak kadar ileri ve keskin fikirleri olduğu fark edilir.

1.2. SOSYO-KÜLTÜREL YAPI VE DEĞERLER

Toplumsal ve bireysel değerler, bir kültür ortamı içinde şekillenir. Bu bakımdan kültürel yapıyla ilgili kavramlara ve tanımlamalara bakmak gerekecektir.

1.2.1. Kültür

Kültür kelimesinin bakmak veya yetiştirmek anlamına gelen klasik Latin fiillerinden olan "Colere" veya "Cultura"dan geldiği kabul edilmektedir. Bu kelimenin insanlık geçmişinde, ferdin yaşam biçimine bağlanması için 1750 yılı başlarını beklemek gerekmiştir (Erdoğan, 1996: 8).

Kültür terimini günümüzdeki anlamına yakın bir şekilde ilk kez 17. yüzyılda Samuel Von Pufendorf kullanmıştır. Ona göre kültür doğaya karşıt olan ve belli bir toplumsal bağlam içinde ortaya çıkan tüm insan eserleridir. Alman filozof Immanuel Kant kültürü insanın mantıksal özünden dolayı özgürce hayata geçirebileceği amaçların, ideallerin tümü olarak tanımlamıştır. Bir başka Alman filozof Herder kültürü bir ulusun, bir halk ya da topluluğun yaşam tarzı olarak yorumlamıştır. Kültürü tanımlamaya çabalayanlardan bir diğeri de antropolojinin kurucularından Edward Burnett Taylor olmuştur. Ona göre kültür “bilgilerden, inançlardan, sanattan, ahlaktan ve insanın toplumda yaşayan bir varlık olması nedeniyle edindiği bütün öbür yetenekler ve alışkanlıklardan oluşan karmaşık bir bütün”dür. Antropoloji ve etnoloji bilimleri geliştikçe kültür olgusunun karmaşıklığı daha da belirginleşmiş ve tanımlar da çeşitlenmiştir. ABD’li antropologlar A.L.Kroeber ve Clyde Kluckhohn Kültür Kavramlarına ve Tanımlarına Eleştirel Bir Bakış -1952 adlı çalışmalarında kültürün 164 farklı tanımını verirler. Bunlardan biri olan “öğrenilmiş davranış” yeterli bir tanım değildir çünkü hayvan türlerinin yaşamında da doğal davranışların dışında sonradan edinilmiş ya da öğrenilmiş davranışların payı vardır. Bir başka tanıma göre kültür “zihindeki düşünceler” den oluşur. Bu da yeterli değildir çünkü düşünceler toplumda ancak dilde, eylemde ve yaratılmış ürünlerde cisimlendikleri sürece bir anlam ve işlev kazanırlar (Türkiye Forum, 2009).

Kültür, bir cemiyetin sahip olduğu maddi ve manevi kıymetlerden teşekkül eden öyle bir bütündür ki, cemiyet içinde mevcut her çeşit bilgiyi, alakaları, alışkanlıkları, değer ve onu diğer cemiyetlerden ayırt eden hususi bir hayat tarzı temin eder (Sezen, 1990: 95). Bu yönüyle kültür için, “bir cemiyetin karakteridir” demek de mümkündür.

Kültür, insanoğlunun bu dünyada var olduğu süreden bu yana düşünsel gücüyle yarattığı tüm maddi ve manevi olgulardır. Kültür insan ile beraber oluşur, gelişir ve devam eder. Kültürün maddi ve manevi yönü vardır. Kültürün kabul edilebilir en

modern tanımlaması, “toplum üyeleri tarafından hayata geçirildiğinde toplum üyelerinin uygun ve kabul edilebilir gördüğü aralığa uygun düşen davranışlar üreten kurallar ve standartlar kümesidir.” şeklinde yapılabilir (Haviland,2002: 65).

Kültür kavramı kesinlikle insandan ayrılamaz, insandan ayrı düşünülemez. Eğer kültürün insan varlığından ayrılamaz olduğunu kabul edersek, insanların davranışlarını da etkilediğini ve yönlendirdiğini kabul etmemiz gerekir. Kültürün toplumun davranışlarına bir standartlık getirdiği, su anda dünya üzerinde bulunan farklı devletlerin varlığını açıklamak için bize bir yol ortaya çıkarır. Farklı insan topluluklarının farklı devletler şeklinde yeryüzünde bulunmasının bir sebebi olarak da, kültür farklılığı faktörü sayılabilir.

Kültür-insan ilişkisi her zaman iki yönlüdür. İnsan var olduğu dönemden itibaren, karşılaştığı sorunlarını ortadan kaldırmak için çözümler yaratmış ve bu çözümleri gelecek kuşaklarına aktararak kültürü yaratmıştır. Bu oluşan kültür ise, kendi kurallarını yeni nesle aktararak devamlılığını sağlamıştır. Yeni neslin içinde bulunduğu şartlar ise, zamanın ilerlemesi, uygarlık düzeyinin gelişmesi, ihtiyaçların farklılaşması ve insanların manevi duygularını derinden etkileyen din gibi oluşumların hayat bulması sonucu değişikliği uğramıştır. Yeni nesil kendisine ulaştırılan kültür ile mevcut yaşadığı şartların bir sentezini yaparak kültürde değişiklik yapacak, mevcut kültüre bazı unsurlar ekleyerek bazılarını da çıkartarak yeni oluşturduğu kültürü, bir sonraki nesle aktaracaktır. Kültür-insan ilişkisi böylece iki yönlü olarak devam edecektir.

Bunun yanında, farklı kültürlerin var olmasının diğer bir nedeni de insanoğlunun içinde yaşadığı coğrafi bölgenin koşullarıdır. Coğrafi bölgelerin gerek iklim gerekse de fiziki koşulları, insanların davranışlarını farklılaştırarak onların farklı kültürlere sahip olmasını zorunlu kılarlar. Kafesoğlu, belli bir topluma ait kültürün diğer kültürlerden ayırt edici özelliklerinin olmasını üç başlık altında belirtmektedir. Kafesoğlu'na göre, kültürü bir topluma ait kılan ve ona özelliklerini veren öğelerin insan, coğrafi ortam ve cemiyet olarak tanımlamak gerekmektedir (Kafesoğlu,1987:2). Bu varsayım bu öğelerin birbiriyle ilişkileri neticesinde, her toplum için farklı olacak şekilde kültürlerin oluşacağı gerçeği üzerine kurulmuştur. Henüz maddi taşıyıcılar aracılığıyla nesneleşmemiş, fakat insanlıkça bilinen “madde dışı” anlamlar-değerler- kurallar toplamı; bütün taşıyıcılarıyla birlikte şimdiden nesneleşmiş anlamlar-değerler-kurallar

toplama; son olarak ta, -geçmişteki ve bugünkü düşünce sahibi bireylerin ve grupların toplamı; bu birbirlerinden ayrılamaz toplamlar, insanlığın fizik ve biyolojik dünyalarının üstüne konulmuş toplam toplumsal-kültürel dünyayı meydana getirirler (Sorokin, 1997: 231).

Kültür kavramı üzerinde yapılan bir çalışmada, antropolojide kullanılan kültür tanımlamaları aşağıdaki gibi ifade edilmiştir (Güvenç, 1994: 95):

- Kültür, bir toplumun ya da bütün toplumların birikimli uygarlığıdır.
- Kültür, belli bir toplumun kendisidir.
- Kültür, bir dizi sosyal süreçlerin bileşkesidir.
- Kültür, birey ve toplum kuramıdır.

Yukarıdaki tanımlamalara göre kültür, bir toplulukla özdeş bir yapıyı, bir yapı içindeki sosyal etkileşimleri, belirli bir tarihsel süreci, bireye ve topluluğa ilişkin bir kurgulamayı ifade etmektedir (Sabuncuoğlu, 1998: 23).

Kültür, tüm zamanlarda insanlığı çevreleyen bir fenomen olarak ifadelendirilebilir (Schein, 1992: 1). Bu anlamıyla kültür, bireylerin deneyimlerini açıklamalarında ve sosyal davranışlarını meydana getirmelerinde kullandıkları, elde edilen bilgilerin toplamıdır (Rugman, Hodgets, 2000: 124). Kültürün tarihle olan ilişkisi elde edilen bilgileri ve tecrübeyi izah etmeye yetecektir.

İnsanların bir toplumun üyesi olabilmeleri için tüm nesnelere, değerleri ve diğer karakteristikleri bir arada bulunduran bir yaşayış şekli olan kültürü tanımaya ihtiyaçları vardır (Thio, 1992: 56). Kültür, niteliği gereği birbirini izleyen toplum kuşaklarının yüzyıllar boyu süren toplumsal yaşantısının bir ürünüdür. Söz konusu kültürel bağ o derece kuvvetlidir ki, insanoğlunun içinde yetiştiği kültür çevresinden kopması veya kendisini koparmayı düşünmesi bile mümkün değildir. İnsanoğlu içinde var olduğu ve varlığını sürdürdüğü toplum kültürünün yoğurduğu ve onun ürünü olan bir yaratıktır (İzveren, 1980: 13). Fertlerin davranışları, içinde buldukları toplumun karakteri olarak sayılabilecek olan kültürün etkisi altında yön bulur, bu genel karakterin etkisini yansıtırlar.

1.2.1.1. Kùltürün Özellikleri

Kùltürün bilimsel ve evrensel özelliklerini şöyledir (Çavdarıcı, 2002: 76):

- Kùltür kişisel değildir, sosyal değerler ve davranışlar sistemidir.
- Kùltür toplumsaldır yani öğretiler, örgütlenmiş birliklerde, toplumlarda yaşayan insanlarca yaratılır ve ortaklaşa paylaşılır. Bütün kùltürler sürekliliklerini sağlamaya çalışırlar, bu çabaları nedeniyle de benzerlik gösterirler. Grup birliğini ve dayanışmasını sağlayan duygular ve hizmetler, toplumsal denetim mekanizmaları, bu benzerlikler arasında sayılabilir. Tüm toplumlarda kamu yararı olarak bir değer yaratılmıştır ve bu kavrama saygı gösterilir (İçli, 2002: 83).

- Kùltür, sosyal bir mirastır ve genç kuşaklara öğrenme ve şartlanma yoluyla geçirilir.

- Kùltür denildiğinde akla ilk gelen törelerdir. Çünkü kùltürün sürekliliğini sağlayan gelenekler ve göreneklerdir (Güvenç, 2002: 102). İşte bu nedenle kùltür yaradılışa kadar uzanan bir geçmişe sahiptir ve bu geçmiş nesilden nesile bırakılan bir miras gibidir.

- Kùltür, bir birikimdir, ait olduğu toplumun geleceğini muhafaza etmek için kendi normlarını muhafaza etmek zorundadır.

Her toplumun yaşam biçimi farklı bir kùltürün göstergesidir. Bir kùltür açısından olumlu sayılan bir davranış, ötekinde olumsuz olarak nitelendirilebilir. Bazı kùltürlerde uyum ve bütünleşme yüksek bir düzeyde gerçekleşirken, bazılarında uyumsuzluk, hatta çatışma görülmektedir. Toplumları değerlendirirken kùltürleri de araştırılmalıdır (İçli, 2002: 81). Kùltür, bir toplumun bütün ideallerinin ve sosyal kişiliğinin sembolüdür. Her toplum, kùltürünü oluşturan bu idealleri gerçekleştirmeye çalışır.

- Kùltür, çoğunlukla ideal kurallardan ve davranış kalıplarından oluşursa da, bireysel tutum ve davranışlar, önemli ölçüde idealden ayrılır. Fakat sistemin üyesi olan birey, kültürel kuralı ve kurala uymayan davranışları hemen tanır (Güvenç, 2002: 102).

- Kültürel değerlerin muhafazası ne kadar hayati bir öneme sahipse, kùltürde değişme olgusu da o kadar önemlidir.

- Koşullar değiştikçe, geleneksel çözüm yollarının sağladığı tatmin azalacak ve değişim kaçınılmaz olacaktır. Yeni ihtiyaçlar ortaya çıktıkça, bu ihtiyaçları karşılayacak biçimde gerekli düzeltmelerin yapılması gerekecektir.

Hem kültürel teorilerdeki hem de sosyal gelişme teorilerindeki olgunlaşma, değişimi veya hareketsizliği savunan iki bakış açısı oluşturmuştur. Baskın bir kültürden bahsedecek olursak, yakın plandan baktığımızda, rızaya bağlı ve egemen olandan ayrı olarak paylaşılan kuralları, değerleri ve davranış normlarını tanımlamakta eksik kalmaktadır (Johnston ve Klandermans, 1995: 4).

- Kültürde değişme ne şekilde olursa olsun, bir uyum ve yorum olmak zorundadır. Her çeşit kültürel değişimde, değişimin fikri ortamının var olması şarttır.

- Her kültür, bütün unsurları ile bir bütündür. Kültürler gelişigüzel toplanmış görenek ve inançlar değildir, bir bütündür. Adetler, değerler, kurumlar, inançlar birbiriyle ilişkilidir. Bunlardan birinde meydana gelen bir değişme diğerini de etkiler (İçli, 2002: 83).

Belli bir kültürün öğeleri uyumlu ve bütünleşmiş bir sistemi oluşturmak eğilimindedir. Bütünleşme bir yön, bir idealdir. Fakat gerçekleşmesi uzun zaman alır. Kültürün bütünleşme süreci, sosyal ve kültürel değişiminin açtığı uçurumların beslediği çatışmaları uzlaştırıp kapatmaya çalışır (Güvenç, 2002: 104).

1.2.1.2. Kültürle İlgili Kavramlar

Kültür, bir toplumun karakteridir. Değerler ise kültürün bir tezahürü veya yansımasıdır ve değerler kültüre aittir. Değerlerin kültürel iklimin içerisinde yeşerdiğini ve şekillendiğini söylemek de doğru olacaktır.

Toplumların iktisadi kararlarını ve tercihlerini etkileyen değerlerin belirlenmesinde kültürle alakalı bir çok kavram da önemli rol oynamaktadır. Kültürün özelliği, yayılma şekli ve etkileşim biçimi gibi bir çok unsur değerlerin oluşmasında da etkilidir.

Kültürle ilgili sosyolojik kavramları şu şekilde ifade etmek mümkündür (Forum Tr, 2009)

- **Üst Kültür:** Bir toplumda geçerli olan genel kültür özellikleridir. Toplumun her kesiminde bilinir ve benimsenir.

Örnek: Genel Türkiye kültürü, genel Çin kültürü, genel İtalyan kültürü gibi...

- **Alt kültür:** Üst kültür içindeki din, dil, töre ve etnik köken bakımından kendine özgü özelliklere sahip toplulukların kültürüdür.

Örnek: Türkiye'deki Kürt, Laz, Alevi, Yörük kültürü, Amerika'daki Kızılderili, Zenci, Göçmen kültürü gibi...

- **Kültürleme:** Toplumun, kendi kültürel özelliklerini yeni kuşaklara sosyalleşme yoluyla aktarmasıdır. İnsanların kendi kültürlerinde etkinlik kazanması ve eğitim sürecinde karşılaştığı bilinçli veya bilinçsiz şartlandırmalar kültürleme olarak tanımlanır. Kültürleme hem eğitimi hem de öğretimi içermektedir.

Örnek: Türk toplumunda yetişen bir kişi Türk gibi düşünür, davranır ve giyinir.

- **Kültürleşme:** Farklı kültürlerin karşılıklı etkileşime girmesiyle gerçekleşen kültür alış-veriştir. Kültürleşme süreci sonunda her iki toplum da yavaş ya da hızlı değişir.

Kültürleşme, farklı kültürel yapıya sahip grupların devamlı ilişki ve etkileşimi sonucunda, gruplardan birisinin diğerinin kültürel değerlerini kabul etmesi, benimsemesi ve ortaya yeni bir kültürel yapının çıkması sürecidir. Kültürleşme süreci için en az iki farklı kültür ve bu kültürlerin aynı zamanda sürekli bir ilişki içinde olması gerekir.

Kültürleşmeyi, bir toplumun diğer bir toplumdan öğrendikleri veya insanın başka toplumlardan edindiği öğeler ve farklı toplumların karşılıklı olarak birbirinden etkilenmesi biçiminde tanımlamak mümkündür.

Örnek: Aynı mahallede oturan Türk ve Kürt toplulukların zamanla birbirini etkilemesi, Avrupa birliğine üye ülkelerin kültürel etkileşime girmesi.

- **Kültürel Yayılma:** Bir kültürde ortaya çıkan maddi veya manevi kültür öğesinin dünyadaki başka kültürlerle yayılmasıdır. Örnek: Spagettinin İtalya'dan, ulusçuluk fikrinin Fransa'dan, tütünün içmenin Kuzey Amerika yerlilerinden, yoğurdun Türklerden dünyaya yayılması gibi...

- **Kültürel Gecikme:** Bir toplumdaki maddi kültür öğelerinde meydana gelen değişim hızına, manevi kültür öğelerinin ayak uyduramaması oluşan uyumsuzluk ve

görgsüzlük durumudur. Örnek: Cep telefonu (maddi kültür) hızla yaygınlaşmaktadır ancak onu kullanma görgüsü (manevi kültür) aynı hızda gelişmemektedir. Bunun sonucu olarak toplu mekânlarda yüksek sesle konuşulmakta, tiyatro, cami gibi yerlerde kapatmaya özen gösterilmemektedir. Ayrıca, apartman, kredi kartı, belediye otobüsü, sonradan görme zenginlik vb.

- **Kültürel Şok:** Kendi kültür ortamından başka bir kültür ortamına katılan bireylerin yaşadıkları bunalım ve uyumsuzluk durumudur. Örnek: Almanya'ya giden ilk Türk işçilerin uyum sorunları, kentten köye gelin olan bir kızın uyum sorunu, Doğuda bir köye atanan yeni İzmirli öğretmen vb...

- **Kültür Emperyalizmi:** Emperyalizm, bir ülkenin başka bir ülkenin kaynaklarını sömürmesi demektir. Kültür emperyalizmi, gelişmiş ülkelerin az gelişmiş diğer kültürleri özellikle kitle iletişim araçlarıyla etkilemesi ve kendine benzetmesidir. Kültür emperyalizmi, sömürgeciliği kolaylaştırır.

Örnek: Batı kültürü, TV programları ve filmleriyle diğer kültürleri giyim, eğlence ve tüketim alışkanlıkları bakımından kendine benzetmektedir. Böylece Batı, ürettiği ürünlere daha çok pazar bulacaktır.

- **Kültürel Asimilasyon:** Bir kültürün, kendi içindeki azınlık kültürü eritmesi ve kendine benzetmesidir. Asimilasyon normal bir süreçle olabildiği gibi devlet eliyle zorla da olabilir. Örnek: Bulgar Türklerinin zamanla Slavlar içinde erimesi, Anadolu'daki Türklerden önceki eski halkların Türk kültürü içinde erimesi, Azteklerin Meksika kültürü içinde erimesi vb.

- **Kültürel Yozlaşma:** Yabancı kültürlerin olumsuz etkisi ve toplumun kendi öz değerlerine yeterince sahip çıkmaması sonucu meydana gelen kültürel bozulmadır. Örnek: Gençlerin batı kültürüne özenmesi, yardımlaşmanın yerini çıkarıcılığın ve duyarsızlığın alması, anadilin yabancı kelimelerle yozlaşması, dini bayramların özünden uzaklaşp tatile dönüşmesi, işyeri isimlerinin yabancı kelimelerden seçilmesi olarak ifade edilebilir.

Araştırmamıza konu olan T.F.K.B. çalışanlarının içinde bulunduğu sosyal yapıyı ve değerler ile davranışların çelişebileceği halleri açıklamakta faydalı olabileceği için kültürle ilgili anomi ve etnosantrizm kavramlarına da değinmek gerekecektir.

- **Anomi:** Ferdi kuşatan ve ferdin değerlerini belirleyen sosyal çevre, ferdin içinde bulunduğu toplumun belirli olaylar karşısında vermesi beklenen tepkilerini ve davranış tarzlarını ifade eden bir kültürel yapıya sahiptir. Bunun yanında ve olması beklenenin ötesinde gerçekleşmiş ve gerçekleşmekte olan sosyal ilişkilerin belirlediği bir sosyal yapı da mevcuttur.

Sosyal yapıda kuralsızlığa sebep olan, norm ve değerlerin güvenilirliklerini kaybetmeleri halini ifade eden bozulmalara anomiyi denilmektedir (Erkal, 1997: 39).

-**Etnosantrizm (Kültürel Bencillik):** Grup içi kimliği güçlendiren, grup dışı düşmanlığı da besleyen bir kavram olarak etnosantrizmi; kendi grubuna ve grup değerlerine üstünlük tanıma, başka grupları ve grup dışı değerleri aşağılama olarak tanımlamak mümkündür (Erkal, 1997: 109).

1.2.1.3. Kültürün Fonksiyonları

Kültürün fonksiyonu, kendisini oluşturan kurumların fonksiyonlarının toplamından oluşmasına rağmen bu kurumların fonksiyonlarından oldukça farklıdır. Bir kültürün temel fonksiyonlarını şöyle sıralamak mümkün olabilir (Bakterim, 2009).

- **Kültür Bir Toplumu Diğerinden Ayırır:** *Toplumların dünyadaki varlıklarını belirleyen en önemli özellik kültürleridir. Yoksa toplumlar üyeleri açısından tamamen birbirine benzerler.*

- **Kültür Bir Topluma Ait Değerleri Bünyesinde Toplar:** *Aynı kültürü paylaşanlar kendi bireysel ve toplumsal hayatlarına belli bir anlam veren ortak bir dünya görüşüne sahip olurlar.*

- **Kültür Bir Sosyal Dayanışma Aracıdır:** *Aynı kültürün üyeleri olan insanlar belli değerlerin korunmasına topluca inandıkları için aralarında ister istemez bir sosyal dayanışma oluşur.*

- **Kültür Koordinasyonu Sağlar:** *Kültür, toplumsal bir yapının hem kalıbını hem de kapsamını dolduracak veya şekillendirecek malzemeleri tedarik eder.*

- **Kültür Sosyal Kişiliğin Oluşmasını Sağlar:** *Toplumu oluşturan insanlar özellikle kültürün maddi olmayan öğeleri sayesinde sosyal bir kişiliğe sahip olurlar.*

- *Kültür Grup ve Toplum Hayatını Düzenler: Kültür insanların sosyal ihtiyaçlarını gidermek için vardır.*

1.2.1.4. Sosyo-Kültürel Değerler

Değerler izafî yani görecedir. Sosyologların gözüyle gerçek olan değerler sadece belirli bir toplumun değerleridir; bunlar bir grubun sahiplendiği ideallerdir. Bu nedenle değerler daima bir topluluğa özgüdürler. Üstelik belirli bir zaman aralığına aittirler. Çünkü bir toplumdan diğerine değiştikleri kadar zaman içinde de değışkendirler. Değerlerin küresel ve hiyerarşik yapısı sosyal değışimin açıklanması ve tahmin edilmesi açısından özellikle önemlidir. Çünkü değışken değerler bir toplumun evriminde ipucu teşkil edebilirler. Aslında bir toplumda beliren pek az gerçek anlamda değer vardır (Doğan, 2004: 235). Bir değer değışikliği, genellikle yeni değerlerin içindeki değerler hiyerarşisinde bir değışiktir; değerlerin hiyerarşisi farklılaşırken egemen değerler önemini kaybeder ve yerini diğer değışkenlere bırakır.

Değer bir inanç olmak bakımından, dünyamızın belli bir kısmıyla ilgili idrak, duygu ve bilgilerimizin bir terkibi demektir. Bir değer bir tek inanca değil, bir arada organize olmuş bir grup inanca tekabül eder (Güngör, 1998: 28). Değerde başlıca iki temel var: Birisi bilgi, ikincisi inanç. Değerler bir bakımdan bilgiye, bir bakımdan inanca dayanıyor. Bütün değerlerde türlü oranda bir bilgi ve inanç payı vardır (Ülken, 1965: 8). Hiçbir zaman hiçbir değerde, yalnızca bilgiye veya yalnızca inanca dayanıyor demek mümkün değildir. Değerlerin, tüm felsefe tarihi boyunca öznelci ve nesnelci bakış açılarına göre farklı sınıflamalara tâbi tutulduğu görülür. Bunlar şu şekilde sıralanabilir (Özensel, 2003: 218).

- Hazcı (hedonist) değerler (olumlu: haz; olumsuz: acı),
- Bilişsel değerler veya bilgi değerleri (olumlu: doğru; olumsuz: yanlış),
- Ahlâkî değerler (olumlu: iyi; olumsuz: kötü),
- Estetik değerler (olumlu: güzel; olumsuz: çirkin),
- Dinsel değerler (olumlu: sevap; olumsuz: günah)

Değerlerin sosyal yaşam içinde önemli özellikleri ve bu özelliklere bağlı olarak yerine getirdiği çeşitli işlevleri vardır. Bunlar şöyle ifade edilebilir (Özensel, 2003: 230):

- Değerler, insanlarla özdeşleşmiştir. Yani sosyalleşme sürecinde değerler kişiler tarafından öğrenilmekte ve üstlenilmektedir.

- Değerler, sosyal bir boyuta sahiptirler. Yani değerler hem zihinsel (arzu ve eylem boyutunu belirten hem de hissî-duygusal yönü belirten ifadelerdir.

Sosyal değerler belli sosyal sonuçlara yol açarlar. Bu sosyal sonuçlar literatürde sosyal değerlerin işlevleri olarak adlandırılmaktadır.

- Değerler, kişilerin ve birlikteliklerin sosyal değerinin yargılanmasında hazır birer araç olarak kullanılır. Tabakalaşma sistemini mümkün kılar. Bireyin çevresindekilerin gözünde nerede durduğunu bilmesine yardım eder.

- Değerler, kişilerin dikkatini istenilir, yararlı ve önemli olarak görülen maddî kültür nesnelere üzerinde odaklar. Bu değerli nesne, her zaman birey veya grup içinde en iyi olmayabilir. Fakat o nesne için çaba gösterilmesine yol açtığı da bir gerçektir,

- Her toplumdaki ideal düşünme ve davranma yollarına, değerler tarafından işaret edilir. Sosyal olarak kabul edilebilir davranışın adeta şemasını çizerler. Böylece kişiler de hareket ve düşüncelerini en iyi hangi yolda gösterebileceklerini kavrayabilirler.

- Değerler, kişilerin sosyal rollerini seçmesinde ve gerçekleştirmesinde rehberlik ederler. İlgi yaratırlar, cesaret verirler. Böylelikle de kişilerde çeşitli rollerin gerekliliklerinin ve beklentilerinin bir takım değerli hedefler doğrultusunda işlemekte olduğunu kavramış olurlar.

- Değerler, sosyal kontrol ve baskının araçlarıdır. Kişileri törelere uymaya yöneltir, doğru şeyleri yapmaya yüreklendirir. Değerler ayrıca onaylanmayan davranışları engeller, yasaklanmış örüntülerin neler olduğuna işaret eder ve sosyal ihlallerden kaynaklanan utanma ve suçluluk duygularının kolayca anlaşılabilmesini sağlar.

- Değerler, kişilerin ve birlikteliklerin sosyal değerinin yargılanmasında hazır birer araç olarak kullanılırlar.

- Değerler, kişilerin dikkatini istenilir, yararlı ve önemli olarak görülen maddi kültür nesnelere üzerinde odaklaştırır.
- Her toplumdaki ideal düşünme ve davranma yolları, değerler tarafından işaret edilir.
- Değerler, kişilerin sosyal rollerini seçmesinde ve gerçekleştirmesinde rehberlik eder. İlgi yaratır, cesaret verir. Böylelikle, kişilerde çeşitli rollerin gerekliliklerinin ve beklentilerinin birtakım değerli hedefler doğrultusunda işlemekte olduğunu kavramış olurlar.
- Değerler, sosyal kontrol ve baskının araçlarıdır. Kişileri törelere uymaya yöneltir, doğru şeyleri yapmaya yöreklendirir.
- Değerler, dayanışma araçları olarak da işlevde bulunur. Ortak değerler, sosyal dayanışmayı yaratan ve sürekli kılan en önemli faktörlerden biridir.
- Değerler, dayanışma araçları olarak da işlevde bulunurlar.

1.2.2. Sosyo-Kültürel Normlar

Normlar değerler sistemine bağılı olarak her toplumda bireylere yol gösteren doğru ve yanlış olumlu ve olumsuz belirleyen kurallar, standartlar ve fikirler bütünü biçiminde ortaya çıkmaktadır. Norm ve değer arasındaki fark değerlerin soyut kavramlardan meydana gelmesi, normların ise belirgin ve yol gösterici olmasıdır.

Normlar, belirli bir grupta veya toplumda standartlaşmış yol gösterici ve idare edici davranış şekilleridir. Bireylerin davranışlarının başkaları tarafından nasıl değerlendirileceğinin rehberidir. Bireyin davranışlarının tasvip edilip edilmeyeceğini ortaya koymaktadır. Toplum üyelerini belirli olaylar karşısında belirli tarzda davranmaya zorlayan kurallardır. Norm, her zaman toplumdaki örf ve âdetlere göre şekillenmeyebilir (Erkal, 1997: 31). Öyle normlar yerleşebilir ki, bunlar örf ve âdetlerin dışında veya onlara ters de gelebilir. Normlar, buyurgan olma özellikleriyle kurallara ve düzenlemelere benzerler, fakat normda kuralların resmi statüsü yoktur. Doğru davranış bazen normatif diye değerlendirilen davranıştan farklı olabilir ve bu davranış eğer var olan normlara göre yargılanırsa, sapkın sayılabilir (Korkmaz, 2006: 22-24). Dolayısıyla

norm kavramı, sosyal düzenleme, sosyal denetim ve başat sosyolojik problem olan sosyal düzenle çok yakından ilişkilidir.

Normlar, belirli koşullar içinde bireylerin neleri yapabileceklerini ya da yapamayacaklarını gösterirler. Bu bakımdan değerlerden daha belirli, sınırlı ve emredicidirler. Oysa değerler gerçekleştirmelerine olanak bulunmayan zamanlarda bile varlıklarını sürdürmeye, ya da başka deyişle insanlar tarafından benimsenmeye devam ederler. Her sosyal değer, pek çok sosyal normun varlığına yol açabilir. Özellikle çağdaş toplumdaki normların büyük bir kısmı toplumun işleyişini ve pratik düzenlemelerini sağlamaya yönelmiş teknik gereçler niteliğindedir (Doğan, 2004: 239). Normların davranışları yönetebilmesi de ancak belirli davranış biçimlerini yasaklamaları ve nasıl davranılması gerektiğini açıkça belli etmeleri sayesinde olur.

1.2.3. Geleneksel ve Modern Toplamlar

Geleneksel ve modern toplumlarda genel karakteristiklerde, ekonomik ve sosyal ilişkilerde ve toplumsal normlarda belirli farklılıklar vardır. Bu ayrım Tablo 1'de karşılaştırmalı olarak ortaya konulmaktadır.

Tablo 1: Geleneksel ve Modern Toplamların Karşılaştırmalı Bir Tipolojisi
(Özkalp, 2008: 32)

Karakteristikler	Geleneksel Toplum	Modern Toplum
<u>Genel Karakteristikler</u>		
Toplumsal değişme hızı	Yavaş	Hızlı
Grup büyüklüğü	Küçük	Büyük
Dini bağlılıklar	Daha çok	Daha az
Resmi eğitim sistemleri	Yok	Var
Yerleşim yeri	Kırsal	Kentsel
Aile büyüklüğü	Geniş	Küçük
Bebek ölümleri	Yüksek	Düşük
Yaşam süresi	Kısa	Uzun
Sağlık hizmetleri	Evde bakım	Hastane bakımı
Toplumsal yönelim	Geçmişe	Geleceğe
<u>Ekonomik ilişkiler</u>		
Endüstrileşme süreci	Endüstrileşmemiş	Hızlı endüstrileşme
Teknoloji	Basit	Gelişmiş
Emeğin işbölümü	Basit	Gelişmiş
Ekonomik sektör	Birincil sektör (tarım)	Üçüncü sektör (hizmet)
Gelir düzeyi	Düşük	Yüksek
Mal mülk sahipliği	Az	Çok
<u>Sosyal ilişkiler</u>		
Örgüt yapıları	Cemaat	Cemiyet
Aile yapısı	Geniş	Çekirdek
Yaşlılara saygı	Daha çok	Daha az
Toplumsal tabakalaşma	Katı ve keskin	Daha açık
Statü biçimleri	Daha çok edinilmiş	Daha çok kazanılmış
Kadın-Erkek eşitliği	Daha az	Daha çok
<u>Toplumsal Normlar</u>		
Gerçeklik, yaşam ve ahlaki normlar	Daha kesin	Relativistik
Toplumsal kontrol	İnformal	Formal
Farklılıklara karşı gösterilen tolerans	Daha az	Daha çok

Araştırmamıza konu olan T.F.K.B. Ankara İli çalışanları dini bağlılıklardaki

güçlülük, gelir düzeyindeki düşüklük, cemaat yapısını ihtiva etmesi ve ahlaki normları genel kabuldeki keskinlik yönüyle daha çok geleneksel toplum tipine uysa da, modern hayatın getirileri sonucu modern toplum tiplerinden renkleri de taşımaktadır. Şehir hayatının ve çekirdek aile yapısının benimsenmesi, emeğin iş bölümünde ve teknolojide gelişmişlik ve tabii ki şehir hayatının ve sosyal güvenceli iş sahibi olmanın getirdiği sağlık hizmetlerinde gelişmişlik araştırılan grupta gözlenen modern toplum tiplerinin özelliklerindedir.

1.2.3.1. Geleneksel Toplumlarda Birey ve Değerler

Geleneksel toplumlar küçüktürler, ilkel kabileler ancak birkaç bin insandan oluşurlar. İzole olmuş olarak bulunurlar, diğer toplumlarla ilişkileri çok zayıftır. Geleneksel toplumlarda okuma yazma ve eğitim oranı çok düşüktür. Geleneksel toplumlar en çok dil yoluyla iletişimde bulunurlar. Bu insanlar, geleneksel yollarla iletişimi daha çok kullanırlar. Örneğin, halk şarkıları, inançlar, hikayeler, bir nesilden diğer nesle dil aracılığıyla aktarılır. Bu kültür değerleri az çok değişse de gelenekselliğini kaybetmeden özgünlüğünü korurlar. Geleneksel toplumlarda grup dayanışması çok yüksektir. Fertler birbirlerine kötü günlerinde destek olur, yardım sağlarlar; birlik duyguları yüksektir. Bu toplumlar aynı zamanda birbirlerine benzerler, yani homojen toplumdur; belli inançları paylaşırlar. Belli kalıplara uymayanlar gruptan çıkarılır. Gruptan çıkarılma, ihraç, mahkûmiyet, sürgün hatta ölüm biçiminde olabilir (Özkalp, 2008: 10).

Geleneksel toplumun ana özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

- Modern toplumun sanayileşme, kentleşme, bireyleşme, akılcılık, piyasa ekonomisi gibi özelliklerine sahip değildir.
- İnsan ilişkileri duygusal, samimi ve yüz-yüzedir.
- Örgütler henüz uzmanlaşmamıştır.
- Aile ve birincil grup ilişkileri egemendir.
- Kitlesele okur-yazarlık yoktur.
- Toplumsal hareketlilik (dikey olsun, yatay olsun) çok yavaştır.

- Değişme (sosyal değişme) "gelenek" in ve geleneğin belirlediği siyasal yapının "içinde" vuku bulur, yani geleneksel yapı büyük ölçüde değişmeden muaf kalır.

- Toplumun alt-unsurlar, kültürel faaliyetler, sosyal ilişkiler, hep toplumun ana dinamiğini besleyecek biçimde çalışarak toplumun çerçevesinin korunmasına yardımcı olurlar ve böylece modern toplumlarda görülen toplumsal unsurlardaki dağınıklık geleneksel toplumlarda yerini bir bütünlüğe bırakır.

Son olarak şunlar söylenebilir: "Modern ve geleneksel toplum ayrımları Batılı sosyologların "ileri-geri kalmış" ya da "gelişmiş-az gelişmiş" gibi kavramlarla toplumlara bakarak geliştirdikleri bir takım teoriler olup, geleneksel ya da modernlik-öncesi toplumların özelliği diye sıralananların genellikle Batı feodalitesinden alınmış olduklarını söylemek gerekir. Sosyolojide ve antropolojide ilkel toplum teriminin bir çok eleştiriye uğraması üzerine "geleneksel toplum" teriminin yeğlenmesi de gösteriyor ki, geleneksel toplum bu sosyologların, içinde Gelenek'in toplumu bir bütün olarak beslediği ve damarlarına kutsal (ilahi) olanı zerkettiği ve değerlerini O'nun rengine boyadığı bir toplumdur çok ilkel, farklılaşmamış, gelişmemiş, kategorilerine sığdırılmak istenen bir toplum tipidir.

1.2.3.2. Modern Toplumlarda Birey ve Değerler

Kent toplumları heterojen bir yapıya sahiptir. Kent toplumunda insanlar gelir, etnik, ırk gibi farklı gruplardan bir araya gelirler; bu nedenle de farklı kültür özelliklerine sahiptirler. Kent toplumunda eğitim olgusu gelişmiştir. Aynı zamanda gazete, dergi, televizyon, kitap, radyo gibi kitle iletişim araçları insanları günlük olaylardan haberdar kılar. Üniversiteler ve kütüphaneler insanlara devamlı bilgi yüklerler. Kent toplumunun organizasyonu da gevşektir. Yabancılaşma olgusu ise yüksektir.

Daha basit bir biçimde açıklayacak olursak, kent birçok farklı ve büyük grupların bir arada oturduğu bir yerdir. Wirth'e göre kent birincil grupların yerini ikinci grupların aldığı; yani menfaat ilişkilerinin önem kazandığı, insanların yaşamak ve çalışmak amacıyla oturdukları bir toplum biçimidir. Bu toplumsal yapıda akrabalık ilişkileri ve aile bağları zayıfları zayıflamış, geleneksel komşuluk ilişkileri kopmaya yüz tutmuş, diğer bir deyişle toplumsal dayanışma hemen hemen bütünüyle kaybolmuştur (Özkalp,

2008:11).

Batı uygarlığında endüstri devrimi ya da kapitalizmin doğuşu ve teknolojinin gelişimiyle birlikte ortaya çıkıp, bir akılcılık ve bireycilik felsefesine dayanan: ve özü itibariyle durağan ve muhafazakâr olup, kapitalizm öncesi üretim tarzlarına bağlı olan geleneksel toplumun karşısında yer alan toplum türü. Modern toplum öncelikle bireyci olup, bireyler arası bağımlılığın en yüksek düzeyde olduğu toplumdur. Bu toplum modelinde bireylerin çok sayıda özgürlüğü ve meslek, değer, eşya ve etkinlik bakımından gerçek bir seçme şansı vardır; yine, modern toplumda, ihtiyaçlarının karşılanması bağlamında başka bireylerin mal ve hizmetlerine en yüksek ölçüde bağımlıdırlar.

Modern toplumda, ikinci olarak yeni teknolojik keşiflerin ve yenilik arzusunun bir sonucu olarak, değişimin sürekli ve giderek artan ölçülerde hızlı olduğu bir toplumdur.

Modern toplum nihayet, kendi çıkarlarının peşinden koşmaya ve kazanımlarını en yüksek düzeyde tutmaya özendirildikleri, teşvik edildikleri toplum türünü tanımlar. İşte bu durum, modern toplumda bireyleri uzmanlaşmaya ve kendilerinin en fazla çıkarıya ulaşmaya sevk eder. Bu bağlamda, ihtiyaçların ve çıkarların karşılıklı bağımlılığı arttıkça, modern toplum, gayri kişisel bir toplum olmuştur.

1.2.4. Hayat Tarzı ve Değerler

Yaşam tarzı bir bireyin psikolojik, demografik ve davranışsal özelliklerini birleştirmek ve kümeleştirmek suretiyle özgül yaşama tarzını tamamlayan bir kavram olarak da açıklanabilir. Yaşam tarzı gündelik yaşamda insanları bireyler olarak birbirlerinden ayıran, farklılaştıran davranışlar olarak tanımlanabilir (Ozankaya, 1995: 159).

Kişilerin davranışlarında değer yargıları önemli bir etki gücündedirler. Çünkü ferdin kişilik yapısı yaşam tarzının şekillenmesinde çok büyük bir etkiye sahiptir. Bireysel benliğin oluşumu ile kişinin davranış kalıpları ortaya çıkmakta, bu da kişinin yaşam tarzını oluşturmaktadır. Kişiler yaşamları boyunca kişisel imajlarını düzenlerken bir anlamda yaşam tarzlarını da buna göre şekillendirmekte özellikle tüketim eğilimini

buna göre belirlemektedir. Kişilerin yaşamlarını düzenleme girişimlerinde üstün kişi olma arzusu ve kusursuz olma isteği önde gelen bir unsur olmaktadır. Kişinin yaşam tarzını şekillendirmesinde ve sosyal sınırlama için tüketim davranışına ciddi önemin yüklenmesinde farklı olma iddiası bulunmaktadır. Çünkü birey tüketim eylemi ile kendisini ifadelendirme olanağına kavuşmaktadır.

Bütün kişilik yapıları tarz kavramıyla sıkı bir ilişki içerisinde olup neredeyse her kişinin kendi yaşam tarzı tek ve normal yaşam tarzı olarak kabul edilmektedir.

1.2.4.1. Toplumsal Tabakalaşma ve Yaşam Tarzı

Farklı sosyal alanlar arasındaki ilişkiler, algıyı belli bir yapıya dönüştüren sistemi oluşturmaktadır. Her sosyal durum bir bütünlük içinde ama tezatlıklarla dolu belirlenip, diğer sosyal gruplara ve onların uygun yaşam tarzlarına karşı sınırlama sayesinde kişinin ve grubun kendine özgü yaşam tarzı özdeşleşmenin korunması şeklinde tarza çevrilmektedir.

Sürekli bir sosyal hareketlilik içinde olan toplumlarda her zaman yeni toplumsal ayrımlar ortaya çıkmaktadır. Toplumlar bu ayrımlar cinsiyet, ırk, renk, zenginlik, soyluluk, yaşam tarzı gibi farklılıklar da kendini göstermektedir. Günümüzde bir kişiden söz ederken onun ismi ile değil taşıdığı vasıflarla anılması söz konusudur. Aslında bu ve vasıflar ilk bakışta dikkati çekmeyen şeyler olarak görünseler de, bütün bunlar birer toplumsal katmanlaşma eğilimleridir. Söz konusu toplumsal katmanlaşmayı belirlemede dört ana ölçüt kullanılmaktadır (Şenyapılı, 1981: 18).

Eğitim düzeyi, eğitim ile bağlantılı olarak meslek, gelir düzeyi, yaşam tarzı.

Eğitim düzeyi, meslek, gelir düzeyi ve yaşam tarzının her biri ayrı toplumsal katmanlaşmayı vermektedir. Bunların kesiştiği yer ise kişinin toplum içindeki yerini göstermektedir. Genel olarak eğitim ve gelir düzeyleri ile yaşam tarzları birbirine yakın olan kimseler aynı toplumsal katman içinde yer almaktadır. Öte yandan aynı sınıfın üyesi olan iki ayrı meslek üyesi kişi, aynı toplumsal katman içinde yer almayabilir. Çünkü kişilerin meslekleri aynı olmasına karşın aynı gelir düzeyinde aynı eğitim düzeyinde ve aynı yaşam tarzında olmayabilirler. Bu ayrımı etkileyen en önemli unsur

sembolik farklılaşmalardır. Sembolik ayrımlar kişinin yaşam şeklini etkileyen bir şablon gibi görev yapmaktadır.

Öte yandan yaşam tarzları görünüşün yapısına uygun olarak ve toplumsal kabul edilebilirlik ölçüsünde görünüşün yeni ürünlerini oluşturmaktadır. Görünüş yaşam tarzlarının üretim ilişkileri olup, yaşam tarzları görünüşün sistematik ürünleri olmaktadır. Bu da yeni toplumsal farklılaşmalara yol açmaktadır. Kişiler arasında farklılaşmanın ve farklı yaşam şekillerinin ortaya çıkması sembolik ayrımlar sayesinde daha belirginleşmektedir. Çünkü sembolik ayrımlar kişinin yaşam şeklini etkileyen bir şablon gibi görev yapmaktadır. Öte yandan sembolik dönüşüm, süreç içinde farklı şekillere dönüşmektedir. Bu süreçte giyim, konuşma, damak tadı, eğitim ve değer yargıları sosyal yapı içerisinde kişinin ya da görüşün durumunu özellikle belirgin olarak sembolize etmektedir. Sembolik farklılık sadece tat ve estetik gibi davranışlarda değil tüketimi de bu ayrılaşmaya götürmektedir. Sonuç olarak yaşam tarzına katmanlaşma açısından bakıldığında kültür kadar çok geniş bir inceleme alanı olduğu görülmektedir.

1.2.4.2. Kent Kültürü ve Yaşam Tarzlarına Etkisi

Modern dünyanın, modern insanının oluşumunun körükleyicisi ve aynı zamanda yerleşkesi kenttir. Kentleşme olgusu 19. yüzyılda Avrupa'nın önde gelen metropollerinden Paris ve Londra'da gelişim göstermiş, toplumsal faaliyet alanlarında ve yaşam tarzlarında belirgin bir değişimin biçimlendiricisi olmuştur. Kapitalizmin hâkimiyetinde, modernizme yaşam alanı sunarak, bireyselleşerek yinelenen tutum ve davranışların tanıklığını yapan kent, kültürleşmiş ve bu baklamda serbest zaman etkinliklerine de yeni bir yön vermiştir.

Sanayileşmenin ilk yıllarında "Protestan İş Ahlakı"nın esaslarıyla prensipleşen yaşam tarzları, serbest zaman etkinliklerine olanak tanımaksızın çalışma hayatı üzerine kurulmuş, emek gücünden maksimum faydalanılarak, üretimi maksimize etmek amacıyla, sosyal yaşantı, dahası fiziksel ihtiyaçlar bile çalışma zamanının verimliliğini arttıracak şekilde düzenlenmiştir. Kentleşmeyle birlikte serbest zaman etkinlikleri, eskiye oranla aksi bir seyir izlemiş, öncülüklerini Avrupa metropollerinin üstlendiği moda, eğlence ve dinlence temellerine dayalı, rahat ve hayatın tadına vararak yasayabilmek amaç edinilmiş, bunun ekonomik sağlayıcısı olarak da çalışmak araç

haline gelmiştir. Modern insanın, hazzı adına gözden çıkardığı paralar ise, tüketimi alışkanlık boyutuna taşımış, modern hayata adapte olmak isteyenlerin sayısı arttıkça, kültürleşen tüketim, yaşam tarzlarının en önde gelen etkileyeni olmuştur. Hâkim sınıflar bu dönemde, kapitalizmin devamlılığını sağlamak amacıyla, tüketimden ibaret olmaya başlayan serbest zaman alışkanlıklarını lehlerine çevirmekte gecikmemiş, “nabza göre şerbet” verircesine yarattıkları tüketim olanakları ve genişlettiği ürün yelpazesiyile günlük yaşamın vazgeçilmezine “meta”yı oturtmuştur.

Kent kültürünün temel tasını oluşturan da cemaatler değil, atomize bireylerdir. Bundan dolayı kendilik her şeyden önce bir hayat tarzıdır. İşte kentleşme aynı zamanda bu yeni kültürel kodlar ve davranış biçimlerinin kabul edilmesi sürecidir. Kent, sunduğu çeşitlilik ve ortak davranış kalıplan ile bu atomize bireyleri bir arada tutabilme gücüne sahiptir. Başka bir açıdan bakıldığında kapitalist modernleşme süreci, durmak bilmeyen bir değişim girdabı, önüne çıkan her tür iliksiyi, geleneği yıkan bir değişim seli, ardsız aralıksız bir yıkım ve yeniden yaratma sürecidir. Bu süreçte milyonlarca insan ata topraklarından koparılıp, hiç bilmedikleri, yepyeni bir mekâna, yepyeni ilişkilere, kentlere sürüklenir. Kent, kapitalizmi tanımlayan ilişkilerin yaşandığı aslî mekândır. Bunun içindir ki kapitalist modernitenin bütün katı iliksileri eriten yüzü kendini en somut biçimiyle kentlerde gösterir. Bundan dolayı da kent ve kent yasancısı, modernleşme geleneğinde her zaman övülmüştür. Buna göre kent, uygarlığın beşiği, insan aklının en yetkin ürünüdür, insanın doğa üzerindeki zaferinin bir simgesi, çevresini ve toplumsal ilişkilerini biçimleyebilme, örgütleyebilme gücünün ifadesidir. İşte modernleşme okulunun kente bakısındaki bu iyimser hava, uzun bir süre kentleşmeye ilişkin araştırmalara da hâkim olmuş ve kentleşme, modernleşme sürecinin kaçınılmaz bir gereği olarak görülmüştür (Işık, 1996: 782).

Kentleşme, aynı zamanda gündelik yaşam biçimlerinin metalaşmasını körükleyen en önemli iletişim mekanlarıdır. Kentle birlikte hayatın tümü artan ölçüde metalaşmıştır artık: “Meta tanımı gereği üreticilerin örtülü toplumsal ilişkilerini içeren bir fetiş nesne ise, metanın bozulmuş ve yabancılaşmış toplumsal ilişkilerin boşluğunu nasıl kolayca doldurduğunu anlamak için üretiminden çok kullanımı üzerinde durmaması gerekir. Yirminci yüzyıl kapitalizminde tüketim, insanlar arası ilişkilerin yerine geçen ve başka türlü acılı ve üstesinden gelinemez olabilecek duygusal tepkilerin yönünü değiştiren bir araç haline gelmiştir. Bir metanın üretim yeri, üretim anı ve üretim tarzından kopuk

olarak algılandığı tüketim toplumunda, metalar kendilerini kendiliklerinden tüketiciye sunar gibi görünürler. Meta ilişkisinin ‘hayaletimsi bir nesneliliği’ olan bir şeye dönüşümü, insan ihtiyaçlarının giderilmesine yarayan tüm nesnelere metalara indirgenmesiyle yetinemez. Damgasını bir bütün olarak insan bilincine kazır; insanın nitelikleri ve yetenekleri kişiliğinin organik bir parçası olmaktan çıkar, tıpkı pek çok nesne gibi ‘sahip olduğu’ ya da ‘sattığı’ şeyler haline gelir. İnsan ilişkilerini kalıba dökcek bir doğal biçim yoktur; insanın psikolojik ve fiziksel ‘niteliklerini bu şeyleşme sürecinin boyunduruğuna vermeden oyuna katabilmesinin yolu yoktur (Susan, 1993: 65). Kapitalizm koşullarında malların orijinal “doğal” kullanım değerinin mübadele değerine tabi kılınması metanın Saussurecü anlamda bir gösterge, anlamı özgöndergesel bir gösterenler sistemi içerisindeki konumu tarafından keyfi olarak belirlenen bir gösterge haline gelmesiyle sonuçlanmıştır. Su halde tüketimin, kullanım değerlerinin tüketimi olarak, maddi bir fayda olarak değil, her şeyden önce göstergelerin tüketilmesi olarak anlaşılması gerekir. Modern kentlerde insanlar artık ihtiyaçları için tüketmemekte, toplumsal yaşamda kendilerine daha uygun “imajlar oluşturma” amacıyla tüketime yönelmektedir. Dolayısıyla tüketimin göstergeler yoluyla kendini ifade etme ve metalar aracılığıyla kendine “uygun” yaşam tarzlar devşirmeye yardımcı olan bir eylem olduğu söylenebilir (Featherstone, 1996: 144).

1.3. İKTİSADİ KAVRAMLAR

İktisadı, sınırsız insan istek ve ihtiyaçlarının toplumların sınırlı kaynakları ile nasıl karşılandığı sorusunu inceleyen, bu soruya cevap arayan bir bilim dalı olarak tanımlamak mümkündür.

1.3.1. İktisat Ahlakı

İktisat ahlakı, gündelik tavır ve davranışların doğruluğunu ya da yanlışlığını yargılayıcı değer hükümlerinin, söz ve deyim halinde ifadelenmiş bütünüdür. Doğrudur ya da yanlıştır normatif sözünün karşılığını ifade etmektedir (Ülgener, 1981: 23). Anlaşılan odur ki iktisat ahlakı, bireylerden yola çıkarak toplumu belli davranış tarzları

sayesinde kendi öngördüğü ve tasvip ettiği doğrularla şekillendirmekte; onların vereceği iktisadi kararlarında etkin rol oynamaktadır.

“Dolayısıyla iktisat ahlakı olanı değil, olması gerekeni göstermektedir. O ne hukuk ve şariat kurallarıyla dıştan çerçeveselendirilmiş; ne de muamelat gibi insanlar arası ilişkileri düzenleyen bir konuda din ulemasının farklı görüş ve içtihatlarını içeren bir kavramdır” (Ülgener, 1981: 31).

Dini emir ve yasaklardan iktisat ahlakının herhangi bir alıp - vereceği yoktur. Ancak dini emir ve yasaklar türlü motivasyonlarla bireyin iç dünyasına yönelik birer telkin halini aldıkları andan itibaren etik (ahlaki) bir renge bürünmüş sayılırlar. Dolayısıyla salt anlamda bir dinin kutsal kitabı veya teamüllerinde mündemiç olan emir ve yasaklar, iktisat ahlakını ilgilendirmez. Ancak bu istekler ne zaman salt birer norm olmanın yanı sıra, onları benimseyenlerin zihinlerine etki eden birer telkin halini alırlarsa işte o zaman bu motifler ahlaki (etik) birer mahiyet kazanmış olurlar. Ayrıca iktisat ahlakı, tek ve dağınık kişi veya grupların değil, aksine çoğunluğun değer ölçülerini hedef almalıdır. Dolayısıyla söz konusu mesajın iletildiği toplumsal çevrenin geniş ve yaygın bir tabanı oluşturduğuna dikkat edilmelidir. Bu anlamda sadece toplumun üst kademelerinde yankı bulan dogma ile ilgili bir takım tartışma ve müzakerelerin, iktisat ahlakının faaliyet alanını oluşturan kitlenin ahlakı ile yakından uzaktan bir ilgisi olamaz (Ülgener, 1981: 25). Dolayısıyla iktisat ahlakını, dini kurallarla ve ödevlerle karıştırmamak gerekir.

1.3.2. İş Ahlakı

Ahlak toplumlarda genel kabul görmüş ve uyulması beklenen davranış biçimleri ve kurallarıdır. Bir başka ifadeyle ahlak, bir toplumu oluşturmaktan dolayı ortaya çıkan ve insanların eylemlerini buldukları bu ortamlara göre düzenlemelerini sağlayan kurallar bütünüdür.

Türkçe’de “ahlak” kelimesi toplum içinde uyulması gereken davranış biçimlerini ve kurallarını belirten anlamı dışında ikinci bir anlam daha taşımaktadır. Bu ikinci anlam da “ahlak felsefesidir”. Ahlak felsefesi, belirli bir toplumun, belli bir döneminde bireysel ve toplumsal davranış kurallarını tespit eden ve inceleyen bilimdir. Başka bir

deyimle ahlak felsefesi, insana ilişkin ahlaki sorunlarda, doğrulanabilir yanlışlanabilir bilgiler ortaya koyan ya da en azından koyması beklenen bir disiplindir (Arslan, 2001: 2).

İş ahlakı uygulamalı bir ahlak bilgisidir ve iş hayatında karşılaşılan tüm ahlaki sorunları inceler. Bu sorunlar çalışanlar arasında, çalışanlarla yöneticiler arasında, işletme ve işletmeyle alışverişte bulunanlar ya da işletmeyle çevresel faktörler arasında olabilir. Bu da göstermektedir ki iş ahlakı çatışan taleplerin karşılaştığı bir ortam olmaktadır. Burada önemli olan tarafların karşılıklı yaptıkları akid gereği belirtilen şartlara uymaları ve dürüstlükten hiçbir şekilde taviz vermemeleridir. Bunun için işletmelerin başında bulunan kişilere önemli rol düşmektedir. İş ahlakı bakımından işletmenin başında olan kişiler işletmeye ahlaki değer ve tutumları kazandırmada kritik bir rol oynamakta ve özel sorumluluk taşımaktadırlar (Uzunçarşılı, 2000: 41). Ahlaki kaideler çerçevesinde uygun bir iş yeri iklimi ve iş kültürü oluşturmak işletme yönetiminin temel işlevlerindedir.

İş ahlakı, ferdin işi yapış şeklini veya daha geniş bir ifadeyle işe bakış şeklini ifade eder. Fert üzerinde herhangi bir maddi yaptırım gücü olmaksızın, ferdin işi icra ediş şeklini ve iş disiplinini iş ahlakı belirler. Dolayısıyla bir toplumun iş ahlakı, o toplumun iktisadi gelişmişliği ve uluslar arası ticari hayattaki ticari vizyonu üstünde mühim derecede etkilidir.

1.3.3. İktisat Zihniyeti

Türk Sosyolojisinde konuyla ilgili önemli çalışmalar yapmış olan Sabri Ülgener, iktisat zihniyeti kavramını şu şekilde ifade eder:

“İktisat, suje ve sujelerin (ister üretici, ister tüketici veya yönetici olsun) benimsedikleri hareket ve davranış normlarının söz ve deyim Halide çoğunlukla deyim yollu açıklanışı! Bir bakıma hepsi de belli bir bakış açısında bütünleşmiş haliyle sürdürülen değer hükümleri, tercih ve eğilimler toplamı! Daha kısası: Dünyaya ve dünya ilişkilerine içten doğru bir tavır alış!” (Ülgener, 1983: 19).

İktisat zihniyeti çağın genel görüşleri ve inanışlar dışında, psikologların dikkatinden kaçmış ayrı, müstakil bir saha değildir. Bir bütün halinde bilince bilinç altına yerleşip

sinmiş olan telkinler manzumesinin veya dünya görüşünün iktisadi faaliyete bakan yönüdür (Ülgener, 1983: 19). İktisat zihniyeti, iktisada dair bütün uygulamaların toplumun kendi zaviyesinden değerlendirilmesi ve sahip olunan kriterlerle dokunmuş süzgecinden geçirilmiş bir tavırla hayat bulmasıdır.

1.3.4. Kapitalizm

Kapitalizm terimi, tek tek ekonomik kurumları, bunların birleşimini veya bu kurumlar çevresindeki işlemlerin arka planındaki ruh halini ifade edebileceği gibi kapitalizm zihniyetinin ve kapitazlime dair kurumların egemen olduğu bir topluma da bütünüyle kapitalist demek mümkündür (Rodinson, 1996: 22). Kapitalizm bir düşünce veya bakış açısının ötesinde, bir mekanizma ya da işleyiş olarak da ifade edilebilir.

Üretim ve tüketim mallarında sınırsız mülkiyet hakkının tanındığı, bireylerin diledikleri konuda serbestçe mukavele yapabilecekleri kapitalist düzene, “özel girişim sistemi” (ya da hür teşebbüs sistemi) de denir. Düzenin esası toplumda kendi çıkarlarını en yüksek düzeye çıkaracak biçimde hareket eden bireylerin ve firmaların aldıkları kararlarla, toplum yararının da en yüksek düzeye çıkaracağıdır. Bu nedenle, bu karar birimlerini tercihlerinde serbest bırakmak gerekir (Dinler, 1997: 33).

Kapitalizmi diğer ekonomik sistemlerden ayıran altı temel özellikten bahsedilebilir. Bunlar; özel mülkiyet, teşebbüs ve seçim özgürlüğü, rekabet, piyasa mekanizması ve sınırlı hükümet özelliğidir(Ünsal, 2001: 26-27).

Kapitalizmin esas aldığı öznenin “fert” olduğunu ve ferdiyetçi bir yapı esasına göre çalışan bu ekonomik sisteme göre ancak ve ancak hür piyasa mekanizmasının aksaksız olarak işletilmesi halinde fertlerin refahının sağlanacağı, bunun da toplum refahını üst düzeye çıkaracağını iddia edildiği söylenmelidir. Dolayısıyla ferdin yararının üst düzeye ulaşması ile toplumun yararının üst seviyeye ulaşabileceği fikrini benimseyen kapitalist sisteme göre, toplumun çıkarının ferdin çıkarı önüne geçmesi söz konusu değildir.

1.3.5. Faiz

Faiz, sermaye faktörüne üretimden düşen paydır. Bir başka deyişle faiz, sermayeyi kullanmanın karşılığı, yani fiyatıdır. Örneğin fabrikasını, makinasını, atını, arabasını, buğdayını ödünç veren kimseye belirli bir dönem sonunda verilen fazlalık, yani faiz, bunların belirli bir süre başkası tarafından kullanılmasının karşılığı ödenen bedeldir. Yakın zamanlara kadar girişicilerin sermayeye de sahip olması, girişimciye üretim sonunda kalan fazlalık olan kar ile sermayenin üretimden aldığı pay olan faizin birbirine karıştırılmasına neden olmuştur. Günümüzde ise faiz, tasarruf sahiplerine tasarruflarını ödünç vermeleri karşılığı ödenen bir bedeldir. Bu anlamda tasarruf, genellikle para olmaktadır. Faiz ise “para halindeki sermayenin” kirasıdır (Dinler, 1998: 418). Başka bir ifade ile faiz; mevcutta bulunan nakit haldeki sermayeden belli bir süreliğine vazgeçmenin veya mevcutta bulunmayan bu sermayeyi belli bir süreliğine ödünç almanın bedelidir.

İlk çağlardan beri hoş karşılanmayan faiz, tüm dinler tarafından da yasaklanmıştır. Faiz ilk defa, biraz da Protestanlığın etkisiyle İngiltere’de 1545 yılında IV. Henry zamanında meşru olarak kabul edilmiştir. Faizi meşru sayan kanunun Fransa’da kabul edilmesi ise ancak 1789 yılında mümkün olmuştur (Dinler, 1998: 419). Faizin uzun zaman yasaklanması ve XVI. Yüzyıldan itibaren de serbest bırakılmasının nedenlerini, yaşanan dönemlerdeki ekonomik yaşamın özelliklerine bağlamak olasıdır. Ekonominin fazla gelişmemiş olduğu ilk ve orta çağlarda borçlanmalar genellikle ticari amaçlar için değil de, tüketim amacıyla yapılıyordu. Hava koşullarının kötü gitmesi ya da doğal afetler nedeniyle tarımla uğraşanların yaşamlarını sürdürmeleri için ödünç para istemek zorunda kalmaları, bu dönemde en yaygın borçlanma nedenidir. Borç ödeme güçleri çok zayıf olan bu gibi kimselerin, ayrıca yüklü bir faiz ödemeleri uzun zaman perişan olmalarına, hatta topraklarını ellerinden çıkararak işsiz güçsüz kalmalarına neden olabiliyordu. Bu durumu gören filozof ve din adamları güçsüz durumda olanları himaye edebilmek amacıyla, faizi yasaklamış ve faiz gelirini haram saymışlardır (Dinler, 1998: 419).

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMLAR VE TARTIŞMALAR

2.1. MAX WEBER'E GÖRE DİN, AHLAK VE KAPİTALİZM

Max Weber sosyoloji anlayışında din ile ekonomi arasındaki ilişki ve dinin ekonomik değişime etkileri çalışmamızın konusunu teşkil etmektedir.

Max Weber, din ile ekonomi arasındaki ilişkileri ele alırken bir çok kültüre ait din sosyolojisi üzerine görüş bildirmiştir. O'nun konumuzla ilgili incelemelerinin başlıca problemi, ekonomik olaylar ile dini olaylar arasındaki tam ve doğru ilişkiyi aydınlatmak olmuştur. Din olayları ve ekonomik olaylar tek yanlı ve birbirlerinden bağımsız mıdır? Ya da, bu iki olay karşılıklı olarak birbirlerine bağımlı mıdırlar? Eğer onlar karşılıklı olarak öteki üzerine tabi iseler ve onlardan her biri başka faktör kategorilerine tabi ise, bu halde, din faktörünün tayin edici olduğunu bulmak nasıl mümkündür? Eğer din, tayin edici ise onun ekonomik olaylar üzerine ve toplumun kültür hayatının sosyal organizasyonunun bütünü üzerine etkileri nelerdir? Max Weber'in çözmeye çalıştığı problemler bu şekildedir.

2.1.1. Weber Sosyolojisinde Sosyo - Kültürel Bir Değer Olarak Din Olgusu

Weber, tarihin ekonomik yorumlanması teorisini yanlış bulur. O'na göre ekonomik olayları din faktörünün basit bir fonksiyonu gibi göz önüne alan karşı teori de yanlıştır. Onlar birbirlerine tabidirler. Her biri bir seri başka şartların etkisi altındadır. Fakat metod bakımından bu faktörlerin her birini “değişken” olarak almak ve ondan belli bir alandaki ve şimdiki halde ekonomik olaylar arasındaki özel sonuçlarını keşfetmek mümkündür. Weber'in hareket noktası burasıdır. “Max Weber, din faktörünü değişken olarak ele alır ve onun ekonomik olaylar ve öteki toplumsal olaylar üzerindeki etkisini keşfetmeyi dener.” (Sorokin, 1974: 212).

Dinler, Weber'in “Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu” adlı tezine göre dünya ile ilgilenme ya da ilgilenmeme noktasında bir “püriten ahlak” geliştirmek durumundadırlar. Birey üzerinde konuşursak, değersel boyuttan ziyade tutum ve davranış boyutuna yönelik olması öngörülen bu oluşuma Weber, “iktisat ahlakı” adını vermektedir. Bu kavram bir güdülenme sistemini işaret etmekte olup dinin ekonomi üzerindeki –dolayısıyla da toplum üzerindeki – en önemli etkilerinden birini göstermektedir. Öyle ki bu etkinin devletler bazında yürürlüğe konulan tasarruf

tedbirleri, çalışma seferberliği vb. gibi pek çok dünyevi (profan) kaynaklı tedbirlerin yapamadığını yapabilecek güce sahip olduğu iddia edilmektedir (Aydın, 1993: 136). Bu bağlamda aynı teziyle kapitalizmin doğuşunu mümkün kılan dinamikleri açıklarken nihayet Protestan ahlakının iktisadi bir ilmihal yarattığını da ileri sürmüştür (Sayar, 1998: 293). Bu teze göre Protestanlık, öğretisi ve öğütleriyle kapitalizmin hayat bulmasında ve gelişmesinde uygun ortamı hazırlamış, takipçilerinin hayat tarzlarına ve işe bakış açlarına verdiği şekil ile kapitalizmin gereklerine intibakı sağlamıştır.

Weber, ekonomi ile din sosyolojisini bir arada incelemesinin yanında din sosyolojisini bağımsız olarak da incelemiştir: Dinsel davranış, kutsal bilgi ve inanç, kurtarıcı dinlerle basit ritüel dinler arasındaki ayrım çözümlemeleri, sofuluğun değişik şekilleri üzerinde olduğu kadar büyü, peygamber ve aziz gibi dinsel tipler üzerinde, ve dinle cinsiyet arasında ilişki hakkındaki çözümlemeleri üzerinde de durmuştur (Bottomore, 1980: 189).

“Dinin ekonomik olaylar üzerindeki etkilerinin incelenmesinde göz önüne alınan dini terkip ve teşkil eden şeyler nelerdir? Din faktörünü metodolojik değişken olarak aldıktan sonra Weber, dinin ekonomik hayat üzerindeki etkisini bulmak için dinin ekonomik ahlakını alıyor. ‘Dinin ekonomik ahlakını’, dinin çeşitli teolojik dogmaları olarak anlamıyor, dinin kendi üyelerinden istediği, onlara zorla kabul ettirdiği pratik davranış biçimlerinin bütününe anlıyor. O, her dinin ekonomik ahlakının birçok faktörlerin sonucu olduğunu kabul ediyor. Fakat bunlar arasında din faktörünün olduğunu da kabul ediyor. ‘Ekonomik ahlakın’ bütün faktörlerinin incelenmesi, gerçekte sonsuz ve imkansız olacağından, ekonomik ahlakı, esas itibarıyla, dinin bir ürünü olarak almalıdır. Onun etkilerini ya da sonuçlarını incelerken, genel olarak dinin etkilerini bulmalıdır. Bu da ancak araştırmacı toplumsal kümelerin hayatını incelerken gerçekleşebilir. Kendi karakterinin etkisi altında kuvvetle kalan toplumsal kümelerin, zümrelerin hayatı üzerindeki din ahlakının ekonomik etkilerini ya da sonuçlarını araştırdığı zaman gerçekleşebilir (Sorokin, 1974: 213)”.

Weber’e göre din bireyleri bir arada tutma fonksiyonundan çok başka bir takım rollere de sahiptir. Bu anlamda o, sadece toplum içerisindeki ferdin o topluma entegre olmasında etkili bir fonksiyon sergilemekle kalmaz, aynı zamanda inançlıların

çevreleriyle ve kendileriyle ilgili tutum ve davranışlarını da düzenler ve şekillendirir (Özcan, 1995: 2). Zaten Protestanlığın kapitalizmin gelişmesi için gerekli anlayışı sağlamasını da bu şekilde izah etmektedir.

Fakat dikkat çeken asıl nokta Weber'e göre nesnel veya etkili olan ahlaki ilkenin dinin saf değeri, başka bir ifadeyle tefekkürücü/coşkucu yanı değil; dış dünyada bir eyleme dönüşen yanı olmasıdır (Aydın, 1993: 45). Bu anlamda dinin sofistik yönünden ziyade dünyevi tarafı ile ilgilenmiştir.

Bu bağlamda Weber'in temel ilgisinin sosyal eylemlerde içkin olan toplumsal anlamlar arasındaki tarihsel ilişkileri ortaya çıkarmak olduğu belirtilmektedir (Turner, 1997: 34). Max Weber'de din, rasyonelleşme doğrultusunda bir dürtü görevi yapabildiği oranda dünyevileşir ve verim üretir. Bu dürtünün psikolojik temeli, insanın aşkın varlık / Tanrı karşısındaki günahkarlığı ve bu günahkarlıktan kurtulmak için bir çile veya acı çekmenin gerektiği inancıdır. Tanrının insanlara bazı teklifler getirmesi bu çile düşüncesini pekiştirmiştir. İşte Weber'de ahlak, bu dürtü görevinin bir başka adıdır (Aydın, 1993: 44). Sözkonusu ahlakın, insanın çalışma disiplinine, verimliliğine, tasarruf anlayışına, yatırım düşüncesine ve gündelik hayattaki diğer iktisadi yönelimlerine katkısı Weber'e göre dinin rasyonelleşmesi ve dünyevi hayata katkısı bakımından önemiyet teşkil etmektedir.

Weber, Dünya dinlerinden etrafına yığınlarla inanan toplayabilmiş beş dini ya da dine bağlı yaşam düzenlerini inceler. Kofüçyenizm, Hinduizm, Budizm, Hristiyanlık, Müslümanlık ve Musevilik din ve ahlak sistemleri, dünya dinleri kategorilerine girer. Weber bu dinlerden her birinin ekonomik ahlaklarının karakterinden ekonomik organizasyon üzerindeki ve bu dinlerden her birine mensup olan kavimlerin hayatı üzerindeki etkilerini inceler. Bu tarzda din ile ekonomi arasında bir korelasyon kurmayı dener.

Hiçbir iktisat sistemini yalnızca din belirlememiştir. İnsanoğlunun dünyaya karşı tutum alışında ekonomik, coğrafi, tarihi vs. verilerin yanında tabi ki dinden de etkilenmiş olan hayat tarzı da etkili olacaktır. Hayat tarzındaki dini motifler ise iktisadi ahlakın belirleyicilerinden yalnızca birisidir. Bunun yanında tabi ki dinin belirlediği yaşam biçimi de belli coğrafi, politik, sosyal ve ulusal sınırlar içinde geçerli olan ekonomik ve politik faktörlerden fazlasıyla etkilenir. Weber yalnızca kendi dinlerinin

pratik ahlakını en çok etkilemiş olan toplumsal tabakaların yaşamlarını yönlendiren öğeleri ortaya çıkarmaya çalışır. Bu öğelerle ilgili olarak Weber şunları ifade eder: “Konfüçyenizm , maaşlı memurların, yazın eğitimi görmüş dünyevi akılcılıkla hareket eden adamların statü ahlakı idi. Bu kültürlü tabakadan olmayan adamlar adamdan sayılmıyordu. Bu tabakanın dinsel (ya da isterseniz, dinsel olmayan) statü ahlakı, Çin yaşam biçimini bu tabakadan olanlar için değil, onların çok ötesinde de belirlemiştir.”(Weber: 1996, 341).

Budizm, İslamiyet, Musevilik ve Hristiyanlık için ise Weber fikirlerini şu şekilde belirtmiştir:

“Budizmi ise dünya reddeden ve evleri olmadığı için devamlı göç eden, sadakayla geçinip düşünceye dalan keşişler yaydılar. Yalnız bunlar dini topluluğun tam üyesiydiler; geri kalan herkes daha az değerli, dindarlığın özneleri değil, nesnelere olan sıradan müritlerdi.

İlk döneminde İslamiyet, dünya fatihi savaşçıların dini ve disiplinli mücahitlerin şövalye örgütüydü. Tek eksiği, haclı seferleri devrindeki Hristiyan benzerlerinde görülen cinsel yasaklamalardı. Fakat İslami ortaçağda tasavvufi ve misitik sufilik de halktan gelen ifrat ustaları sayesinde en az bu mertebeye yükseldi. Hristiyan Tertiaryenler’inkine benzer ama çok daha yaygın küçük burjuva tekkeleri doğdu tasavvuftan.

Büyük sürgünden beri Musevilik, bir parya halklar diniydi. Ortaçağda Musevilik, Musa dininin bir özelliği olarak, edebiyat ve ibadette eğitilmiş bir aydınlar tabakasının öncülüğüne geçti. Bu tabaka gittikçe yarı-proleter ve rasyonalist bir küçük burjuva aydın zümresini temsil eder hale geldi.

Hristiyanlık ise, yolculuğuna bir gezginci zanaatkar doktrini olarak başladı. Güçlü dış ve iç gelişmesinin bütün dönemlerinde, belirgin bir biçimde kentli ve her şeyden önce medeni bir din oldu. Eski çağda , orta çağda ve Püritenizm’de hep böyleydi. Batı kenti (dünyanın bütün kentlerinden farklı olan) ve yurttaşlık (yalnız batıdaki anlamıyla) Hristiyanlık’ın başlıca hareket alanları oldu (Weber, 1996: 342).”

2.1.2. Protestanlık

Protestanlık kavramı, protest(itiraz) kelimesinden çıkarılmakla beraber, batıda Roma Kilisesinin otoritesini reddeden bütün dini hareketler ve örgütlenmeleri belirlemek için kullanılır.

Böylece Protestanlık, Hıristiyanlık bünyesi içerisinde ve 16. Yüzyılın başında Luther, Calvin, Zwinli ve Knox'un önderliği altında ileri sürülen bir dini harekettir. Esasta Protestanlık, Roma Kilisesi yerine İncil'in otoritesini ve papazın aracılığı olmaksızın inananların bağımsızlığını ikame etmiştir. Genellikle Protestanlık, Batı medeniyeti içinde modern dini bir merhale olarak tanımlanır. Hem yaratıcı, hem de muhafazakar özelliğe sahiptir. Düşüncenin, davranış ve sosyal örgütlenmenin gelenekli biçimlerinin intikali bakımından muhafazakar; hayatın ve gerçeğin dinamik duygusunun sağlanmasında ve insan menfaatlerinin serbesitisinde yaratıcıdır. Çünkü Potestanlık; milliyetçilik, ferdiyetçilik, demokrasi ve kapitalizm gibi öteki sosyal hareketlerin bir ürünü olarak belirlemektedir (Türkdoğan, 1985, 61).

Weber'i Protestanlık üzerinde durmaya sevk eden ana motif Protestanlığın kapitalistleşme sürecini sistematik olarak etkileyecek tarihi rol oynadığı düşüncesidir.

Weber'den itibaren ilim adamlarının Protestanlığın Batının sosyal hayatının belirli yönlerini etkilediği konusundaki görüşlerine rastlamaktayız. Protestanlık ile iktisadi sistem, siyasi rejim ile arasında bağ arayan görüşlerde yaygın biçimde devam etmektedir. Kısacası Protestanlık, insan hayatının bir rasyonalizasyonunu büyük ölçüde ileri sürmüş, yeteneğe, modern mesleklere ahlaki bir değer vermiştir. Böylece Protestanlık "iş" kutsallaştırmış, işin düzenlenmiş, namuslu ve coşkulu bir heyecan ile yapılmasını kutsal bir ödev gibi göz önüne almış, inanın selametinin her şeyden önce düzenlenmiş ve akla uygun bir hayat sürmekten ibaret olduğunu örgütlemiş, insanı dünyaya çok bağlamış fakat dindar ödevlere doğru götürmüştür (Sorokin, 1974: 216). Protestanlık'ta en dikkat çekici taraf, dünyeviliği ve rasyonelliği dindarlık ve Tanrı öğütlerine bağlılık vasıtasıyla teşvik eder olmasıdır.

Weber'e göre; kapitalist ekonominin unsurlarına geçmişte pek çok ülkenin ekonomisinde rastlanmakla beraber, bunların hepsi modern batıda görülen kapitalizmden çok farklı olmuştur. Batıdaki kapitalizmin ruhu, Protestanlığın ruhu olup, kapitalizmden önce kendini göstermiştir. Sözgelimi, Protestanlık iş hayatının

rasyonelleşmesi ile ilgili olarak işi ve çalışmayı kutsallaştırmış, dünya hayatından kaçan insan idealinin yerine; kurtuluşu her şeyden önce dünyada arayan, akla uygun bir hayat anlayışı ve insan idealini taraftarlarına telkin etmiştir (Günay, 1986: 5). Batının Protestanlığı, dünyevi hayata dair emek sarfetmeyi ve bu çalışmanın disiplinini dünyadan sonraki hayatı kazanmak için bir vasıta olarak tarif etmiştir. Aslında Protestanlığın bu bağlamdaki öğütleri Kilise hegemonyasındaki Hristiyanlık için bir devrim ya da değişim niteliğinde olsa da, diğer dinler için bir yenilik ya da farklı bir söylem gibi durmamaktadır. Zira bu dünya için çokça çalışmak, israftan kaçınmak, toplum adına faydalı işler yapıp yeni şeyler üretmek başka dinlerde de tavsiye olunmuş hatta emredilmiştir. Protestanlığın buradaki asıl farkı, bu hususu bir zihniyet ve hayat tarzı olarak vurgulayıp, Hristiyanlık için yeni bir soluk getirmesi olmuştur.

Weber'e göre Protestanlığın çıkış noktası manevi kurtuluştur. O mistik eğilimleri asketik çerçevede kurtuluşa dönüştürmüş, ölçü olarak olağan üstü veya metafizik olgular yerine dünyayı ve dünyevi olguları göstermiştir. Sözelimi İncil'de var olan "komşuna iyi davran" anlamındaki bir söz, üstlenilen davranışın layıkıyla yerine getirilmesi olarak yorumlanmış, bu bağlamda bir fırıncının komşusuna iyi ekmek sunması bu görevini yerine getirmek olarak ve Tanrının rızasını celbedecek bir tavır olarak telkin edilmiştir. Bu tarzda bir davranış gösteren fert, kilise otoritesinden ayrı, bireysel olarak samimiyetini göstermiş oluyordu. Böylece söz konusu sürecin birinci kısmı, ilahi amaçlı bireysel çaba gerçekleşmiş olmaktadır. İkinci aşama ise Tanrı için üretmek, az harcamak, gereksiz yere israf etmemek ve ne pahasına olursa olsun çok çalışmaktır (Aydın, 1993: 45).

2.1.3. Kapitalizm

Weberci görüşe göre kapitalizm rasyonel yöntemlerle üretimin yapılması ve maksimum kar olgusuyla tanımlanabilir. Batıda görülen kapitalizmin temel özelliği, kar isteği ve para kazanma tutkusuyla rasyonel yöntemlerin, anlayışların birleşmesidir. Eskiden beri bütün toplumlarda para kazanma isteğinde olan insanlar olmuştur. Fakat para kazanma isteğinin kapitalizm ile doğrudan bir ilişkisi yoktur. Doğal olarak kapitalist işletmeler rasyonel yöntem ve araçlarla kar elde etmek ister. Fakat burada

önemli olan unsur kazanç isteğinin sınırlanmaması ve daha çok üretim yapıp, biriktirme isteğini sonsuz kılmaktır. Kapitalizmi oluşturan ise sınırsız birikimdir.

Weber kazanç uğraşını ve kapitalizmi şu şekilde tanımlıyor:

“Elde etme güdüsü” nün, “kazanç uğraşı”nın, kar uğraşısının, olanaklı en fazla parayı kazanma uğraşısının kendi içinde kapitalizm ile doğrudan doğruya hiçbir ilgisi yoktur. Bu uğraşı, şimdi olduğu gibi eskiden de garsonlar, doktorlar, arabacılar, sanatçılar, fahişeler, rüşvet alan görevliler, askerler, asiller, denizciler, kumarbazlar ve dilenciler arasında yaygındı. “her tür ve koşullar arasındaki insanlar” için yeryüzünün bütün çağlarında ve ülkelerinde bunlar vardı ve olacaktır da, yeter ki bunun nesnel olanağı bir biçimde sağlanmış olsun. Bu safiyane kavram belirlemelerinden vazgeçilmesi gerektiğini, insanın daha kültür tarihinin emekleme döneminde öğrenilmesi gerekir. Sınırsız kazanma açlığı, hiçbir biçimde, kapitalizm ile aynı şey değildir, ne de onun ruhu ile aynıdır. Kapitalizm olsa olsa bu usdışı güdünün dizginlenmesi, en azından ussal olarak dengelenmesi ile özdeş olabilir. Kapitalizm kazanç uğraşısı ile özdeştir yine de: sürekli ussal, kapitalist işletmenin peşinde: “verimlilik” peşindedir. Böyle olmak zorundadır” (Weber,1985: 15).

Weber kapitalizm ile kazanç, kar elde etmek isteğini açıkladıktan sonra kapitalizmi şöyle tanımlıyor:

“... değiş tokuş fırsatlarının kullanımından kazanç bekleme üzerine kurulu, yani (biçimsel) barişçıl kazanç fırsatları üzerine kurulu bir eylem. (Biçimsel ve gerçek) zora dayanan kazanç kendi özel yasalarını izler ve eylemin bu biçimini (ne kadar yasaklanabilirse) fırsatların değiş tokuşundan doğan kazanca yönelik eylemler ile aynı kategori altında koymak yaniltıcıdır.” (Weber,1985: 15).

2.1.4. Kapitalizmin Ruhunu

Weber, kapitalizmin ruhunun rasyonel bir şekilde uygulanabileceği bir nesne varsa bunun da tarihi fert olabileceğini görüşündedir. Bunun yanında, Weber kendi bakış açısının tarihi olguları açıklayan tek olanak olmadığını ve kapitalizmin ruhundan ne anlaşıldığını gösteren geçici bir açıklama olarak ele alınması gerektiğini belirtir. Weber bu tanımın araştırmanın nesnesini anlamak için bir zorunluluk olduğunu ileri sürer.

Kendisini önyargılardan kurtulmuş niteliği sunan ruh belgeleri ile sınırlar ve bu belgeleri şu şekilde belirtir:

“Unutma ki zaman paradır; hergün çalışıp emeğinin karşılığı olarak on shilling kazanabilen ve yarım gün gezintiye çıkan yada odasında yan gelip yatan, kendi zevki için sadece altı pence harcasa bile sadece bunları hesap etmemelidir, bunların yanında beş shilling harcanmıştır yada daha fazlası sokağa atılmıştır.

Unutma ki kredi paradır.

Bir insan ödeme yapıldıktan sonra parasını benim ellerime terk etse, faizi bana armağan etmiş olur yada o zaman boyunca benim kullanabileceğim kadarını bana armağan etmiş olur. Bu insan iyi be büyük bir krediye sahipse ve bunu iyi bir biçimde kullanıyorsa, önemli bir meblağa erişir.

Unutma ki para, üretimi güçlendirici ve verimli bir yapıya sahiptir. Para parayı üretir ve ondan daha fazlasını üretebilir. Beş shilling katlandığında altı shilling olur, tekrar döndürülerek yedi shilling 3 pence ve 100 paund olana kadar böyle devam eder.

Elde daha çok para oldukça her dönemde daha fazla para üretir ve böylece faiz her seferinde daha çabuk yükselir. Ana domuzu öldüren, bir nesili birden yok etmiş olur. Beş shillingi katleden, onun üretebileceği herşeyi öldürür (!), hatta bütün sterling hesabını.

Şu atasözünü unutma, iyi bir ödeyici herkesin cüzdanının efendisidir. Söz verilen zamanda ödemesiyle tanınan, arkadaşlarının o anda ihtiyacı olmayan parayı her zaman ödünç alabilir.

Sahip olduklarını kendi mülkiyetinde tutmaya ve ona göre yaşamaya dikkat et. Kredisi olan birçok insanın, içine düştüğü yanlış budur.

Akıllılığın ve saygı değerliliğinin ile tanınan bir insan olduğunu farzederseniz, yıllık 6 sterling için 100 sterling kullanabilirsiniz. Gündeboş yere bir kuruş harcayan yılda 6 sterlingi ziyan etmiş olur ve bu da 100 sterlingin kullanımının sağlayacağı yararları da kaybeder. Zamanının beş shillingine eş değer olan kısmını harcayan, beş shilling rahatlıkla denize atabilir. Beş shilling kaybeden sadece toplamı kaybetmekle kalmaz, iş alanında da o paranın dönüştürülmesiyle kazanılabilecek herşeyi kaybeder, bu da genç bir adam yaşlanana kadar anlamlı bir yekuna ulaşır (Weber, 2008: 41-42).”

Weber kapitalizm ruhunun özel bir anlamda kullanıldığını söyler. Burada söz konusu olan kapitalizm çağdaş kapitalizm yani yalnızca Batı-Avrupa ve Amerikan kapitalizmidir. Çin’de, Babil’de, Hindistan’da ve Ortaçağ’da da kapitalizm vardı. Fakat buralarda görülen kapitalizm batıda görülenden çok farklıydı ve bu özel ahlaktan yoksundur.

Weber’e göre kazanmak insanın maddi gereçlerini karşılayan bir araç değil, yaşamanın anlamıdır. Mesleki ödevi ve mesleğe bağlılık en önemli erdemlerden biridir. Bu görüşler tek tek bireylerde değil, bir bakış açısı olarak insan gruplarının taşıması gerekir. Bu ilkeler kapitalizmin açık ve temel ilkeleri arasındadır. Ve bunlar kapitalist etki altında olmayanlara yabancıdır. Ve yine Weber’e göre kapitalizmin ruhu olarak tanımlanan düşünce biçiminin taşıyıcılarının genellikle endüstriye orta sınıfın yükselen tabakalarıdır.

2.1.5. Protestanlığın Ekonomik Değişime Etkileri

Weber, protestanlığı temel dini kavramları ile günlük ekonomik yaşamın eylem ilkeleri arasındaki ilişkiyi gözden geçirebilmek için teolojik yazılara başvurmak gerektiğini belirtir. Bunun için de Weber kalvinizmden çıkmış olan İngiliz Prutanizmin meslek kavramını tutarlı temeline verdiği için tartışmasına onun temsilcilerinden birine odak noktası yapar. Örnek olarak da Richard Baxter, Spencer ve Barclay’ın görüşlerini ele alır:

Baxter’a göre, zenginlik peşinde koşmak anlamsız olduğu gibi ahlaki olarak da şüphe çekicidir. “Ahlaki olarak gerçekten itiraz edilecek şey, mülkiyetin sağladığı rahatlık, zenginliğin tembelliğe ve bedensel zevklere yol açan zevki hepsinden önemlisi de “kutsal” yaşamı elde etme uğraşından ayrılmalıdır. Ve mülkiyet yalnızca bu rahatlık tehlikesini beraberinde getirdiği için şüpheyle karşılanmıştır. Çünkü “azizlerin ebedi huzuru” öte dünyadadır, fakat kutsanmışlıklarını garanti edebilmek için insanlar bu dünyada “gündüz olduğu sürece onları gönderenin işlerini yapacaklardır”. Tanrının kendi şansını artırma ile ilgili bariz bir biçimde açığa çıkan dileğini, boş zaman ve zevk ile değil, yalnız çalışma ile hizmet edilir. Zamanı boşa harcama bütün günahlar içinde ilk ve ilkece en ağır olanıdır. İnsanın kendi mesleğini “keskinleştireceği” yaşam süresi çok kısa ve değerlidir.” (Weber, 1985: 126). Görüldüğü gibi zaman çok önemlidir,

kaybedilen veya boşa geçirilen her an yaşamdan çalınmıştır. Zamanı boşa geçirmeyip daha çok çalışmak Tanrının istediği şeyleri yerine getirmedi ve insanların bunu yapmaya çalışmaları zorunluluktur.

Weber'e göre zengin olanlar da çalışmak zorundadır. Çünkü gereksinimlerin karşılayıp, yaşamını sürdürebilmesi için çalışması gerekmeseyse bile, uyması gereken Tanrı buyruğu vardır. Tanrının buyruğuna istisnasız bütün insanları kabul edip, uymak zorundadırlar. Tanrı onlara çalışmak zorunda olduklarını ve mesleklerine sıkı sıkıya bağlı olmalarını öğütlemiştir. Çalışmak sadece Tanrı içindir, diğerleri önemli değildir (Weber, 1985: 130).

Weber, Protestanlığın mülk sahibi olmanın verdiği zevke karşı çıkıp, tüketimi özellikle lüks tüketimi kısıtladığını iddia eder. Fakat, mal kazancını, işe bağlılığı sadece yasal hale getirmekle kalmayıp, doğrudan doğruya Tanrının isteği olarak görülmüştür. Burada önemli olan kazanca, mala veya zenginliğe karşı bir tutumun olmayıp, daha çok malların akılsızca kullanımına karşı bir savaş olduğudur. Çalışma, mesleğe bağlılık Tanrının bir buyruğu kabul edilmesi, tüketimi kısıtlama, kazanç peşinde koşmanın serbest bırakılması, kapitalizmin ruhu olarak adlandırılan yaşam biçiminin yayılmasında en önemli etki olarak ifade edilmektedir. Weber'in teorisine göre, Tasarrufu zorlama ile doğal olarak sermaye birikimi sağlanmaktaydı. Yani kapitalizmin ruhu Protestanlığın sonucu ortaya çıkmıştır (Weber, 1985: 145). O'na göre Protestanlığın önerdiği hayat tarzı ve iktisat ahlakı, kapitalizmin diğer toplumlarda arayıp bulamadığı iklimi tesis etmiştir.

Weber'in meşhur tezine göre batıda 16. Asırda ortaya çıkan Protestanlık, nesnel dünyanın şekillenmesi konusunda aktif rol üstlenecek olan ahlaki bir öğretiyi de beraberinde getirmiştir. Özü, toplumsal zihniyeti değiştirebilecek dini kökenli ama dünyaya yönelik bir "güdü" olan, Weber'e göre çağın en önemli olgularından birisi kabul edilen ve kapitalizmi ortaya çıkaran bu öğretiye "püriten ahlak" denmektedir (Aydın, 1993: 43). Ancak püriten ahlak tek başına yeterli değildir, ayrıca üretim vasıtalarının girişimci tarafından tam dökümünün bilinmesi (rasyonel sermaye hesabı); serbest Pazar, rasyonel teknoloji, rasyonel hukuk, serbest işçi, ekonomik hayatın ticarileşmesi, otonom şehirler ve son olarak rasyonel kapitalizmin oluşması için hem gerekli, hem de yeterlin şartları yerine getiren bir riyazet zihniyetinin mevcudiyetine

ihtiyaç vardır (Sayar, 1998: 294). Örneğin bu şartlardan şehir, Weber'e göre; sakinlerinin tarımla değil de daha çok ticaret ve alışverişle geçimlerini sağladıkları, pratikteki ticaret ve alışverişin yanı sıra ayrıca bünyelerinde belli bir "çok yönlülüğü" de barındıran yerleşim yerleridir. Daha açık bir ifadeyle şehir, yerel nüfusun günlük ihtiyaçlarının önemli bir kısmını yerel pazardan, yakın çevre ahhalilerinin satmak amaçlı ürettikleri veya başka yollarla elde ettikleri mallardan temin ettikleri bir iktisadi yapıya sahip olmalıdır (Weber, 2000: 75).

Hristiyanlığın, özellikle Katolik mezhebine dahil olanların sahip oldukları disiplinli yaşamının Protestanlıkla beraber halk yığınlarına mal olduğu rahatlıkla söylenebilir. Böylece yepyeni bir insan silüeti ortaya çıkmıştır. Bu yeni insan, hayatını ince saat hesaplarıyla planlayan, iradesine hakim, düzensizlik ve savurganlığın karşısında bir insandır. Protestanlıkla beraber ayrıca Tanrı anlayışı da değişmiştir. Kalvinizmin telkin ettiği Tanrı, Ülgener'in deyimiyle artık İncil'in şefkatli babası olmaktan çıkmış, son derece aşkın, hikmetine akıl-sır ermeyen, inananlara sadece azamet ve şanını yüceltmeyi emreden hakim ve mütehakkim bir Tanrıya dönüşmüştür (Ülgener, 1981: 41).

Bununla beraber Protestanlık, Hristiyan dini hayatından ruhban sınıfını da kaldırmış, böylece kitle inancı ile elit arasındaki duvar yıkılmış, taban – zirve farkı ortadan kaldırılmıştır. Riyazet, artık dünya dışı bir arınma pratiği olmaktan çıkmış, manastır kapılarının açılmasıyla düzenli yaşama ethosu kitle içine taşınmıştır (Ülgener, 1981: 41).

Max Weber'in teorisini tamamen üzerine kurduğu bu anlayış, yani Kalvinizm, 1674 Westminster Bildirisi'nde ana hatlarıyla şöyle tarif edilmektedir;

1. Dünyayı yaratan ve yöneten, ama insanların sınırlı akıllarının kavrayamadığı mutlak yüce bir Tanrı vardır.
2. Bu mutlak güç ve esrarlı Tanrı, her birimizin kurtuluşunu ya da lanetlenmesini önceden belirlemiştir, çabalarımızla önceden alınmış bu kutsal kararı değiştiremeyiz.
3. Tanrı dünyayı kendi ünü için yaratmıştır.
4. Kurtulması ya da lanetlenmesi gereken insanın ödevi, tanrının ünü için çalışmak ve yeryüzünde tanrının krallığını kurmaktır.

5. İnsan için kurtuluş sadece Tanrısal merhametle mümkündür. (Canatan, 1993: 36).

Burada sayılan prensiplere dayana bir dinsel anlayış kapitalizmin gelişmesini destekleyecek niteliktedir. Sadece kader anlayışı insanın geleceği konusunda karamsarlığa düşmesini ve mistik bir yaşama meyletmesini salık verse de; daha sonra bu anlayış –yukarda da belirttiğimiz gibi- kişinin bu dünyada başarılı olmasının öbür dünyada başarılı olacağına bir işareti sayılması şeklinde değiştirilerek tam aksi bir güdü haline sokulmuştur. Dolayısıyla bir kalviniste göre servetin kendisi Tanrı'nın gözünde seçkin bir konuma sahip olmanın somut bir işaretidir. Çünkü servet, planlı bir çalışma ve nefsinin sınırsız bir haz ve hırstan uzak tutmanın meyvesidir. Bunun için bir kalviniste göre serveti bir yatırıma dönüştürmeden saklamak, savurgan ve sorumsuz bir hayat yaşamak büyük bir günahdır. Düzenli ve metodik bir çalışma ile Tanrı'nın güvenini kazanmış seçilmiş bir kul olma arasında doğru orantılı bir ilişki vardır. Bu anlayış onun hayatında düzenli ve metodik çalışma ve yaşamının gerektiğinde başvurulacak bir yol olmaktan çıkıp süreklilik kazanmasına, bir hayat tarzına dönüşmesine sebep olmuştur (Ülgener, 1981: 43). Zira Ülgener'e göre; Max Weber'in kendisi de kapitalist zihniyetten söz ederken onu dış dünya ile ilikisiz, sadece içe dönük bir duyuş ve inanıştan ibaret saymayıp, olsa olsa “etik” yanı ile (yani telkin yoluyla) kendini birtakım hareket ve davranış normları halinde açıklayan bir yaşama stilinin ifadesi olarak kabul etmişti (Ülgener, 1983: 21).

Bir Kalvinist hiçbir zaman içe/Tanrıya dönük bir murakebe yoluyla varlığını Tanrı'nın varlığında birleştirme iddiasında değildir. Bunu boyunu aşan bir faaliyet olarak görür. O, kısaca çağrıldığına ianandığı iş veya meslek üzerinde Tanrı'nın isteğini en iyi şekilde yerine getirmekten öte ilahi bir misyom taşımaz. Bu yönüyle Kalvinist , tam bir iş ve aksiyon adamı portresi çizmektedir. Ona göre dünya yaratılmış bir eserdir ve öyle olduğu için Tanrı iradesinin aleti olarak kabul edilen insan, kendi eliyle dünyayı işleyip değiştirecek, yenileyecek bir varlıktır. Weber, Almanca'da “meslek” kelimesinin karşılığı olan “beruf” kelimesini “çağırma” veya “çağırılma” ile aynı kökten geldiğine dikkat çekmiştir. Bu anlamda “meslek” Weber'e göre belli bir maksadın ve özellikle Tanrı yanında makbul bir işin icrası için kişinin çağrıldığı yer demektir (Ülgener, 1981: 42). Böylece bir zamanlar ruh ve Tanrı ilişkisi açısından

zararlı görülen ve kötülen iş yaşamı kutsallık kazanmış olmaktadır (Mardin, 1995: 202-203).

Bu anlamada modern kapitalizmin ruhu Protestanlıktan kaynaklanır. Kapitalizmin ruhu kapitalizmden önce ortaya çıkmıştır. Arkasından kapitalizm, doğuş zamanında gelişmesini sağlayacak uygun ruhsal, ideolojik ve kültürel ortamı burada bulmuş böylece varlığını koruyabilmiş ve sürdürebilmiştir. Weber, bu tezini yaptığı araştırmalarla ulaştığı üç sonuca dayandırır;

1. Bir ülkede –söz gelimi Almanya’da – yüksek eğitilmiş teknik ve ticari personelin, büyük sermaye ve işletme sahiplerinin çoğu protestandır.
2. Reformdan sonra Hollanda, Amerika, Almanya, İngiltere gibi hızlı bir ekonomik gelişme gösteren batılı ülkelerin çoğu Protestan; İtalya, İspanya, Yunanistan gibi geri kalmış ülkelerin çoğu da ağırlıklı olarak Katoliktir.
3. Weber’in öne sürdüğü üçüncü ve sonuncu veri ise Luther ve Calvin gibi Protestan teorisyenlerin ortaya koydukları öğretinin modern kapitalizmin rasyonel ruhu ile uyum içerisinde olmasıdır (Canatan, 1993: 36).

Weber Protestanlık ve kapitalizm incelenmesinde başka uygarlıklarda (Çini Hindistan, Babil, Mısır’da) batı tipinde bir kapitalizmin gelişmesi için dinsel ve sosyal şartların uygun olup olmadığını veya ne oranda uygun olduklarını araştırmaya çalışmıştır. Diğer uygarlıklarda kapitalizme özgü özelliklerin belirli ölçülerde görülmesine rağmen batıda görülen türden bir kapitalizmin ortaya çıkmasına yol açmamıştır. Batı tipi kapitalizm batı uygarlığı dışında hiçbir yerde gelişmemiştir. Weber, batının dışında bir yerde görülmeyen batıya özgü bu oluşumun ortaya çıkmasına sebep olan faktörleri araştırır. “Çağdaş Avrupa kültür dünyasının bir üyesi, evrensel tarihin herhangi bir sorununu, kaçınılmazcasına ve haklı olarak şu soru çevresinde ele alacaktır: Batı’ya özgü ve yalnızca orada ortaya çıkmış kültür olgularının yinede evrensel –en azından öyle olmasını içtenlikle varsaydığımız- anlam ve geçerliliğe sahip bir gelişme çizgisi içinde yer almalarına, koşulların ne tür bir aradılığı yol açmıştır?” (Weber,1985: 11).

Weber’e göre bugün geçerli saydığımız anlayışta bir bilim sadece Batı’ya özgüdür. Çin’de, Hindistan’da, Babil’de, deneysel bilgiler, dünya ve yaşam sorunları üzerinde

düşünme, felsefi bilgeliğin gelişmiş örneklerini görüyoruz. Fakat Babil’de gelişen astronomi Yunanlıların sağladığı matematiksel temelden yoksundur. Hint doğa bilimleri gözlem ve yöntem açısından hayli gelişmiş olmalarına rağmen rasyonel deney anlayışı yoktur.

Rasyonel deney anlayışı, modern laboratuvar, ilk çağlarda görülen örneklerin dışında Rönesans’ın ürünüdür ve batıya özgü bilimsel gelişmeler de oldukça önemli bir role sahip olmuştur. Hindistan’da tıp çok gelişmiş olduğu halde, bu bilim dalı da biyolojik ve biyokimyasal bir temel üzerine oturtulmamıştır. Weber bu örnekleri çoğaltır. Bilim alanında olduğu gibi hukuk, yönetim, sanat, devlet, üniversitelerin batıya özgü olan yönlerine dikkati çeker ve sonuçta bu özgünlük kapitalizm içinde geçerlidir. Kaçınılmaz olarak Weber şu soruyu sormak zorunda kalır: “Ve kapitalist çıkarlar Çin yada Hindistan’da neden aynı işi görememiştir? Oralardaki bilimsel, sanatsal, siyasi ve hatta ekonomik gelişmeler, Batı’ya özgü olan ussalık yoluna neden girememiştir” (Weber,1985: 22).

Weber’in görüşlerine göre Protestan ahlakı tutumluluğu, para biriktirmeyi teşvik ederek kapitalist ruhun doğuşunda neden teşkil etmiştir. Kapitalizm bir kere doğup, geliştikten sonra artık bu desteğe ihtiyacı yoktur.

2.1.6. Weberci Görüşün Düşündürdükleri

Weber’in meşhur tezi karşısında akla gelen bazı sorular olduğu gibi bu bağlamda söylenebilecek başka sözler de yok değildir. Hatta Weber’e karşı görüş bildirmek, O’nun belli konularda kendisiyle çeliştiğini söylemek de mümkündür. Konunun felsefi boyutu bir kenara bırakılıp, sadece iktisadi vechesi ele alındığında bile söylenecek bir takım sözler vardır. Tabi ki söylenecek sözler Weber’in tezini bütünüyle yalanlama amacı gütmeyecek ancak eksik olduğu düşünülen taraflarını da ifade etmekten geri durmayacaktır.

Weber’in, kapitalizmin Avrupa’da gelişmesini Avrupalıların kendilerine özgü akılcılığına atfeden tezi incelendiğinde; diğer uygarlıklarda akılcılık düzeyinin düşük olduğu düşüncesinin tutarlı olduğunu söylemek kabul edilebilir değildir. Weber’in bahsettiği üstün seviyedeki akılcılık Avrupa’da sadece modern kapitalizmin hüküm

sürdüğü çağ için geçerlidir. Dolayısıyla bu akılcı özelliklerin ekonomik rejimden kaynaklanmadığı da ispat edilemez (Rodinson, 1996: 129).

Buna ek olarak Weber, kapitalizmin doğuşuna imkan hazırladığını iddia ettiği Protestanlığı, çileci ve uhrevi yönüyle ön plana çıkarmıştır. Protestanlık inancına göre daha doğuşta sırtına yüklenen günah yüküyle yola çıkan küçük Protestan girişimci, ibadet ve af vesilesi olarak gördüğü işini katı bir disiplin anlayışıyla yürütmektedir. Ancak bu konuda şüphe uyandıran konu şudur: Avrupa ölçeğindeki kapitalist birikim ve büyüme küçük bir zanaatkar ahlakın çabalarıyla oluşmuş olabilir mi? Kapitalizmin vahşi piyasa şartları içerisinde böylesine küçük bir girişimci, Marx'ın küçük meta üreticisi kategorisine soktuğu ve kapitalizm geliştikçe kendisine hayat şansı tanınmayan bir tipten başkası olamayacaktır (Aktay, 2006: 133).

Ayrıca Rodinson, kapitalizmin batıya özgülüğünden ve diğer toplumların yaşadığı coğrafyalarda gelişmemesinden bahseden Weber'e cevap olarak İslam'ın doğmuş olduğu Mekke toplumundan örneklerle cevap verir. Rodinson'a göre; Mekke önceden beri ticaretin merkeziydi, Mekkeli Arap'lar İslam'dan önce de sermayelerini ticaret yaparak ve faizle ödünç vererek değerlendirmekteydiler (Rodinson, 1946: 46). Ayrıca Rodinson, İslamiyet'ten sonra da altın ve gümüşün ticarete fiyat ölçütü olarak kullanılmasından, belli bölgelerde pazara yönelik olarak kuru meyve, sabun meyve, gül suyu vs. üretimi ve dış ülkelere satışından ve özellikle hurma, şeker kamışı ve baharat üretimi ile tarım kültürünün varlığından söz etmektedir (Rodinson, 1946: 50-51) Buna benzer misalleri arttırmak mümkün olabileceği gibi batının da kapitalizmden uzak taraflarının olduğunu iddia edecek pek çok husus öne sürülebilecektir.

2.1.7. Karl Marx ve Max Weber

Weber, Archiv Für Sozialwissenschaft Und Sozialpolitik'in editörlüğünü üstlenince, marxistlerin ortaya attığı sorunlarla sistematik olarak ilgilenilmesini önermiştir. Kendi çalışmalarının çoğunda da Marx'ın tarihsel yönteminin uygulandığı görülür. Ama Weber bu yöntemi "açıklayıcı" ilke olarak kullanmıştır. Bir dünya tarihi yorumu olarak Marxizm, ona savunulmaz, tek nedenliliğe dayanan, toplumsal ve tarihsel bağların yeterli biçimde anlaşılmasını zorlaştıran bir kuram gibi gelmiştir. Marx'ın bütünü bir

parçasını alıp en önemli etmen haline getirdiğini ve nedensel etmenlerin çokluğunu, tek nedenli bir teoreme indirgediğini düşünmüştür (Weber, 1983: 89).

Bu bağlamda Weber, tarihsel maddeciliğe bütünüyle yanlış olduğunu söyleyerek karşı çıkmaz, sadece tek ve evrensel bir nedensellik kurma savını reddeder (Kızılçelik, 1992: 143).

Weber'e göre Marx'ta neyin ekonomi alanına girdiği, neyin girmediği konusunda belirsizlikler vardır. Weber için ekonomik davranış başkalarınca da istenen, kaynakları güce ve hileye başvurmaksızın temin etmeye yönelik bir davranıştır. Ancak belirli bir durumda, neyin "kaynak" olarak tanımlanıp, neyin tanımlanamayacağını ekonomi dışı etkenler; mesela dine dayalı değerlendirmeler belirler. Aynı şekilde salt ekonomik etkenlerle ekonomi dışı davranışların parametrelerini çizebilir. Ekonomi toplum üzerinde belirleyici değil, sınırlayıcı bir etkiye sahiptir. Weber'e göre, Marx'ın yalın ekonomik maddeciliği bu tür görüşlerle çözümlenir. Marx'ın tekniği toptan, "üretim araçları" olarak ele alması da Weber'i tatmin etmez. O'na göre teknolojinin her düzeyinde birçok ekonomik düzen mümkündür. Birçok tekniği herhangi bir ekonomik düzenle bağdaşabilir (Macrae, 1985: 60).

Ekonomi ve ekonomik yapı toplum yaşamında din kurumu üzerinde etkilidir. Yalnız din olayı da ekonomik yaşam üzerinde etkili olabilmektedir. Weber bu noktada Marx'ın ekonomik belirleyiciliğinden ayrılmaktadır (Sezer, 1985 : 108).

Weber, Protestanlığın kapitalizmin ruhu denen hayat tarzını taşıdığını ve kapitalizmin ortaya çıkışında önemli nedenlerden biri olduğunu belirtmektedir. Farklı sosyal grupların farklı dinsel inançları kabul etmelerini, çeşitli dinler arasında karşılaştırarak incelemeler yapmıştır. Dinsel kalıplar ile ekonomik alandaki davranış kalıpları arasındaki ilişkilerin niteliğini ortaya çıkarmaya çalışmıştır.

Weber'i "Protestan Ahlakı ve Kapitalizm Ruhu" adlı çalışması özel bir yer ve öneme sahiptir. Yarım yüzyıldır süren tartışmalar hala bitmiş değildir. Weber bu çalışmasında dini inançların ekonomik davranışı ne ölçüde etkilediğini, ortaya koymaya çalışmıştır. "Weber'in çalışmasında en az üç problem ayırt edilebilir: 1-İnanların ekonomik davranışı ve dini olmayan ahlaklarına başlıca dinsel fikirlerin etkisi, 2-Grup formasyonunun dini fikirlere etkisi, 3- Farklı medeniyetlerdeki dini inançların sonuç ve

nedenlerinin kıyaslanmasıyla batı için ayırt edici karakterin ne olduğunu belirleme.” (Bendix: 1962, 84).

Weber insan davranışlarının anlaşılabilirliğini ve iman davranışlarını anlamak için dini yorumları da bazen anlamak gerektiğini kanıtlamak istemiştir. “O çeşitli toplumlardaki insan davranışlarının bu insanların varoluş konusundaki genel anlayışları çerçevesinde anlaşılabilir olduğunu, dinsel dogmaların ve bunların yorumlarının dünyanın bu görüşünün ayrılmaz parçası olduğunu bireylerin de grupların davranışlarını ve özellikle ekonomik davranışları anlamak için bunları anlamak gerektiğini kanıtlamak istemiştir. Öte yandan Max Weber dini anlayışların ekonomik davranışların gerçekten bir belirleyicisi olduğunu ve bu bakımdan toplumların ekonomik değişimlerinin nedenlerinden biri olduğunu göstermek istemiştir” (Aron: 1986, 509).

Weber’in protestan ahlakı ve kapitalizm ilişkisinde en çok tartışılan konulardan biri nedensellik ilişkisidir. Weber basit bir şekilde kapitalizmin ortaya çıkmasının tek nedeni olarak protestanlığı gösterdiğini söylemek pek doğru olmaz. “...Weber’in protestanlığı kapitalizmin tek nedeni olarak kabul ettiği pek söylenemez”(Freund: 1968, 203). Daha çok Weber protestanlığın kapitalizme olan etkisini incelemeye çalışmıştır, protestanlık da bu nedenlerden biridir. “Protestanizm neden değil fakat kapitalizmin nedenlerinden biridir.” (Freund: 1968, 204).

Kapitalizm ve protestanlık ilişkisinde nedensellik ile ilgili tartışılan konulardan biri de bu çalışmanın Marksizmin alt yapı-üst yapıyı belirler şeklindeki tezini çürütmeye çalışması konusudur. R.Aron’a göre “Max Weber’in dini, ekonomi ile açıklamak yerine, ekonomiyi dinle açıklayarak, Marx’ın savına tamamen karşıt bir sav öne sürdüğünü sanmak kadar yanıltıcı bir şey yoktur” (Aron:, 1986, 519).

Weber hiçbir zaman dinin ekonomiyi belirleyeceğini ileri sürmemiştir. “Bir iktisadi ahlak sistemi, bir ekonomik örgütlenmenin basit bir işlevi değildir: hatta tersi, yani iktisadi ahlak ilkeleri hiç de belirsiz olmayan bir biçimde ekonomik örgütlenmenin yapısını etkilediği pek doğru değildir. Hiçbir iktisadi ahlak sistemini yalnız din belirlememiştir. İnsanoğlunun dünyaya karşı tutum alışında-dinsel ya da diğer (bizim örneğimizde) “iç” faktörlerce belirlenen- herhangi bir iktisadi ahlak sistemi tabi ki büyük ölçüde bağımsız olacaktır. Bu bağımsızlığın derecesi de ekonomik coğrafya ve tarihi verileri etkileyecektir. Yaşam- biçiminin dinsel etkeni ise iktisadi ahlakın

belirleyicilerinden sadece bir tanesidir. Tabii ki dinin belirlediği yaşam biçimi de belli coğrafi, politik, sosyal ve ulusal sınırlar içinde geçerli olan ekonomik ve politik faktörlerden fazlasıyla etkilenir. Bu etkileri tek tek ele almaya kalkışırsak asıl konumuzu kaybederiz” (Weber: 1986, 228).

Görüldüğü gibi Weber tek yönlü yani dinin ekonomiyi belirlediği şeklindeki her görüşe karşı çıkar. “Güçlü bir şekilde, Weber’in empririk analizi ekonomik gelişme üzerinde etkili olan dinsel güçlerin nedenselliği olduğu halde, ahlak ve dinsel fikirler üzerine ekonomik faktörlerin etkisini de tartışmıştır.

2.2. SABRİ ÜLGENER’E GÖRE DİN, AHLAK VE EKONOMİ

Sabri Ülgener, Weberci metodun Türkiye’deki en bilinen takipçisidir. Tıpkı Weber’in “ideal tip”indeki gibi O da değerler ekseninde modelleştirdiği insanı anlamaya çalışır. Böylelikle fertlerini anlayıp yorumladığı toplumla ilgili yorumlar yapar.

Osmanlı-Türk toplumu üstüne yaptığı dönemleştirme ile dini anlayışın iktisadi hayat üzerine etkilerini araştırmış olması, Ülgener’i çalışmamız için temel referans noktalarından biri kılmıştır.

2.2.1. Sabri Ülgener’e Göre Din

Ülgener, eserlerinde bütün dinleri tek kefeye koyarak değerlendirmez. O’na göre; herşeyden önce bir din, insana yaşadığı çevre ile ilgili olarak “kabul” veya “red” anlamında bir davranış külfeti yüklemelidir. İnançlarına yönelik bir davranış telkininde bulunmayan dinleri “ilkel dinler” olarak niteleyen Ülgener, çalışmalarında bu tür dinleri konu almadığını belirtir (Ülgener, 1982: 32). Onun ilgi alanı dinin toplumsal ve iktisadi hayata etkisidir.

O’na göre hayatta karşılaştığımız her türlü olayı her ne kadar maddi ve harici unsurlarla açıklamaya çalışırsak çalışalım, her zaman farkında olarak ya da olmayarak bir atılım geleneklerin, alışkanlıkların ve ahlak kaidelerinin etkisi altında yaşamımızı sürdürdüğümüzü inkar edemeyiz. Dolayısıyla bu unsurlar, bir birey olarak bizim

iktisadi eylemimizin nicelik ve niteliğine farklı şekiller ve miktarlarda etki etmektedir (Ülgener, 1984: 9). Ülgener’in kendi cümleleriyle bu durumu şu şekilde izah edebiliriz:

Ekonomi zihniyetinin reel-içtimai amilleri değil, bilhassa "ethos" cephesi ve bunun meşru gösterilmesine yarayan ahlak kaideleri mevzu bahis olduğu zaman, manevi ve hususiyle dini amillerin ehemmiyeti kabil-i inkar değildir. Hakikaten hadiseleri biraz derinden tetkik ettiğiniz zaman, bugünkü zihniyetimizi teşkil eden bazı umdelerin dini-tasavvufi kaynaklardan tedrici bir istihale ile iştikak ettiğini sanıyoruz (Ülgener, 1984: 30).

Görüldüğü gibi ekonominin dinle bağlantısı araştırılırken daha çok ahlakla ilgisi bağlamında konuya yaklaşılmaktadır. Başka bir ifade ile dinin ekonomi ile içten bir bağlantısı olduğu; çünkü ekonominin sözcülemi "arz ve talep dengesi" gibi en temel yasaların önemli bir kısmının din kaynaklı, etik (ahlaki) bir düzlemle çok yakından ilişkili bir şekilde olup bittiği belirtilmektedir (Aydın, 1993: 136).

Ülgener, kendi ifadesiyle; "...din ile iktisadi hayat ve zihniyet arasında bazen ihmal edilemeyecek pek sıkı paralellikler mevcuttur." (Ülgener, 1984: 27) diyerek doğrudan dini çalışmalarına konu almayı, din, iktisat ve toplumun yaşayış – algılayış tarzıyla ilgilendiğini göstermektedir. Ülgener’in çalışmalarına baktığımızda, pek çok etkenle şekillenen toplum zihniyetini ve yanı sıra birey zihniyetini konu aldığı görülebilir. Tabii ki din de bu zihniyetin şekillenmesinde en önemli rol sahiplerindedir.

Böylece O, genel olarak zihniyeti ve özel olarak iktisat zihniyetini her koşulda tek faktör olarak dinin belirlediğini veya şekillendirdiğini sosyolojik bir olgu olarak kabul etmediği gibi dinin ekonomiyi belirlemede tek faktör kabul edildiği anti-marxist bir tartışmaya da girmez (Ayan, 2000: 173).

2.2.2. Ülgener İktisat Düşüncesinin Merkezi : İnsan

Yazdıklarının ışığında Ülgener’in, iktisat biliminde temel görüşler arasında bahsedilen "homoeconomicus" modelinin insan hakikatini açıklamaktan aciz kaldığını, çoğu zaman insanın davranış şekilleriyle çeliştiğini ifade ettiğini; iktisat, ahlak ve zihniyet meselelerini irdelerken yola çıkış noktasının burası olduğunu anlamaktayız.

Ülgener'in kendi ifadesiyle mesele daha da berraklaşacaktır: İktisadi yaşayış, sözün kısası nerde ve hangi yüzyılda olursa olsun, yalnız dış verilerin bir araya gelişinden ibaret bir madde dünyasından ibaret değildir. Bütün o yığınların altında ve gerisinde kendine has tavır ve davranışları ile insan gerçeği yatar. Kapitalizmi, söz gelişi, yalnız kapitalizm yapan dış görünüşü ile para, sermaye akımı ya da o akımların gövdeleştigi kuruluşlar değil, aynı zamanda ve belki daha önemli ölçüde çağın tipik insanının davranış biçimi, tercihleri ve bütün bunların toplam ifadesi olan yaşayış normlarıdır. Pre-kapitalist insan için de aynı şey söylenebilir. O da içinde yaşadığı dış kalıpların basit fonksiyonu olmaktan çok çevreye ve eşyaya belli bir bakış açısı ile, kısaca bütün bir iç dünyası ile karşımıza çıkar. İç dünyası dediğimiz değerler toplamının bir an için maddeci tarih anlayışını en fazla tatmin edecek, kaba bir tahminle "derive" hislerden ibaret oldukları farzedilse bile, böyle bir düşünce hiçbir zaman "müessir" yanında "eser"i tarihi bir varlık saymamayı ve araştırma dışı bırakmayı haklı çıkarmaz. Kaldı ki hisler ve duygular tarihin akışına zaman zaman bir eserden daha fazla bir varlık, bazen gerçek bir müessir olarak katılmışlardır (Ülgener,1961: 11).

2.2.3. Norm ve Reel - Ahlak ve Zihniyet

Ülgener'in, iktisadi yaşayışa dair fikirlerini ifade ederken elinden bırakamadığı iki temel kavramın adıdır, ahlak ve zihniyet. Bu iki mihenk taşı şu sözlerle anlatmaktadır:

En başta ve her şeyden evvel, iki kavramın elden geldiğince ayırt edilmesi gereğine işaret edelim: İktisat ahlakı ve iktisat zihniyeti! Biri uyulması istenen normların ve hareket kurallarının toplam ifadesi! Öbürü gerçek davranışında kişinin sürdürdüğü değer ve inançlar toplamı! Gerçek davranışında sürdürdüğü diyoruz. Bununla anlatmak istediğimiz, söz konusu değer ve inançların içe dönük bir ideal ve özleyiş tablosunda kalmayıp belli bir yaşama ve davranış biçimine dönüştürülmüş halde fiili ve adeta elle tutulur bir gerçeklik kazanmış olmasıdır. Böyle bir ayırmanın, daha net söyleyelim, daha net ve kesin olacağı beklenmemelidir. Birinin nereye kadar uzandığını, öbürünün nereden başlayacağını gösteren hassas ve şaşmaz bir ölçüye sahip değiliz (Ülgener, 1961: 21).

Daha önce de ifade edildiği gibi, Ülgener, çalışmalarında iktisadi hayatın merkezine insanı oturtmuş ve onu anlamaya çalışmıştır. Bu hususta Ülgener'in öğrencisi A. Güner

Sayar ders notlarının ışığında şunları ifade etmektedir: Anlamaya çalıştığı insanı etraflıca kuşatabilmek için sağlıklı bir norm kurmak zorunda idi. Bu norm'un içeriğini bir iktisat ahlakı dolduracaktır. Ülgener'e göre her büyük ahlak sistemi insan yaşayışını başı boşluktan kurtarıp, ona bir düzen vermek üzere normlardan örülü homojen bir yapıdır. Bu yapının unsurları, kendi içerisinde çelişkisiz bir ifade bütünü içinde akenleşmiştir. Hiç şüphesiz bu ahengin baş mimarı din ve ilahiyattır. Düzenleyici olarak hayat tarzına damgasını vurmuş olmasına rağmen, din olgusunun bizatihi kendisi karmaşık bir dünyadır. Toplum hayatı ne olursa olsun, bir din fikri ile yoğrulmuş olduğunu söyleyen Sabri Ülgener, dinde şer'i kuralların (norm) önünde yaşanan hayata damgasını vurmuş bir tasavvuf ahlakının (reel) altını çizmiştir. İşte bu nokta "norm" ile "gerçeğin" açıktan açığa hesaplaşması gerçeği gün ışığına çekilmektedir. Somut hayatı şekillendirmiş insanın bir "norm" ile ne kadar uyum içinde olup olmadığının araştırılması için "reel" e bakmak gerekiyor (Sayar, 1998: 267-268).

Ülgener 'in iktisadi yaşayışta zihniyet ve ahlak unsurlarının rolünü açıklarken üzerinde çalıştığı örnek şüphesiz Osmanlı – Türk toplumuydu. Ülgener bu çalışmalarında Osmanlı – Türk toplumunun iktisadi davranış çerçevesini çizmiştir. İktisadi ahlak ile iktisadi zihniyet arasındaki ayrılıklar ve birliktelikler Ülgener tarafından tarihi ve sosyolojik bir perspektifte, araştırılan döneme ayna tutan en naif edebi eserlerden alıntılar yapılarak ortaya konulmuştur. Bahsedilen bu fikirleri "İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası" adlı eserinde bütün açıklığıyla ortaya konulmuştur.

2.2.4. Ülgener'e Göre İslam ve Ekonomi

Ülgener, İslamiyet ve ekonomi ilişkisini, Weber'in, Protestan ahlakının kapitalizmin gelişmesindeki rolü üzerine ortaya koyduğu tezden yola çıkarak açıklamaya çalışmıştır. Ülgener'in çalışmalarında konu sadece İslamiyet'in kendisi olmayıp, özellikle İslam'ın farklı dönemlerdeki algılamaları ve yaşayışları üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla Ülgener, sık sık tarih bilgisine ve zihniyet analizlerine başvurmuştur.

Ülgener'e göre İslam'ın ekonomik modeli, birbiri içine geçmiş iki insani boyuta dayanmaktadır. Bunlardan birincisinde insan kazanmaya teşvik edilirken, ikincisinde ise kazandığını harcama (bölüşüm) yanı ile bir zorlama içindedir. İslami ekonomik model;

fiyat mekanizmasındaki esneklik, özel mülkiyet anlayışı ve ticarete kar amacı güdülmesi gibi yönleriyle de normatif iktisatla bir çok paralellikler arz etmektedir. Ancak bir adım öteye geçildiğinde özel mülkiyet vasıtalarıyla elde edilen kazançtan zekat ve nafaka gibi cebri geri ödemeler talep edilmekte, bunları çeşitli sadakalar takip etmektedir. Hasılı kelim; İslamiyet insanı başıboş bırakmamakta, belli bir dengenin tesisini beklemektedir (Sayar, 1998: 307).

Ülgener'in ifadesiyle:

Bir yanı piyasa ekonomisi ölçü ve göstergelerine – fiyat, ücret, tarafların rızası vs. – dayalı, öbür yanı ile harp ganimetinden zekat ve nafaka borçlarının tahsiline kadar cebir ve kahır üzerine kurulu bir ekonomi. Bir taraftan piyasa ekonomisinin ve onun serbest piyasaya dayanan işleyişinin yanında, diğer taraftan insan ve toplum varlığımız üstüne sivrilme, istidadı taşıdığı hallerde tam karşısında yer alıyor demektir. Ağırlık durumuna göre kah birine kah ötekine kayar (Ülgener, 1981: 65).

İslam, bu dengenin unsurlarından biri olarak normatif düzlemde kaderciliğin (Predestination) karşısına rasyonelliği getirmiştir. Buradaki rasyonelliğin ölçüsü riyazete dönük bir dünyevileşmedir. Ancak doğuşu itibariyle döneminin ve bölgesinin oldukça önemli ticaret merkezlerinden birisi olarak kervan yollarının kesiştiği bir yerde ortaya çıkan İslamiyet, sonraki zamanlarda tasavvufun da etkisiyle farklı bir dünya görüşü yansıtarak bireyleri hizmete hazır, kaderci bir anlayışla yoğurmuştur. Haliyle netice; rasyonalizm yerine bu dünyaya yönelik bir motivasyon sağlamak yerine, pasif, uysal bir alt tabaka zihniyetinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Sayar, 1998: 307-308).

Bütün bu çarpık anlayışa, gerilemeye ve durgunluğa sebep olarak İslam'ı, yahut İslami tasavvufu göstermek için en kolay yanı olacaktır. Ancak Ülgener, kolaycılıktan yana olmamış; tarihi, dini, iktisadi, edebi ve sosyolojik birikimini kullanarak bu hususta derinlemesine tahliller yapmıştır. Asıl sorunun İslamdan mı, tasavvuftan mı, yoksa İslami tasavvufun sapkın yorumlamalarından mı kaynaklandığını ortaya koymuştur.

Ülgener'in işaret ettiği zühd küresine sıkışan Müslüman zahidin, ekonomik faaliyetinin geçimlik- götürü düzeyde olmasının ve bu kesimin ekonomiyle ilişkisinin kesilmesinin müsebbibi olarak tasavvufun gösterilmesi mümkün olsa da bahse konu

tasavvuf anlayışının batını yorum içerisinde seyrettiği de göz ardı edilmemelidir. Bilindiği üzere bu tür bir tasavvufi yorum Hz. Muhammed'in tasavvufuyla çelişen bir anlayıştır (Sayar, 1998: 309).

Ülgenerin üzerinde durduğu bir başka nokta ise İslam'sa varolduğu iddia edilen feodalizmle alakalıdır. İslam'da varolduğu iddia edilen feodalizmin, bu dinin bir inanç sistemi olarak ortaya çıktığı ve yayıldığı ilk sosyo-ekonomik ortamla, yani Arap Yarımadasıyla ve oradaki mevcut paradigma, değer yargıları, yaşam tarzları ve inanışlarla çok yakından bir ilgisi vardır. Çünkü; İslam ilk günlerden başlayarak oldukça savurgan, gösterişe düşkün, kadın ve yoksula değer verilmeyen bir toplumda faaliyet göstermiştir. Ülgener'e göre İslam'ın bu anlamda feodal bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Ancak Onun karşı olduğu bir hayat tarzını da yine burada aramak en doğrusu olacaktır (Ülgener, 1981: 56).

İslam mala bizzat malın kendi varlığından dolayı değil; kibir ve gurur metaı olduğundan dolayı karşıdır. Bu konudaki tavrı da çekingen ve tereddütlü değil; aksine sonuna kadar sebatlı ve kararlı bir tablo çizer. İşte Ülgener'e göre Weber ve bazı Batılı tarihçilerin İslam'ı feodal yapılı bir din olarak kabul ederken düştükleri hata onun karşısında olduğunu yanındaymış gibi görmeleri ve göstermelerinden kaynaklanmaktadır (Ülgener, 1981: 57).

2.2.5. İslamiyet Konusunda Weber'e Karşı Görüşleri

Benimsediği yöntem itibariyle Türk Weber'i olarak tanımlanacak kadar ileri seviyede Weberyen görüşü temsil eden Ülgener, İslamiyet konusunda Max Weber ile temelden fikir ayrılığı içindedir. İslamiyet konusunda derinlemesine araştırma yapmadığı düşünülen Weber'in aksine Ülgener, içinde yaşadığı toplumun dini olan İslamiyet'i sosyolojik ve tarihi olarak oldukça teferruatlı kaynaklarla geniş şekilde ele almış ve bu konuda Weber'e karşı görüşler öne sürmüştür.

Weber'e göre İslam, alışlagelmiş dinlerden farklı olarak daha çok kabile savaşılarının hayatını düzene sokan bir program niteliğinde olmuştur. O, dünya ile ilişkileri olan, müntesiplerini dünyayı karşılarına almaya iten bir "çilecilik" duygusuna dayanmaz. Dolayısıyla Müslüman, dünya engelini başka türden aşma ihtiyacı

hissetmeden karşısına çıkan süreci yaşamayı tercih eder. İlk İslam'ın oluşum sürecinde daha çok kabileci ve savaşçı olan bir toplum bu mesajı alarak kendi yaşam koşullarıyla kaynaştırmış ve onu yeniden şekillendirmiştir. Bu işlemde en çok etkili olan faktör savaşçıların ihtiyaçları olmuş, bu durum ise ileriki tarihlerde Müslüman toplumların patrimonyal bürokratik bir yapıya bürünmesinin temelini teşkil etmiştir (Aydın, 1993: 48). İslam Weber'e göre, başlangıcı itibariyle kentli (medeni) bir dindir. Savaşçı feodal yapı onun doğuşundan kısa bir süre sonra İslam'ın taşıyıcısı haline gelmiştir. Şehirden çevreye doğru feodal bir aristokraziyle açılan bu din, zamanla kendine ait bir ideal kişilik tipolojisi, "savaşçı tipolojiyi" oluşturmuştur. Bu tipoloji Protestan etiğe tamamen aykırıdır (Sayar, 1998: 205). Ayrıca Weber, İslam'ın doğduğu yer itibariyle de mistik – coşkulu kaynaklara müsait olması dolayısıyla başlangıçta özünde varolan asketizmi açıkça reddettiğini belirtir (Weber, 1998: 415).

İslam, toplum yapısı ve kuruluşu ile başından beri cihat ve fetihlere yönelik bir olmuş; riyazet ve üretim ise toplumsal yapıda çok az bir yer işgal etmiştir. Dolayısıyla Weber'e göre böyle bir dinin tipik temsilcisi savaşçı fertler olmuştur. İlk İslam'ın dışı açık, dünya nimetleri ve zevkleriyle içli-dışlı ganimet coşkusu, daha sonra yerini tasavvufun içe dönük mistik dünya anlayışına bırakacaktır. İlk Mekke döneminde ağırlıklı olarak öbür dünyaya yönelik bir din anlayışına sahip Müslüman toplum; Medine döneminde dünya malına olumlu bakan, Arap milliyetçiliğinin baskın olduğu, sınıf ve statü farklarının olduğu bir savaşçı toplumuna dönüşür. Daha sonra Mekke'nin en güçlü kabilesi Kureyş de Müslüman olunca, dinin yayılması ivme kazanacaktır. Sonuçta İslam, toplumsal tabakalaşma itibariyle feodal bir yapı kazanmış, bu feodalite sosyal yapıyla iktisat ahlakına da yansımış ve iktisat ahlakı bu doğrultuda şekillenmiştir. Şüphesiz İslamiyet'in Kadir-i Mutlak ve Rahim (bağışlayıcı) Tanrı anlayışı da bu dinin bağlılarını gelişme için kendilerine bir takım görevler düştüğü fikrinden alıkoyarak bu şekillenmeye destek vermiştir (Ülgener, 1981: 52).

Weber'e göre İslam; kadınlar, lüks ve mülkiyet gibi konularda tamamen hazzcı (hedonist) bir ruhu kabul eder; akılcı ve formel hukuk, özerk şehirler, şehirli sınıf ve politik istikrar İslam'da yoktur, genel olarak prebendel feodalizm ve patrimonyal bürokrasi hakim olduğundan kapitalizmin ön koşulları bu ülkelerde oluşma fırsatı bulamamıştır (Duran, 1994: 67). Weber, doğu toplumlarının patrimonyal yapılanmasını

Mısır, İran ve Çin’de devletin ve memurların sosyal yapılanmadaki etkinliğine bakarak ortaya koymuştur (Ülgener, 1981: 53).

Ülgener, Max Weber’in İslamiyet ile ilgili değerlendirmelerinin yanlış ve / veya eksik olduğu görüşünden yola çıkarak şu fikirleri ileri sürmüştür:

Ülgener, Weber’in İslamiyeti bir çöl dini olarak nitelemesine karşı çıkar. O’na göre eldeki belgeler Weber’in bu yaklaşımının eksikliğini açıkça göstermektedir. Öyle ki İslam, o dönem şartlarında ticaretin çok geliştiği bir şehir ortamında ortaya çıkmıştır. Bunun yanında Ülgener, Kur’an’ın çok yerinde alışveriş, ticaret, satmak, kar ve zarardan bahsettiğini ve kutsal kitapların, indirildikleri toplumların kelime literatürünü kullanacağından yola çıkarak da Weber’in İslam’ın bir çöl dini olduğu konusunda yanıldığını belirtir. (Ülgener, 1981: 60). Zira İslamiyet’in doğuşuna ev sahipliği yapmış olan Mekke, o dönem için ticaret kervanlarının en önemli uğrak yerlerindedir. Hatta, Mekke’de bulunan Kabe’nin putperest Arap kabilelerince ziyareti İslam öncesinde de var olan kutsal sayılan bir gelenektir ve Mekke için çok önemli bir gelir kaynağıdır.

Ülgener’e göre, İslam hakkında varılan sonuçların çoğu tek yanlı ve acele hükümlerdir. Bu eksiklik daha çok Weber’in kendi metot anlayışına ters düşmesinden kaynaklanır. Öyle ki Weber metodolojisine göre “ideal tip”; tarihi kültürel verilerin heterojen unsurlarından ayıklanıp, iç yapılarında en fazla tutarlı olan yanlarına ağırlık verilerek oluşturulur. Daha sonra incelenen olay bu ideal tip yardımıyla anlaşılmalı çalışılır. Üçüncü aşamada ise idealize edilmiş olan söz konusu veriler elden geldiğince realiteye yaklaştırılmalıdır. Aksi halde yapılan değerlendirme sağlıklı olmayacaktır. Weber, din ve kültür konularında söz konusu metodun üçüncü kısmını uygulamış, ideal tipleri gerçeğin kendisi gibi görmüş ve göstermiştir (Ülgener, 1981: 49-50).

2.2.6. Değerler Ekseninde Osmanlı – Türk Toplumunda Din – Ahlak – Zihniyet Etkileşimleri

1930’ların Türkiyesinde Webergil manada bir kapitalistleşme sürecine geçilememiş olması Türkiye Cumhuriyeti’ni zorunlu olarak devletçiliğe yöneltmiştir. O dönemde ülkenin içinde bulunduğu durumu sorgulayan Ülgener, Osmanlı ekonomisi içinde Weber’in ekonomik bir düzlemi kapitalizm yapacak asgari şartların bulunmadığını da

bilmektedir. Bu rağmen çalışmasını Protestan ahlakından yola çıkarak Weber tezini mümkün kılacak gerekli şartları birlikte içeren riyazi tipolojide yakalamaya çalışmıştır (Sayar, 1998: 299-300). Bu çalışmalar neticesinde *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası* adlı dev eseri meydana getirmiştir.

Weber'in ampirik tezinden etkilenmiş olan Ülgener, teze konu olan sorunun Osmanlı – Türk tarihi içinde incelemelerini yapmıştır. Bu bağlamda Ülgener'in asıl üzerinde durduğu husus, Osmanlı'nın ekonomik düzlemi içinde kapitalistleşme sürecinin başlatamamasının sebepleri ve bu sürecin önünde duran dinamiklerdir (Sayar, 1998: 299).

Ülgener'in Osmanlı – Türk Toplumunu üzerine çalışmalarına damgasını vuran bir ifade, “ikili tabakalaşma”; altta ortaçağlaşmış bir dünyanın iktisat ahlakı, üstte çözülme devri zihniyeti şeklinde gerçekleşir.

Çözülme (ortaçağlaşma) kavramı bizdeki, yani Osmanlı'daki duraklama ve gerileme tabirlerinden farklı olarak daha geniş bir durumu ifade etmektedir. Coğrafi keşiflerin neticesi olarak, dünya ticaret yollarının Akdeniz'den Atlantik kıyılarına kayması ile 15. ve 16. yüzyıllardan bu yana Akdeniz ve Yakın Doğu ile beraber Osmanlı Devleti'ni de kapsayan, ağır başlayıp giderek ivme kazanan süregelen bir alçalma ve geride kalış hali bu şekilde isimlendirilmiştir. Ülgener'in ifadesiyle : “Ve nihayet, ister çözülme, ister onun sonucu olarak geride kalış denilsin, bu değişmez alın yazısına bir çeşit ortaçağlaşma gözüyle bakmakta sakınca yoktur. Temel değerleri ve kuruluşları ile bir ortaçağlaşma!” (Ülgener, 1961: 23).

Ortaçağlaşma, toprak mülkiyeti ve toprak hakimiyeti esasına göre şekillenen feodal yapısı ve toprağa dayalı iktidar ve mevki anlayışı; paranın ve diğer ekonomik değerlerin toprağın yanında ikinci planda kaldığı mali karakteri, şehir dışında tarım, şehir merkezlerinde basit çarşı esnaflığı ve loncalarından müteşekkil girişim ve birlik şekilleriyle bu yapının ve anlayışın çevrelediği toplum hayatı çizgisinde nitelendirilmektedir.

Ortaçağlaşma kavramıyla esas anlatılmak istenen, Orta ve Batı Avrupa ülkeleriyle bir kısım doğu ülkelerinde beşinci asırda başlayıp ondördüncü asır sonlarında sona ermeye yüz tutan ve Ortaçağ diye nitelenen devrin genel olarak Doğu'da onbeşinci ve onaltıncı asırlarda sürmesi , özellikle de bölgenin en güçlü siyasi yapısı olan Osmanlı

Devleti'nde siyasi ve askeri anlamda yükseliş devri yaşandıktan sonra bu devre geri dönüş süreci kastedilmektedir. Osmanlı Devleti için ortaçağa dönüşün belirtileri ise uzak ve kenar vilayetlerde isyanlar ile merkezi otoritenin zayıflaması ve beyliklere dağılma, ticaretin daralması neticesi ticari hayatın ziraata ve çarşı esnaflığına çevrilmesi ve kıymetli maden miktarının ve para tedavülünün azalması şeklinde ortaya çıkmıştır.

Ortaçağlaşma süreci en belirgin olarak ruh ve zihniyet dünyasında yaşanmıştır. Fuat Köprülü bu durumu şöyle ifade eder :

“ Ağalık ruhu ve şuuru her zaman için kuvvetli (olsa olsa ileri bürokrat merkezlerde çiftlik ağalığından memur kılığına bürünmüş; fakat iş hayatını kendine yakıştırmamakta eskisi ve yenisi birbirine denk); bunun gibi asıl ve neseb iddiası, gösteriş hevesi, anane ve görenek tarafı da eskisinden farklı değil! Fikir ve sanat hayatı da öyle. Kendisi zaten hamaset ve destan ruhunun – feodal zihniyetin – mahsulü olan halk edebiyatını bir kenara bırakalım; ondan büsbütün başka şartlar altında türemiş ve gelişmiş olan divan edebiyatı dahi başından sonuna kadar ortaçağ dünyasının kalıplaşmış izleri üstündedir” (Köprülü, 1921: 155).

2.2.7. Ülgener'de İktisadi Dönemleştirme

Ülgener, Osmanlı-Türk toplumun iktisat din ilişkilerini açıklarken ortaçağı irdeleyen bir dönemleştirme uygulamasına başvurur. Ortaçağda Osmanlı-Türk toplumundaki iktisat ahlakını, toplumun hayatını ve iktisat zihniyetini ortaya koymaya çalışır. Böylelikle ahlak ile zihniyetin çelişmeleri ve birlikteliğini açıklayarak norm ile gerçekleşeni karşılaştırır. Ve son olarak da iktisadi gerçekliğin Osmanlı-Türk Toplumunun ahlaki değerleri üzerindeki etkisini anlamaya çalışır, bu gerçekliğin toplumu taşıdığı neticeye işaret eder.

2.2.7.1. Ortaçağ İktisat Ahlakı ve Ortaçağ Hayatı

Merkezine din ve ilahiyatı oturtan ortaçağ ahlakını şu şekilde ifade etmek doğru olacaktır: “Kendi içine çevrili, dış aleme azami ölçüde mesafeli bir dünya görüşünün yer yer dini – mistik duygularla örülü ifade topluluğu...” (Ülgener, 1961: 52).

Anlamını maddeleşmemiş bir dünya görüşünde bulan ortaçağ ahlakında gündelik hayatın icaplarını ve faaliyet şekillerini iktisadi düşünceden öte bir gayeye bağlama eğiliminde olan bir cemiyet anlayışı mevcuttur. Bu anlayış üst tabakada servet ve altın tutkusu ile mala düşkünlüğün gelirini ve sermayesini artırmak, iktisadi faaliyetlerde daha fazla söz sahibi olma yerine ağalık ve efendilik şuurunun dışı vuran akisleri olan paye ve itibar sahibi olmak, nam ve nişan peşinde yarışmak maksadıyla geliştiği görülmektedir

İmtiyazlı üst tabakanın bu şekilde bir değer anlayışı bir nebze olsun kabullenilebilecek bir hal iken iktisadi hayatın asıl oyuncusu olması gereken orta tabakada da durumun farklı olmaması şaşırtıcıdır.

Orta tabakanın yapıtaşlarından olan tüccar; düzenli olarak defter tutup, kar zarar hesabına göre faaliyetlerine şekil verip, sermayesi ile girişime esas teşkil edecek bir iktisadi birimden ziyade; macera hevesi , belki vurgun ve baskın şekliyle, belki bilinmeyen yerlerden elde edilecek, ancak önceden hesaplayamayacağı servet tutkusu ile o günkü konumunun gereği silahlı, rasyonel iktisat hesaplarının ötesinde bir grup olarak kendini gösterir.

Orta tabakanın iktisat dışı zümrelerinin en başına “ahılar” ı koymak gerekir. Genel olarak ahılar esnaf topluluğu özelliklerinin yanında bünyelerindeki dini, siyasi ve sosyal değerlerle de kendilerini gösterirler. Bu birliğin şekillenmesi ile ilgili olarak, Ülgener şunları not düşüyor: “ Yakın Şarkın ve hususiyile Anadolu'nun 12. ve 13. asırlarda geçirdikleri siyasi ürpertiler içtimai hayatın her sahasında olduğu gibi sanat ve meslek dünyasında da yeni bir çığır açmaktan, yahut mevcut olanı kuvvetlendirmekten hali kalmamışlardır. Bu çığır kısaca dağınık hayat şekillerinden toplu ve kapalı meslek ve tarikat kadrolarına geçiş tarzında hülasa edilebilir.” (Ülgener, 1961: 56). Dışa karşı korunmak ihtiyacının neticesinde iktisadi değerlerin çok daha ötesinde, hesap ve karlılık kaygılarının aşacak şekilde yardımlaşmak, birbirinin hakkını savunmak ve kollamak gibi değerler ahılığın esasını ortaya koymuştur.

Netice itibariyle Ortaçağ iktisat ahlakı genel olarak, iktisadi değerlerin ve kaygıların ötesinde, maddeyi aşan nitelikte bir dünya görüşünde kendini bulur. Teolojik değerlerin baskısı toplum hayatının her zerresinde kendini hissettirir. Buna paralel olarak ideal ortaçağ insanı ise devrin kıymetlerinin gereği olarak “insan-ı kamil” kimliğiyle belirir.

Dini kalıplara uymanın gereği olarak alplik zahidliğe yaklaştırılmıştır. Bu yaklaştırma alplikten alperenliğe geçiş olarak ifade edilebilir.

2.2.7.2. Ortaçağ Zihniyeti

Ortaçağın kendi devrinde bulunan her şeyi kendi nizamına uydurmaya yönelik ahlak normlarının bu devir sonunda gerçekleşenlerle birebir uyum içinde olduğunu söylemek mümkün olmayacaktır. Ortada bir ahlak ve zihniyet çatışmasının olduğu aşikardır. Ancak bu cümleden zihniyet ve ahlak çatışmasının doğuya özgü bir durum olduğu da anlaşılmalıdır. Keza batıdaki tezati da Ülgener şöyle ifade eder:

“Kilise ahlakının asırlardan beri övüp durduğu kanaatkarlık ve ananecilik karşısında sert bir irkilişle başkaldıran zihniyet malumdur: Hayatın gayesini tevekkül ve inziva yerine kazanma ve çalışmada arayan, hergünkü hareket ve faaliyet düsturlarını üstün bir otoriteden değil, kendi zeka ve mantığından alan bir işadamı zihniyeti!” (Ülgener, 1961: 99).

2.2.7.3. Ahlak - Zihniyet Birlikteliği

Ortaçağ ahlakı ve zihniyetinin birebir uyum içinde olduğunu söyleyemesek bile, bütünüyle çelişme halinde olduğunu söylemek de mümkün olmayacaktır. Ülgener'in tezine göre; dünya ve ahiret selameti adına madde ile kişi arasına konulan mesafe, kişinin dar bir sosyal çerçeve dışıyla ilişkisinin olmaması, basit esnaf için yakın olmayan gelecek için kaygılanma ve gereğinden fazla acelenin hoş karşılanmaması bahisleri için ahlak-zihniyet çelişmesinden ziyade ahlak - zihniyet birlikteliğinden bahsedilebilir.

2.2.7.4. Ahlak – Zihniyet Çelişmesi (Kanaatkarlık)

Ortaçağ ahlakının genel çizgileri arasında ifade edilen kanaatkarlık kavramı ne derece genelleştirilebilir ve bir çağa maledilebilir? Acaba insan fitratı buna yaratılıştan bugüne kadar ne ölçüde müsaade etmiştir? Ortaçağ insanı hislerinden, ihtiraslarında ve kaygılarından ne kadar uzak kalabilirdi? Bu konuda Ülgener, şunları ifade eder: “Ortaçağ insanı – şayet zaman ve zemin farkları üstünde böyle bir tipten bahsetmek yersiz olmayacaksa - 19.Asır romantiklerinin bir gerçekmiş gibi sarılıverdikleri

ihtirazsız ve ihtiyaçsız bir insan değildir; o kadar değildir ki, bugüne kıyas edilse çok daha sert ve taşkın olduğu dikkatimizden kaçmaz. Sözün kısası: Kayıtsız ve kaygısız insan bir gerçek değil bir idealdir.” (Ülgener, 1961: 101).

2.2.7.5. İktisadi Gerçeğin Toplumu Ahlaki Değerlerinden Uzaklaştırması

Ülgener düşüncesinde bütün mesele, kar ve teşebbüs ile kazanç hevesi kavramlarının farklılığını açıklamakta düğümlenir. Kısaca, kar ve teşebbüs zihniyeti normal yollarla kazanç elde etme şeklinde belirirken, kazanç hevesi normal yollara teveccüh etmeksizin veya bunlarla yetinmeksizin anormal tabir edilen yollara sapmak şekliyle kendini gösterir. Ancak, insanların kazanç sağlamak amacıyla anormal yollara başvurmalarına, böylesine bir zihniyet sahibi olmalarına da sebep olan unsurlar olmalıdır. Bu durumu İbn-i Haldun şöyle ifade eder:

“Bir cemiyette gayri tabii kazançların alıp yürümesinde akıl ve idrak noksanının büyük bir payı olmakla beraber, asıl sebep, fertlerin ticaret, sanat ve ziraatte tabii yollarla çalışma ve rızkını kazanmaktan aciz kalmalarında aranmalıdır” (İbn-i Haldun, H.1268: 296).

2.2.7.6. İktisadi Gerçekliğin Osmanlı-Türk Toplumunu Getirdiği Netice

Ümit Burnu'nun Portekizliler tarafından keşfi ve Hint Okyanusu'na İngilizlerin girişiyle yeni yolların keşfedilmesi Osmanlı topraklarından geçen ticaret yollarının önemini kaybetmesine yol açmıştır. Bunun neticesinde, değerli ürünler alanında yapılan ticarete Osmanlı Devleti hakimiyeti kaybetmiş, hakimiyet İngiliz ve Hollanda'lı tüccarların eline geçmiştir. Tabi bu durum Osmanlı Devletinde ciddi bir gelir kaybına yol açarken, Avrupa ekonomisinin büyümesine imkan sağlamıştır. Her geçen gün büyüyen tahıl ve işlenmemiş pamuk gibi yarımamul alanındaki Avrupa talebini karşılamak için Osmanlı – Avrupa arasındaki ticaret ise dengesiz bir şekilde, devletin kontrolü sürekli azalarak gelişmiştir. Böylece yapılan ticarete devletin vergi gelirleri ciddi anlamda azalmıştır. Çeşitli vesilelerle devlet otoritesinin giderek zayıflaması ise Anadolu'da derebeylerinin, Rumeli'de ayanların gelişmesine yol açmıştır. Mali krizin önüne geçmek amacıyla arttırılan vergiler ise Balkanlar'da iç karışıklıklara ve siyasi

soğukluğun gelişmesine yol açmıştır. Neticede, kapitalizmin sağlamlaşmasıyla oluşan dış çevredeki ekonomik değişiklikler, Osmanlı – Türk Toplumundaki ekonomik bozulmaları takviye etmiştir (Turner, 1991: 40-41).

Ülgener, dünya ticaret yollarının Akdenizden Atlantik kıyılarına doğru yer değiştirmesi ile hızlanan iktisadi çözümlenin ahlak ve zihniyetini yoğurmada din faktörü üzerine düşen pay üzerinde durmaktadır. Mevzu bu haliyle batılı tarihçiler tarafından zaman zaman fakat çoğunlukla tek yanlı olarak ele alınmış ve yine çoğunlukla acele sonuçlara bağlanıp geçilmiştir. İktisadi gerilemenin sebebini o arada dosdoğru İslam dininin sırtına yükleyen araştırmacıların sayısı az değildir (Tuna, 1987: 3).

Ülgener'in düşüncesine göre, iktisadi gelişmeyi sağlayacak kadar kazanç hevesi ve enerji Osmanlı - Türk toplumunda çok önceleri de mevcut olup, normal yollarla dışa vurmaya imkan bulamadığından anormal yollar ile dışarıya savrulmuş ve boşalmıştır.

Anormal kazanç arayışları 15. ve 16. asırlarda Batı toplumu içinde yabancı olunmayan bir durum iken, 18. asır başlarından itibaren bu arayışlar yavaş yavaş normale yönelmeye başlamıştır. Doğu toplumunda ise 18. asırda da bütün hızıyla devam eden savrulma ve boşalmalar, netice olarak normal kazanç yollarında büyük bir enerji yokluğu ve durgunluk meydana getirmiştir.

Müsbet kazanç yollarının durgunluğu, donukluğu ve verimsizliği yüzünden zaten tedavülde az miktarda kalan altın ve gümüş, yine aynı sebeplerin yarattığı güvensizlik havası yüzünden sermaye sahiplerince piyasadan yastık altına çekilip, çoğunlukla da toprak altında saklanmaya başlanınca ortaya durgunluk yönündeki menfi havayı tetikleyen bir negatif artan etkisi çıkmıştır.

Belki de en başta, toprağa bağlı bir toplum olmak ve topraktan sağlanan rant üzerinde direnip toprak dışındaki kazanç yolu ve imkanlara uzak kalmak tarafı ile gelişimine bu bağlılığın ve donukluğun büyük katkı sağladığı durgun ve güvensiz piyasa ortamının sonucu olarak tedavüldeki az miktarda altın ve gümüşün toprak altında saklanması tarafı, bahsedilen dönem için toprağı ironik bir unsur olarak ön plana çıkarmaktadır.

Doğu toplumu adına ortaçağa damgasını vurmuş bir kavram olan durgunluk, tabi ki iktisadın tüketim cephesinde değil üretim cephesinde görülür. Üretimde durgunluk

varken tüketim bütün haşmetiyle toplumun her katmanında sürekliliğini muhafaza eder. Hal böyle olunca da iktisat biliminin başlıca konusu olan tüketim – üretim dengesizliği tabii netice olarak kendini gösterir. Bizim için hala geçerli olan, tüketime dayalı iktisadın peşinden sürükleyeceği en büyük sıkıntı ise gelir – gider dengesizliği olduğu aşıkardır. Özellikle o dönemde, bizde ki gibi büyük merkezlerin tüketim hacmi her daim üretimden sağlanan gelirin çok gerisindeyken, harplerle ve kıtlıkla uğraşırken masraf hep gelirin ilerisinde olmuştur.

Dış etken olarak coğrafi keşifler ve batının dengeleri alt üst eden zenginleşmesi, iç etken olarak da durgunluklar, savrulmalar ve boşalmalar Osmanlı-Türk toplumunun iktisadi gelişmesinin önündeki engeller olarak sayılmaktadır.

Dönemin tasavvuf anlayışı ilerlemenin önündeki iç etkenleri beslemiş ve geliştirmiştir. Hatta, ticari hayatın çok ötesinde duran tasavvuf anlayışı endüstriyel kapitalizmden ziyade rant kapitalizminin değer dünyasını belirleyip ekonomik gelişimin önünde durmuştur. Bunu yaparken de, sermaye birikiminin önünde durmuş, üreticiden ziyade tüketici tarafını koruyup kollamış, İslam'ın genel prensibine ters olarak kazanca kısıtlamalar getirmiş, batılı iş adamının kiliseden bağımsız bir sınıf olmasına karşın Osmanlı-Türk toplumunda girişimci umera ve ulemanın engellemelerine maruz bırakılmış, tasavvufi anlayışın cemaat otoritesine verdiği önemle bireyin eylemlerini kısıtlanmıştır (Zorlu, 2007: 252-253).

Weber'e göre, Protestan ahlakı iktisadi bir ilmihal yaratmıştır (Weber, 1968: 88). Bu ahlakla yoğrulan Batı toplumu ile Osmanlı-Türk toplumu arasındaki farklılığı Ülgener şöyle tarif eder:

“Kazanma gayreti, kabına sığmayan macera hevesi, pre-kapitalist dünyanın hiçbir zaman yabancı olmamıştır. Bütün mesele, doku altında birikmiş bu ihtirasın (insan yaradılışının nerdeyse o değişmez – constant- diyeceğimiz temel özelliğinin) zamanla nereye doğru yol almış olacağını kestirebilmekten ibarettir. Batı ile ayrılış noktasını da burada aramak gerekecekti: Biri temelde normal ve mutad kazanç imkanlarını kaybederek sonunda ister istemez loş ve sapa yollara yönelirken, öbürü kapitalist organizasyon ve hukuk formlarının kuruluşu ile birlikte dar ve eğri yollardan düzlüğe çıkmış olmanın yolunu ve yöntemini bulmuş oluyordu” (Ülgener, 1961: 196).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KURUM ve TARİHÇE

3.1. TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNDE KATILIM BANKACILIĞI

Türk toplumunun ticaret hayatında dış borçların ödenmesine vasıta olması amacıyla yabancı sermaye ile kurulan ve Türk bankacılık sektöründeki ilk banka olan Osmanlı Bankası'ndan bu yana iktisadi yapıdaki gelişmelere paralel olarak farklı türden bankalara ihtiyaç olmuş ve farklı türden bankalar kurulmuştur. Türkiye'de katılım bankacılığı da dini değerleri sebebiyle toplumda faiz hassasiyeti olan kesimin ihtiyaçları ve talepleri doğrultusunda 1980'li yılların iktisadi açılımlarla kendini gösteren liberalleşme rüzgarında "özel finans kurumları" adıyla hayat bulmuş ve filizlenmiş, 2005 yılında yapılan düzenlemeler ile banka statüsüne kavuşup son halini almıştır.

3.1.1. Türk Bankacılık Sektörünün Tarihi Gelişimi

Türk Bankacılık sektörünün tarihi gelişimini Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet dönemi başlıkları altında ele almak gerekmektedir. Bu bölümler de kendi içinde ayrımlara tabi tutulabilir.

3.1.1.1. Osmanlı Döneminde Bankacılık

Osmanlı döneminde bankacılığın gelişimi iki bölüme ayrılır. Birinci dönem, yabancı sermayeli bankaların kurulup geliştiği dönem; ikinci dönem, milli bankacılık hareketinin başladığı dönemdir.

Birinci dönem olarak adlandırılan süreçte Osmanlı Bankası ve diğer yabancı sermayeli bankaların ilgi alanı daha çok Osmanlı hazinesi için borç bulunması noktasında yoğunlaşmaktadır. Bu nedenle ilgili döneme denk gelen bankacılık için "Borçlanma Bankacılığı" nitelemesi yapılmaktadır (Artun, 1983:22).

Osmanlı kağıt parası Kaime'nin (1840) değerinin süratle düşmesinin yarattığı sorunları çözmek için danışmanlık hizmetlerinden yararlanan iki Galatalı banker J.Aleon ve Th.Baltazi tarafından 1847 yılında İstanbul Bankası adıyla ilk banka kurulmuştur. İstanbul Bankası 1852 yılına kadar faaliyetini sürdürmüştür. İlk banka olarak İstanbul Bankası kurulmuş olsa da Osmanlı Devleti'nde bankacılığın 1856 yılında kurulan Osmanlı Bankası ile başladığı yaygın olarak kabul edilen bir görüştür. Osmanlı Bankası para basmış, devlet giderlerini toplamış ve devlet giderleri de buradan karşılanmış, batı

kaynaklı dış borçlar yine Osmanlı Bankası aracılığı ile sağlanmıştır. Dış borçların ödenmesinde yabancı sermayedarlar ile Osmanlı Devleti arasında aracılık etmek maksadıyla İngiliz sermayesi ile kurulan bu bankaya 1863 yılında Fransız sermayesi, 1875’de de Avusturya sermayesi ortak edilmiştir (Korukçu, 1998: 1).

1908 yılında II.Meşrutiyet’in ilanı ve milliyetçilik eğilimlerinin artması ile birlikte milli sermaye ile çoğu yerel nitelikli ve tek şubeden oluşan bankaların kurulması süreci başlamıştır. Bu süreç 1911 yılında I. Dünya Savaşı’nın çıkışıyla hız kazanmıştır.

Bu dönemde kurulan milli banka sayısı çok azdı. Tüccarlar veya toprak sahipleri tarafından kurulan bankaları, faaliyet alanları açısından, tarımsal kredi veren ve ticari kredi veren bankalar olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Tarımsal kredi veren bankaların en önemlileri, faaliyetlerini bugün de sürdüren Milli Aydın Bankası (1914) ve 1984’de tasfiyeye girmiş olan Manisa Bağcılar Bankası (1917)dir. Ticari kredi vermek amacıyla kurulan bankalar içinde en önemlileri ise, Konya İktisad-ı Millî Bankası (1911), Konya Türk Ticaret Bankası (1920), bugünkü adı Türk Ticaret Bankası olan Adapazarı İslâm-Ticaret Bankası (1913), Karaman Millî Bankası (1915), Akşehir Bankası (1916), Adapazarı Emniyet Bankası (1919), Bor Zürra ve Tüccar Bankası (1922) dir. Söz konusu dönemde, siyasal İktidara yakın olanlar tarafından kurulan bankaların önde gelenleri, Osmanlı itibarı Millî Bankası (1917) ve Millî İktisat Bankası (1918) dir. 1924’de kurulan Türkiye İş Bankası’na katılan İtibarî Millî Bankası, ülkemizde gerçek özel sektör bankacılığının başlangıcı olarak nitelendirilebilmektedir (Artun, 1983: 39-40).

3.1.1.2. Cumhuriyet Dönemi Bankacılık

1923-1938 yılları arasında milli bankacılık döneminde, hükümetin ve toplumun tarım, ticaret ve sanayi kesimlerinin önde gelenlerinin katılımıyla yapılan İzmir İktisat Kongresi’nde, milli bir ekonomik gelişme için milli bankacılığın kurulmasının gerekliliği ön plana çıkmıştır.

Türkiye İktisat Kongresi’nde ele alınan kararlara doğrultusunda iktisadi kalkınmanın milli bankalarla mümkün olabileceği kanaati hakim olmuştur (Akgüç, 1987: 36-37). Bu sürecin devamında, Türkiye İş Bankası 1924 yılında özel sektör

bankası olarak kurulmuştur. Sanayi kesiminin finansmanı için 1925 yılında Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur. Sanayi kesimine işletme kredisi vermek üzere 1932’de Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası kurulmuştur.

1939-1960 Özel bankacılık döneminde İkinci Dünya Savaşı sonrasında özel bankalar yavaş yavaş gelişmeye başlamışlardır. Savaş sonrası içte ve dıştaki ekonomik canlanmanın sonucu olarak hareketlenen bankacılık sektöründe, bu dönemde basta Yapı ve Kredi Bankası, Türkiye Garanti Bankası, Akbank, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası gibi bankalar olmak üzere, üçü özel kanunlarla, bankalar arası birleşmeler dahil 30 yeni banka kurulmuştur. Özel bankaların geliştiği bu dönemin diğer bir özelliği banka sayısı ile birlikte şube sayısında da artış olmasıdır (Günel, 2001:28).

1960-1980 Yıllarındaki planlı dönemde plan hedeflerine de uygun olarak çok şubeli büyük bankacılığın gelişmesi ve 1970’lerde holding bankacılığının ve ihtisas bankacılığının gelişmesi süreçleri görülmüştür (Akgüç, 1998: 131). Planlı dönemde bankacılık sektörü önemli ölçüde devlet kontrolü ve etkisi altında kalmış ve bankaların temel işlevi kalkınma planlarında yer alan yatırımların finansmanlarının sağlanması olarak tanımlanmıştır (Korukçu, 1998: 9).

1980 ile başlayan ve ekonominin reel kesiminde dışa açık büyüme modelini benimseyen, finansal kesimde ise finansal serbestleşme yoluyla sistemin bir bütün olarak işlem ve tahsis etkinliğini artırmayı hedefleyen bir dizi önlem uygulamaya konulmuştur (Toprak, 1996: 71).

1980-1990 döneminde ise Türkiye ekonomisinde, 24 Ocak 1980 kararlarının ardından yaşanan ekonomik ve finansal liberalizasyon ve dışa açılma bankacılık sektörünü de etkilemektedir. Bu çerçevede, 01 Temmuz 1980 tarihinde kredi ve mevduat faizlerinin serbest bırakılmasının ardından hızla gelişen bankerlik sistemi, 1982 yılında banker krizinin yaşanmasına neden olmaktadır. Bunun üzerine 01.01.1983’ten itibaren faizler yeniden kontrol altına alınmaktadır. 1987’de yeniden serbest bırakılan faizlere, aşırı rekabetten dolayı artan mevduat faizleri nedeniyle 1989’da faize üst sınır konulmuştur. 1980 sonrasında ekonomideki ve finansal piyasalardaki gelişmeler bankaların yapısını değiştirmektedir. Dış ticaretin artması, İMKB’nin kurulması, Merkez Bankası nezdinde Bankalar arası TL ve döviz piyasalarının kurulması ve açık piyasa işlemlerinin başlaması, bankaların menkul

kıymet işlemlerine ve fon yönetimi ve döviz işlemlerine ağırlık vermelerine neden olmaktadır. Bankalar bu konularda gelişme kaydetmek ve piyasada pay sahibi olmak için otomasyon yatırımları yapmaktadır. Bu bağlamda bankalar, bilgisayarlaşma ve ATM ağı kurma, fon yönetimi birimleri ve dealing room'lar oluşturma, yeni ürünler ve hizmetler sunma yolunda önemli adımlar atmaktadırlar (Akgüç, 1998: 135).

1990-2000 döneminde, bankacılık daha farklı bir yapıya kavuşmuştur. Ağustos 1989'da yürürlüğe giren Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar ile birlikte kambiyo rejiminde yaşanan serbestleşme bankaların döviz işlemlerine yönelmelerine ve artık yurtdışından kaynak bulmalarına da imkan sağlamaktadır. 32 Sayılı karar'ın getirdiği serbestleşme, 1990'ların baslarında kamu açıklarının giderek büyümesi ve buna bağlı olarak ihraç edilen yüksek faizli Hazine Bonoları ve Devlet Tahvilleri bankaları kolay yoldan para kazanmaya teşvik etmektedir (Günel, 2001:29).

Bu dönemde en göze çarpıcı olaylar arasında Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'nun toplamda 11 bankanın yönetimine el koyması ve internet bankacılığının başlaması sayılabilir.

2000 sonrası dönemde bankacılık Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden sonra uygulanmaya konulan güçlü ekonomiye geçiş programı ana hedefi olan kamu kesimi borçlanma dinamiğinin kırılması için gerekli olan koşul, bankacılık kesimine yeniden işlerlik kazandırmak olarak belirlenmektedir. Bu amaçla program finans piyasaları ve para piyasalarına ilişkin düzenlemeleri gerekli kılmaktadır. 2001 yılında bankacılık alanında yapılan takas operasyonu ile bankaların kur riskini büyük ölçüde hazine üstlenmekte ve bankacılık kesiminin açık pozisyonlarının kapatılmasına destek olunmaktadır. Yaşanan krizler sonrasında bankacılık sistemi 2001 yılı sonu itibariyle önemli ölçüde küçülmüştür. Banka sayısı 81' den 61' e gerilemiştir (Günel, 2001:32).

3.1.2. Alternatif Bir Bankacılık Türü Olarak Katılım Bankacılığı

Araştırmanın konusu olan katılım bankacılığını detaylı bir şekilde ele almak gerekmektedir. Bu bakımdan konunun başında Katılım Bankacılığının tanımına, nasıl ortaya çıktığına ve özelliklerine bakarak diğer bankalardan farkını ele almak sağlıklı olacaktır.

3.1.2.1. Tanımı

Katılım bankası, sermayesine ilaveten yurt dışından ve yurt içinden özel cari hesaplar ile kar ve zarara katılım hakkı veren hesaplar yoluyla fon toplayıp ekonomiye fon tahsis etmek amacıyla faaliyet gösteren, toplanan fonları mevzuatında belirtilen usullerle her türlü zirai, ticari faaliyetlerin ve hizmetlerin finansmanında, ortak yatırımlarda, yurt dışı teminat mektubu verilmesinde, ihracat ve ithalatın finansmanında, yatırımlara ilişkin ekipmanların temin edilip, firmalara taksitle satılması veya kiraya verilmesi gibi hususlarda kullanılabilen mali kuruluştur (Resmi Gazete, 1983).

Katılım bankaları, klasik (faizle çalışan) bankaların aksine parayı ve paranın borç alınıp verilmesinin bedelini asıl değer veya çalışma sisteminin esası olarak konumlandırmayan, reel ticaret neticesi gerçekleşecek karı ve zararı paylaşmayı esas alarak mevduat toplayıp, kredi kullandırımı yapan ve diğer bankacılık hizmetlerini veren finansal kuruluşlardır.

Faiz hassasiyetine sahip kesimin yatırımlarına aracılık etmek, finansmanlarına katkı sağlamak gibi işlevleri olan katılım bankaları, banka ile özel veya tüzel kişilik arasında yapılan bir akte dayanarak faaliyet gösterirler. Tabi ki bu akit T.C. kanunlarına aykırı olamayacağı gibi, faize dair hiçbir unsuru da ihtiva etmemektedir.

Günümüzde bir çok akit çeşidi mevcuttur. İslam fıkıhçıları alışveriş, vedia, icare gibi akitleri ele alırken bunların bir kısmına özel, bir kısmına ise genel prensipler koymuşlardır. İslam Hukuku, koyduğu genel şartlar ve prensiplere aykırı olmamak kaydıyla insanlar arasındaki akitleşmeleri sınırlamamış ve bu konuda çok fazla tafsilata girmemiştir. Zaten İslam'ın normlarında da böyle bir sınırlama söz konusu değildir (Karaman, 2006: 53) Dolayısıyla, katılım bankalarının sunmuş oldukları akitler de bu temel prensiplere ve normlara aykırılık teşvik etmeksizin, yapılacak olan ticaretin genel hatlarını ifade etmekte ve sınırlarını çizmektedir.

Katılım bankacılığı; reel ticareti teşvik eden, fon fazlası olan birimleri de ticarete dahil eden faizsiz bankacılık sistemidir. Faizsiz bankacılık modeli ise temelde, fon fazlası olan ekonomik birimlerden fon talebi olan fon talebi olan finansal birimlere finansal kaynakların faizi olmaksızın aktarılması esasına dayanmaktadır. Aracılık

hizmetinde bulunan tüzel kişilik, tasarruf sahiplerinden toplanan kaynakları kar/zarar esasına göre işletmekte ve emeğini ve/veya sermayesini katmaktadır (Akçan, 1997: 17).

3.1.2.2. Tarihi Gelişimi

Katılım bankacılığının tarihi gelişimini ele almak için faizsiz bankacılıkla ilgili ilk çalışmalara göz atmak gerekmektedir.

Bu prensibin daha sistematik ve kurumsal olarak ilk uygulanmaya başlanması İslam toplumlarında ilk örneği Mısır Arap Cumhuriyeti'ndeki Mit Gamr Kasabasında görülmüştür. Bu girişim 1963-1967 Yılları arasında bütün bankaların devletleştirilmesi akımına karşı gerçekleştirilen bir deneme sonucu ortaya çıkmıştır. Mısır köylüsünün tarımsal ve ticari ihtiyaçlarını karşılama maksadıyla geliştirilen bu model tasarruf bankaları mekanizması ile kırsal bankacılık prensiplerinin bir kombinasyonu şeklinde oldukça küçük bir hacimde faaliyet göstermiştir. Aydı döneme tekabül eden ve Hindistan'ın Müslüman bölgelerinde görülen "kooperatif bankacılık" uygulamaları da dünyadaki ilk faizsiz finansman yöntemleri arasında sayılabilir (Karakaş, 2002: 43-44). İslam ülkelerinin bu konudaki önemli girişimleri bağlamında İslam Kongresi Teşkilatı'nın devletlerarası düzeyde büyük bir bankanın kurulması çabası neticesinde İslam Kalkınma Bankası kurulmuştur. Buna ek olarak ilk faizsiz ticari banka, 1972 yılında Kahire'de, ülkenin sosyal güvenlik sistemini geliştirme amacıyla kurulan Nasser Sosyal Bankası'dır (Karakaş, 2002: 48).

Türkiye, 1975 yılında İslam Kalkınma Bankası'nın kurucu üyeleri arasında yer almıştır. 1984 Yılında sermaye payını artırarak da bu kuruluşun en büyük hissedarlarından biri haline gelmiştir.

İslam Kalkınma Bankası'nın yönetim kurulunda sürekli üye bulundurma hakkını elde eden Türkiye'de faizsiz bankacılıkla ilgili ilk adım 17.04.1975 gün ve 1877 sayılı kanuna dayanarak 11.11.1975/13 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulan Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası ile atmıştır. Bu banka kar/zarar ortaklığı esasına dayanan, faizsiz kredi ve finansman sağlamak üzere kurulan ilk mali kuruluştur. Söz konusu banka, özellikle yurt dışında çalışmış ve çalışanların tasarruflarını kar/zarar ortaklığı prensibine göre ekonomik güç halinde birleştirerek karlılık ve verimlilik

anlayışı içinde değerlendirip, yurt içinde hızlı bir şekilde sanayileşmeyi amaçlamıştır (Akın, 1986: 282).

Faizsiz finansman girişimleri noktasında Türkiye’de dönüm noktası 1980’li yıllarda yeniden yapılanma içine girmiş ekonomiye ivme kazandırmak amacıyla çıkarılmış olan 16.12.1983 tarihli 83/7506 sayılı Kanun Hükmünde Kararname’ye istinaden “Özel Finans Kurumları” ismiyle ilk faizsiz özel bankaların kurulmasına imkan sağlanmıştır. Nitekim Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı ile Merkez Bankası’nın teferruata ilişkin yaptığı düzenlemeler neticesinde ilk olarak 1985 yılında ilk faaliyet iznini Albaraka Türk almıştır. Onu aynı yıl içinde Faisal Finans Kurumu izlemiş, 1989 yılında Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu A.Ş., 1991 yılında Anadolu Finans Kurumu A.Ş., 1995’te İhlas Finans Kurumu A.Ş., ve son olarak 1996 yılında Asya Finans Kurumu A.Ş. faaliyete başlamıştır.

1995 Yılında kurulmuş olan İhlas Finans Kurumu A.Ş.’nin faaliyetleri, bankacılık sektörünün krize girdiği bir dönemde Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu tarafından 2001 yılında durdurulmuştur. Daha sonra bu kurum tasfiye sürecine girmiştir.

Faizsiz bankacılığın Türkiye’deki önemli dönüm noktalarından biri de 2005 yılında gerçekleşmiştir. T.B.M.M.’de 19.10.2005 tarihinde kabul edilen 5411 sayılı Bankacılık Kanunu’nun Resmi Gazete’de 1 Kasım 2005 tarihinde yayımlanması ile “Özel Finans Kurumları” çalışmalarına “Katılım Bankaları” olarak devam etmeye başlamışlardır. Bu düzenlemeyle Özel Finans Kurumları banka niteliği kazanmışlar, faaliyetlerinde çeşitli imkan ve kolaylıklar kazanmışlardır.

Bütün bu gelişmeler neticesinde, Anadolu Finans Kurumu A.Ş. ve Family Finans Kurumu A.Ş.’nin birleşerek Türkiye Finans Katılım Bankası’nı oluşturmaları da hesaba katılırsa halen dört katılım bankası faaliyetlerine devam etmektedir. Bunlar; Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş., Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş., Asya Katılım Bankası A.Ş.,ve Kuvet Türk Katılım Bankası A.Ş.’dir.

3.1.2.3. Katılım Bankalarının Çalışma Şekli

Katılım bankalarının kaynakları toplanan mevduattan ve özkaynaklardan oluşmaktadır. Özkaynaklar işletme ortakları tarafından sermaye olarak verilen fonlardan

meydana gelmektedir. Ancak katılım bankalarının asıl sermayelerini yabancı kaynaklar teşkil etmektedir. Katılım bankalarının temel fonksiyonu bankalar gibi fon toplamak ve bu fonları kullandırmaktır. Mevduat bankalarından farklı olarak ise bu işlemleri yaparken faiz esas alınmamaktadır (Karapınar, 2003: 32).

Katılım bankalarının diğer bankalar gibi operasyonel bankacılık hizmetlerinin yanında işlevlerini iki ana sınıfa ayırmak mümkündür. Bunları fon toplama ve fon kullandırma faaliyetleri olarak ele alabiliriz.

3.1.2.4. Katılım Bankalarının Fon Toplama Yöntemleri

Katılım bankalarının mevduat bankalarıyla benzeşen ve kendilerine has fon toplama yöntemleri vardır.

3.1.2.4.1. Özel Cari Hesaplar

5411 Sayılı Bankacılık Kanunu, madde 3'te tanımlandığı üzere “özel cari hesaplar”; katılım bankalarında açtırılabilen ve istenildiğinde her an kısmen ve tamamen geri çekilebilme özelliği taşıyan ve karşılığında hesap sahibine herhangi bir getiri ödenmeyen fonların oluşturduğu hesapları ifade eder.

Cari hesap sahipleri bu hesapları açtırarak paralarını emin bir şekilde muhafaza etme imkanı elde ederken katılım bankalarının da sağladığı bankacılık hizmetlerinden de faydalanmaktadırlar. Katılım bankaları ise bu bakiyeleri fon olarak kullanabilmekte, ticaretin finansmanını sağlayabilmektedir. Bu durum ise ülke ekonomisinin yararınadır. Başka bir ifade ile cari hesaplar küçük tasarrufların değerlendirilmesine ve milli ekonominin yararına kullanılmasına imkan vermektedir (Alataner, 2002: 45).

3.1.2.4.2. Katılım Hesabı

5411 Sayılı Bankacılık Kanunu , madde 3f'de tanımlanan şekliyle “katılım hesapları”; katılım bankalarına yatırılan fonların bu bankalarca kullandırılmasından doğacak kar veya zarara katılma sonucunu veren, karşılığında hesap sahibine önceden

belirlenmiş herhangi bir getiri ödenmeyen ve anaparanın aynen geri ödenmesi garanti edilmeyen fonların oluşturduğu hesapları ifade eder.

Kanundan da açık şekilde anlaşıldığı gibi katılım hesapları getirileri prensip olarak faizden tamamen farklı, sonuçta doğabilecek bir zarar neticesi anaparanın dahi aynen ödenmeme riski olan, vadesi dolmadan da ne getirip götüreceği belli olmayan bir yatırım aracıdır. Zaten kara da zarara da ortak olmak mahiyet itibariyle bunu gerektirmektedir.

3.1.2.4.3. Özel Fon Havuzu

Katılım bankalarının, vadesi üç aydan kısa olmamak kaydıyla, önceden belirlenmiş projelerin finansmanı için özellikle o işe tahsis edilmek üzere müstakil hesaplarda fon toplamak suretiyle oluşturabildikleri fon havuzlarına özel fon havuzu adı verilir. Uygulama alanı katılım hesapları kadar geniş değildir.

3.1.2.5. Katılım Bankalarının Fon Kullandırma Yöntemleri

Katılım bankalarının temel ayırıcı özellikleri fon kullandırma yöntemleridir. Katılım bankaları da mevduat bankaları gibi mevduat sahibi ile yatırımcı arasında bir köprü görevi gören aracı kuruluşlardır. Ancak bu iki grubu bir araya getirirken kullandıkları esaslar mevduat bankalarından tamamen farklıdır. Katılım bankaları hiçbir şekilde nakit fon kullandırmazlar. Nakit kredi verip yatırımın sonucuna bakılmaksızın yatırımcının fon ihtiyaçlarının giderilmesini ve belirli bir faizle bunu geri ödemesi katılım bankalarının temel mantığına aykırıdır. Katılım bankaları için fona ihtiyaç duyan yatırımcının bu fona niçin ihtiyaç duyduğu, nasıl kullanacağı ve bunu bir getirisi olup olmadığı önem taşımaktadır. Fona niçin ihtiyaç duyduğu belirlenen yatırımcının bu ihtiyacı giderilmekte ve bunun sonucuna birlikte katlanılmaktadır (Karapınar, 2003: 36).

Katılım bankalarının fon kullandırma şekli temelde ikiye ayrılır: Nakti krediler ve gayrinakdi krediler.

3.1.2.5.1. Nakli Krediler

- Kar-Zarar Ortaklığı Yöntemi:

Ellerinde uygulanabilir, kar getirme potansiyeline sahip projeleri olan gerçek ve tüzeş kişiler katılım bankasına gelerek projelerini sunarlar ve bankanın projelerine finansman sağlamasını isterler. Banka tarafından proje incelendikten sonra eğer uygun görülürse proje için gerekli sermayenin tamamı veya bir kısmı sağlanarak proje için ortaklık kurulur (Büyükdeniz, 2000: 26).

- Emek-Semaye Ortaklığı(Mudaraba):

Mudaraba işlemi, esas olarak bankanın sermayesini, fon kullanan müşterinin emek, bilgi ve tecrübesini koyarak yürüttükleri bir faaliyet türüdür. Emek, bilgi ve sermayesini koyarak faaliyeti sevk ve idare eden gerçek veya tüzel kişiye emek sahibi (mudarib), sermayesini koyana da sermayedar (rabbül mal) denir.

- Ortaklık (Muşaraka):

Muşarakaya İslam hukukunda ‘‘şirketül inan’’ denilmektedir. Muşaraka yönteminde hem sermayenin hem de emeğin aktif olarak ortaya konulduğu tam bir ortaklık söz konusudur (Akın, 1986: 149).

- Vadeli Satış (Murabaha):

Murabaha, işletmelerin ihtiyaç duydukları hammadde, makine, teçhizat gibi malların katılım bankaları tarafından peşin olarak satın alınıp, müşteriye karıyla birlikte vadeli olarak satılmasıdır (Büyükdeniz, 2000: 26).

Türkiye’de katılım bankaları, özel finans kurumu statüsündeyken bu mallar satıcı tarafından özel finans kurumuna, oradan da alıcıya fatura edilmek suretiyle vadeli satışı söz konusu olmaktadır. Sonrasında, katılım bankası hüviyeti kazanıldığında bu faturalandırma işlemi sistemden çıkarılmış oldu.

- Bireysel Finansman Desteği:

Bu işlem mevduat bankalarındaki bireysel kredilerle benzerlik göstermektedir. Buradaki temel nokta, finansmanı gerçekleştirilecek işlemin reel olmasını sağlamak açısından, finansman bedelinin malın satıcısına ödenmesi işlemidir (Küçükkocaoğlu, 2005: 12).

- Kira Akdi (Leasing):

Bu yöntemde, bir işletmenin yahut şahsin ihtiyaç duyduğu bir makine veya bir üretim ünitesi katılım bankasınınca satın alınarak, söz konusu işletmeye yahut şahsa kiraya verilmesidir. İşletme, kiralama süresinin bitiminde bahse konu malın mülkiyetini sembolik bir fiyatla satın alabilir (Gürdoğan, 1988: 171).

Türkiye’de mevduat bankaları mevzuat gereği leasing işlemi yapmaya bizzat yetkili değilken katılım bankaları bu yetkiyle bir avantaja sahiptir.

- Mal Karşılığı Vesaikin Alım Satımı:

Dış ticaretin finansmanında kullanılan bir fon kullandırma usulüdür. Yapılacak bir akit doğrultusunda mal karşılığı bir vesaik katılım bankası tarafından satın alınır ve vadeli satış usulüne uygun olarak alıcıya satılır.

3.1.2.5.2. Gayri Nakdi Krediler:

- Teminat Mektubu:

Yurt içinde ve dışında bulunan gerçek ve tüzel kişiler lehine bir malın teslimi, bir işin yapılması veya bir borcun ödenmesi ve benzer konularda muhatap kuruluşa verdikleri söz ve söz konusu işin yerine getirilmemesi durumunda mektup tutarının ödenmesi taahhüdünü içeren garanti belgeleridir.

- Akreditif:

Satıcıya ödemenin, uygun vesaikin ibrazında veya yapılacak olan sözleşmede belirtilen vadede yapılması garantisini veren bir belgedir.

3.1.2.6. Katılım Bankalarının Mevduat Bankaları İle Karşılaştırılması

Katılım bankalarının mevduat bankalarından anlayış ve işleyiş bakımından temel farklılıkları vardır. Zaten bu farklılıkları da katılım bankalarının varlık sebebidir.

Buna ek olarak katılım bankaları ile mevduat bankalarının amaç, kuruluş ve işleyiş bakımından benzerlikleri, hatta aynılıkları da vardır. Her iki kuruluşun da netice itibariyle banka statüsünde olmaları bu benzerlik durumunu doğurmuştur.

3.1.2.6.1. Katılım Bankalarının Mevduat Bankaları ile Temel Farklılıkları

Katılım bankacılığı, toplumun bir kesimindeki mevcut olan yanlış anlamadaki gibi banka sisteminden faiz kelimesinin çıkarılıp yerine kar kelimesinin konulmasıyla çalışan bir sistem değildir. Katılım bankacılığında aslolan unsur, para yerine mal alım satımına aracılık etmektir. Mevduat bankalarında ise –adından da anlaşıldığı üzere- sistem mevduat temeline göre çalışmaktadır. Mevduat bankalarında konu paradır, para alışverişidir.

Katılım bankaları topladıkları mevduatı ve kendi öz sermayelerini bir araya getirerek faaliyetleri sonucu ortaya çıkması muhtemel karın belirli bir oranını mudilerine kar payı olarak verirler. Ancak, katılım bankaları kaynak toplarken hesap sahiplerine herhangi bir kar oranı vaat edemezler. Zira yapılacak projelerden elde edilecek kar-zarar belli değildir. Mevduat bankaları ise mevduata verecekleri faizi önceden bildirmek durumundadırlar.

Katılım bankalarınca gerçekleştirilecek projelerde olası zararlar hesap sahiplerine katılma oranları nispetinde yansıtılır. Kurumsal kimlik altında, uzmanlarca ince hesaplar yapılarak ve gerekli teminatlar alınarak oluşturulan projelerin çok büyük bir kısmından kar elde edildiği için hesap sahipleri sadece kardan zarar etmekte, mevduatlarının genel itibariyle zarara uğraması söz konusu olmamaktadır.

Katılım bankaları mal alım satımı gerçekleştikten sonra talep edilecek kredilerle ilgilenmezler. Mevduat bankaları ise gerekli şartlar oluştuğundan sonra kredinin konusu hususunda herhangi bir hassasiyet içinde olmazlar.

3.1.2.6.2. Katılım Bankalarının Mevduat Bankaları ile Benzerlikleri

Para transferine aracılık etme, emanet hizmetleri, finansal bilgi sağlama gibi hizmetleri bakımından her iki banka türü de benzerlik gösterirler. Her iki banka türü de kaynak sağlayan birimlerden kaynak toplayıp piyasayı fonlarlar. Ve her iki banka türü de kendi öz sermayesine sahiptir.

Gerek mevduat bankaları gerekse katılım bankaları devlet karşısında aynı ölçüde sorumlu ve bağımlı pozisyonda bulunmaktadırlar. Bunun sebebi; kuruluş ve

faaliyetleri için özel izin, faaliyetlerin ve mali durumun denetlenmesi, mali duruma ve yönetim müdahale yetkisi gibi konularda benzer kurallar konulmasıdır. Her iki tür kurum müşterileri nezdinde bir güven kurumu olması ve böylece müşteriler karşısındaki sorumluluklarının ağırlaşmasıdır. Bu sorumluluğun kapsamı alelade bir ticari işletme sahibinin sorumluluğundan farklı olup, daha ağır yükümlülükler yüklemektedir. Her iki tür kurumun mali ve idari yapısı ile teşkilatlanma ve müşterilerle muhatap olma tarzları birbirine benzemektedir. Bu kurumlara, banka ve katılım bankası ayrımından haberdar olmayan bir kişinin bakış açısı ile bakılacak olursa, gerek bilanço ve mali tabloların içeriği yönünden, gerekse müşterilerle muhatap olan birimlerin düzeni ve çalışması tarzında büyük benzerlikler olduğu görülmektedir. Bankalara benzeyen tek mali kuruluş türü katılım bankalarıdır denilebilir (Küçükkoçaoğlu, 2009:27).

Katılım bankalarının katılma hesaplarına tahakkuk ettirilen gelirler, 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'na göre Menkul Sermaye iradı olarak görülmektedir. Böylece bankalarda faizlere kesilen vergi gibi katılım bankalarında da katılma hesaplarına gelir vergisi ve SSDF kesintisi uygulanmaktadır. Bankalardaki Mevduat Munzam Karşılığına paralel olarak katılım bankalarının da kar ve zarara katılma hesapları aynı oranda blokaja tabiidir. Katılım bankalarında katılma hesapları, bankalardaki vadeli mevduat hesapları gibi 3,6,9, 12 aylık vadelere ayrılmaktadır.

Her iki kurumunda kurulabilmeleri için Bakanlar Kurulu'nun izni gerekmektedir. Katılım bankalarının kurulabilmesi için ayrıca Merkez Bankasının olumlu görüşü ile Hazine Müsteşarlığı'nın önerisine ihtiyaç vardır. Aynı şekilde bankaların da Sanayi ve Ticaret Bakanlığının önerisine ihtiyaçları vardır. Katılım bankaları bankalar gibi en az 100 ortaklı bir Anonim Şirketi şeklinde kurulabilirler. Yönetim organları bakımından her iki kurum benzerlik göstermektedir. Her ikisi de yönetim kurulu, denetleme kurulu ve genel müdür gibi birimlere sahiptir. Katılım bankaları yaptıkları hizmetler karşılığında aldıkları komisyonlardan dolayı banka ve sigorta muamele vergisi ödemektedirler. Kurumlar vergisi, kaynak kullanımı destekleme fonu, gelir vergisi ve damga vergisine konu işlemlerinden dolayı bankalardan herhangi bir farkları yoktur.

3.1.2.7. Katılım Bankacılığına Yönelim

1980'lerin Başında faizsiz bankacılık sisteminin Türkiye'deki uygulayıcıları olan özel finans kuruluşları, işe başladıkları ilk senelerde toplumun küçük bir kesimi dışındaki çoğunluk tarafından şüpheyle karşılanmış ve geniş kitlelere hitap etmekte zorlanmışlardır. Banka unvanına sahip olamamaları sebebiyle iktisadi alışkanlıklarından kolay kolay vazgeçmeyen toplum tarafından basit bankacılık işlemlerinde bile çoğu zaman gözardı edilmişlerdir. Tabi ki bu neticede kendilerini ifade edemeyişin de büyük etkisi olmuş olabilir. Ayrıca 1990'lı yılların sonunda muhafazakar kesime ait bir takım holdinglerin imaj zedeleyici işlemleri ve tutumları ile İhlas Finans'ın iflası işleri bu kurumlar aleyhine oldukça zorlaştırmıştır. Kullandıkları mevduatın büyük kısmını hesap sahiplerinden temin etmek durumunda olan bu kurumlar, piyasada yaşanan güven bunalımı neticesi hesabındaki mevduatı çekmek isteyenlere çoğu zaman kendi öz sermayeleri ile ödeme yaparak ayakta kalmışlardır.

Katılım bankacılığının faizden arındırılmış bir finans sistemine uygun çalışıp çalışmadığı, ya da böyle bir sistemin gerçekten varolabileceği konusunda toplumda çoğu zaman ciddi şüpheler olmuştur ve olmaktadır. Belki de geniş halk kitlelerine kendilerini tam olarak ifade edemeyen katılım bankaları da bu konuda sorumluluk sahibi olabilirler. Katılım bankacılığının dayandığı esas olan faizi dışlayarak çalışma konusunda Türkiye'de ciddi çalışmaların sahibi olan otorite Hayrettin KARAMAN kabul edilmektedir.

Karaman, konuya bir de rızık ve ecel açısından yaklaşır, toplumda ticaretle uğraşmak ya da çalışmak kabiliyetinden yoksun bir kesimin ellerindeki hazır parayı tükettikleri takdirde aç kalacaklarını düşünerek bunu faizli olarak ödünç verme ve devamlı bir gelir sağlama yoluna gidebilmekte ve buna zaruret diyebilmekte olduklarını belirterek; İslâm'a göre burada zarurettten bahsedilemeyeceğini, çünkü eldeki para bitmedikçe bitmiş gibi düşünmenin mümkün olamayacağını iddia etmiştir. Kimsenin, elindekini yiyecek kadar yaşayacağını bilmesinin mümkün olmadığı görüşünden yola çıkarak, bu paranın emin tüccar ve müteşebbislere, özel finans kurumlarına, kâr ve zararda ortaklık usulü ile verilip değerlendirileceğini seçenek olarak sunmuştur (Karaman, 1999: II, 226).

Türkiye ekonomisinde çeşitli badireler atılarak ciddi bir imtihan sürecinden geçen özel finans kuruluşları giderek toplumun güvenini kazanmışlar ve kararlı ve sadık bir müşteri portföyü elde etmişlerdir. Türk toplumundaki dini değerlerin iktisadi hayatta pratiğe dönüşmesinin en belirgin misalleri olan özel finans kuruluşları için dönüm noktası 2005 senesi olmuştur. Banka unvanı alan özel finans kuruluşları, katılım bankası sıfatıyla 2005 senesi içinde Türk toplumuna yeni yüzlerini göstermişlerdir. Bu yıl içinde Family Finans ve Anadolu Finans şirket evliliği yaparak Türkiye Finans Katılım Bankası adı altında faaliyetlerine tek çatı altında devam etme kararı almışlardır. T.F.K.B.'nin yanında Albaraka Türk Katılım Bankası, Kuveyt Türk Katılım Bankası ve Asya Katılım Bankası'da Türk bankacılık hayatında yeni birer yapı olarak faiz hassasiyeti olan kesimin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik hizmete talip olduklarını çeşitli yöntemlerle topluma anlatmaya başlamışlardır. Öyle ki, - araştırmacının tecrübelerinden de anlaşıldığına göre - bu bankalar bire bir pazarlama yönteminde en az mevduat bankaları kadar agresif olmaya başlamışlar, reklam faaliyetlerinde ise etkinliklerini artırmışlardır. Giderek artan şube ve personel sayılarıyla ve pazarlama-reklam faaliyetleri ile bundan böyle sadece muhafazakar kesimi değil, toplumun bütününe hedef kitle olarak kabul ettikleri anlaşılmaktadır.

Mevduat bankalarındaki, 50.000 TL'ye kadar olan meblağa, banka iflas dahi etse devlet garantisi verilmesi hususunun katılım bankalarında da geçerli olması bu bankalara mevduat yöneliminin önünü açan önemli unsurlardan biri olmuştur.

Banka unvanı almasına rağmen bankacılık hizmetlerinden aldıkları ücretin diğer bankalardan daha düşük olması katılım bankalarının cezbedici bir başka yönüdür.

Ayrıca, mevduat bankaları halka arz işlemleri yapamazken, katılım bankalarının bir aracı kurum gibi halka arz işlemlerini yapabiliyor olması bu kurumların elini güçlendirmektedir.

Bütün bu sayılanlar gibi teknik bir takım avantajları ve müşteriye yaklaşımları katılım bankalarının esas ayırt edici özelliği olan faizsiz bankacılığın topluma etkin şekilde anlatılması ve banka hüviyetinin sağladığı güç ile birleşince bu bankalara yönelimin sebepleri anlaşılabilir. Netice itibarıyla değerlerin iktisadi hayata etkilerinin önündeki engeller ve tereddütler kaldırıldığında, toplum sahip olduğu değerlerin etkisiyle iktisadi kararlar alabilmektedir.

3.2. GENEL OLARAK TÜRKİYE FİNANS KATILIM BANKASI A.Ş. VE ORGANİZASYON TÜRLERİ İÇİNDEKİ YERİ

Araştırmamızın örnekleme de konu olan Türkiye Finans Katılım Bankası, “Müşterilerin her türlü bankacılık ihtiyaçlarının faizsiz bankacılık modeli çerçevesinde, çağdaş bankacılık teknikleri kullanılarak karşılanması ve ortaya çıkabilecek ihtiyaçlara yönelik yeni ürün ve hizmetlerin geliştirilmesi” misyonu ve “toplumsal değerlere saygılı, uluslararası kalitede bir banka olmak” vizyonu ile kendisini ifade etmiştir.

Örgütlerin varlık nedenlerini açıklamak veya işletmelerin kendilerini ne tür bir işletme olarak görmek istedikleri hususuna açıklık getiren misyon kavramı; işletmenin hangi mal veya hizmet sektörünü seçtiğini ya da hangi iş kolunda olduğunu, temel ürün ve hizmetlerin neler olacağını, tüketici ve pazar ihtiyaçlarını, teknoloji gereksinimini veya tüm bu hususların ortak bir ifadesini içerir(Eren, 2002: 13).

Vizyon kavramı ise, işletmenin kendisini görmek istediği ya da dışarıdan görünmek istediği konumu ifade etmektedir.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nun 28.12.2005 tarih ve 1764 sayılı kararı ile onayı ile mobilya, ev tekstili ve kablo sektörünün önde gelen kuruluşlarının sahibi Boydak Grubu'na ait Anadolu Finans Kurumu ile bisküvi, çikolata ve çeşitli gıda ürünlerinde dünya devi Ülker Grubu'na ait Family Finans'ın birleşmesi resmîyet kazanmıştır (Türkiye Finans, 2008a)

Yine, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nun 30.12.2005 tarih ve 1747 sayılı kararı ile Banka ünvanının Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş. olarak değiştirilmesine onay verilmiştir.

Devir yolu ile birleşme çalışmaları 30.12.2005 tarihinde tamamlanmış, T.C. İstanbul Ticaret Sicili Memurluğu tarafından 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu hükümlerine uygun olarak tescil edilmiştir.

Sonuçta Türkiye'nin önde gelen iki büyük grubu olan Boydak ve Ülker Grupları, finans sektöründe hizmet veren kurumları Anadolu Finans ve Family Finans'ı, global ekonomi koşullarına ayak uydurmak ve Türkiye'ye çok daha faydalı olmak için kendi iradeleri ile 30 Aralık 2005 tarihinde Türkiye Finans Katılım Bankası adı altında birleştirmiştir.

178 şubesi ve 3.200'ü aşkın çalışanıyla 1 milyondan fazla müşterisine hizmet veren Türkiye Finans'ın yüzde 60 hissesi 31 Mart 2008 tarihinde Ortadoğu'nun en önemli bankalarından ve Suudi Arabistan'ın en büyük bankası olan The National Commercial Bank (NCB) tarafından satın alınmıştır.

31.12.2008 tarihli bilançosuna göre 7.104.156.000 TL'lik aktif büyüklüğü olan Türkiye Finans'ın 5.312.548.000 TL mevduatı, 5.498.927.000 TL kullandırılmış fonu, 1.001.456.000 TL özkaynağı, 160.633.000 TL net dönem karı ve 800.000.000 TL ödenmiş sermayesi bulunmaktadır. Buna ek olarak ise Türkiye'deki katılım bankalarının toplam mevduatında Türkiye Finans'ın payı % 27,58'dir. Türkiye'deki katılım bankalarının toplam kredi kullandırımında Türkiye Finans'ın payı %27,85 iken, Türkiye'deki katılım bankalarının toplam aktif büyüklüklerinde Türkiye Finans'ın payı %27,54'tür (Türkiye Finans, 2008).

3.2.1. Organizasyon Yapı Türleri

Organizasyonu; belirli amaçlara ulaşabilmek adına gerekli işlerin belirlendiği, bu işlere dair pozisyonların oluşturulduğu, bu pozisyonlara da uygun kişilerin yerleştirildiği veya geldiği ilişkileri sistemi olarak tanımlamak mümkündür.

Organizasyon yapılarında belirleyici olan başlıca unsurlar arasında; ulaşılmak istenen amaç, iş bölümü, uzmanlaşma ve formalleşme derecesi, departmanlaşma, pozisyon sayısı, kontrol alanı, gruplar ve haberleşme şekli sayılabilir.

3.2.1.1. Mal-Hizmet Temeline Dayanan Organizasyon

Özellikle farklı mal ve hizmet üreten işletmelerde organizasyon yapısının belirlenmesinde mallar ve hizmetler esas alınabilmektedir. Mal ve hizmet türüne göre de departmanlar oluşturulabilmektedir. Bu tür bir organizasyonda her departman yöneticisi, belirli bir malın tamamından sorumlu olmaktadır (Koçel, 1998: 128).

3.2.1.2. Fonksiyon Esasına Dayanan Organizasyon

Bu organizasyon türünde yapılması gereken görevler bir araya getirilir ve belirli bölümler oluşturulur. Mesela satış ile ilgili olarak, saha satış ekibi, saha satış yöneticisi, satış destek personeli satış bölümünü oluşturmaktadır. Aynı şekilde diğer bölümlerle ilgili kademeler de bir araya getirilip ilgili bölümleri oluşturmaktadır.

Uzmanlaşmaya imkan sağlaması bakımından elverişli olan bu yapı etkinliği ve verimliliği arttırması bakımından faydalı olduğu kadar da, basit ve anlaşılabilir olması bakımından uygulanabilirliği daha kolaydır (Haimann, 1970: 157). Zaten uygulamada da sıkça görülen bir organizasyon türüdür.

Bu yapının zayıf tarafı olarak; departman yöneticileri vasıtası ile haberleşmeyi gerektirdiğinden haberleşmenin zayıf ve ağır olması ile departmanlar arası iş bölümündeki ve işe bakış açısındaki belirgin farklılığın alınacak kararlarda gecikmelere sebep olabilmesidir (Koçel, 1998: 126). Aynı zamanda departmanların işin kendi yönlerine bakan kısmıyla sınırlı kalmaları sürecin bütününden kopmalara, organizasyon içi yabancılaşmaya ve birimler arası kutuplaşmalara sebep olabilecektir.

3.2.1.3. Bölge Temeline Dayanan Organizasyon

Geniş coğrafi alanlara yayılmak zorunda kalan işletmelerde hızlı kararlar alabilmek adına genel müdürlüğe bağlı farklı bölge müdürlükleri altında oluşturulan organizasyon türüdür. Bölgelerde yürütülecek her türlü faaliyet bölge müdürünün kontrolü altında olmaktadır.

Bu organizasyon türünün en büyük sakıncası bölgelerde oluşturulan yapının genel işletme kültüründen ve ikliminden uzak kalma ihtimali ve bölge müdürlüğünün faaliyetlerinin zaman zaman genel müdürlük hassasiyetlerini yansıtamayacak olmasıdır.

Hızlı karar vermeyi kolaylaştırması ve farklı coğrafi ve kültürel özelliklere kolaylıkla uyum sağlaması tarafıyla da bu yapı organizasyon için yararlıdır.

3.2.1.4. Proje Organizasyonu

Saf proje organizasyonu olarak da adlandırılan bu yapılanmanın en önemli özelliği, proje temelindeki işlerin yapılabilmesi için gerekli kaynakların ve alt birimlerin oluşturulan bir proje yöneticiliğinin kontrolüne ve yönetimine verilmiş olmasıdır.

Ağırlıklı olarak proje bazlı çalışan işletmelerde bu tarz organizasyon türleri hızlı ve etkin sonuç verebilmektedir.

3.2.1.5. Matriks Organizasyon

Matriks yapı, dikey ve yatay olmak üzere iki ayrı tip ilişki temelinde şekillenmektedir. Proje tipi işlerde etkin kullanım alanlarına sahiptir. Matriks yapıda proje yöneticileri diğer birimlerden doğrudan yardım ve destek alırlar(Koçel, 1998: 227). Fonksiyonel bölümler, farklı konularda uzmanların bir araya getirildiği ve ihtiyaç olan bilgilerin ve tecrübelerin çeşitli projelerde kullanımına imkan sağlayan birer kaynak vazifesi görürler. Uzmanlar bağlı buldukları birimin yöneticisi ile dikey, proje yöneticisi ile yatay ilişki içerisindedirler.

3.2.2. Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.’nin Organizasyon Türü

Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş., yönetim kuruluna bağlı bir genel müdürlük ve denetim komitesi birimleriyle yönetim ve denetim işlevlerini temelden ayırmıştır. Sistemin işleyişine bakıldığında sektörel özelliklerinin gereği olarak organizasyon, bankacılığın belli başlı unsurlarının sekiz farklı genel müdür yardımcılıkları vasıtasıyla genel müdüre bağlı olarak yönetilmesi esasına dayanmaktadır. Şema 1’de de görüldüğü üzere bu birimler şu şekilde sıralanmaktadır. Ticari Bankacılık GMY, Bireysel Bankacılık GMY, Mali İşler ve İnsan Kaynakları GMY, Krediler GMY, Operasyon GMY, Bilgi Sistemleri GMY, Hazine GMY, Dönüşüm ve Proje Yönetim GMY.

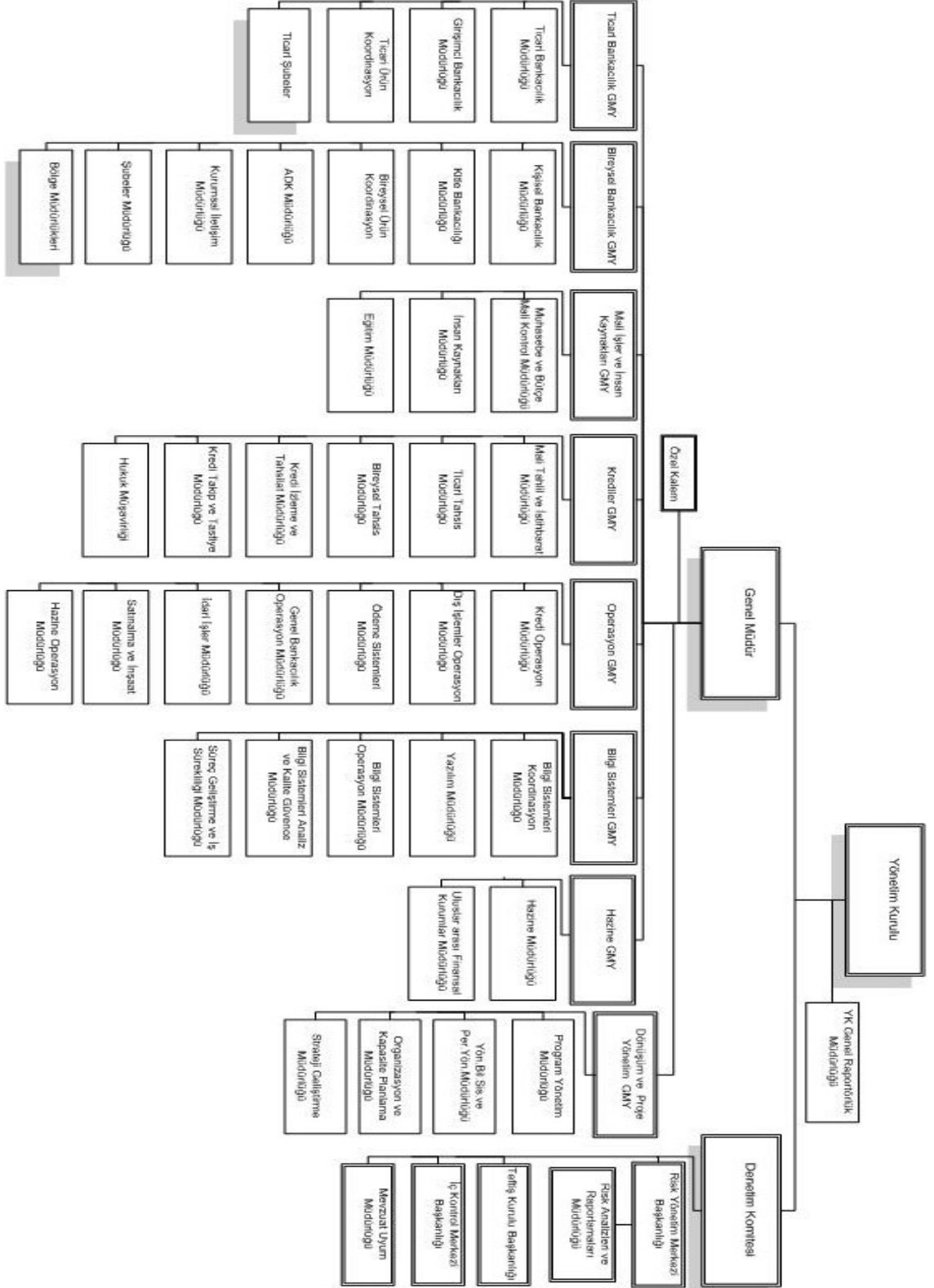
İşletmenin organizasyon yapısına bakıldığında Dönüşüm ve Proje Yönetim Genel Müdür Yardımcılığı biriminin varlığı işletmede “saf proje organizasyonu” veya “matriks organizasyonu” şeklinde bir örgütlenme olduğu kanaatini uyandırabilmektedir. Oysa bu birim de işleyişte diğer uzmanlık alanlarına göre ayrıma tabi tutulmuş genel müdür yardımcılıkları ile aynı şekilde bir ayrıma tabidir. Diğer birimlerden farkı;

planlama, programlama ve strateji geliştirme gibi çalışma alanının daha makro düzeyde ve genel müdürle çok fazla ilişkili işleri kapsamaktadır.

Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş. sınırları kanunlar ve kararnameler ile çizilmiş belli işleri yapabileceği için başka bir işletme gibi rutin işlemlerin dışına çıkması mümkün değildir. Yapacağı işler katılım bankacılığı kapsamındaki işler ile sınırlıdır. T.F.K.B. şubeleri bölge müdürlüklerine bağlı şube müdürleri vasıtasıyla küçük birimler olarak yönetilmekte, bu birimler de genel müdürlüğün ilgili birimlerinin onaylarını ve görüşlerini alarak, denetim komitesi birimlerinin kontrolüyle faaliyet göstermektedirler. Organizasyonun bütününe bakıldığında, genel müdürlükteki örgütlenmenin temel icrai fonksiyonlar esasına göre oluşturulduğu “klasik fonksiyonel organizasyon yapı”nın yansımalarını görmek mümkündür.

Büyük işletmelerde sorumluluk tek bir kişinin taşıyamayacağı kadar ağırdır. Bu yüzden coğrafi ayırım veya müşteri türüne ya da ürün cinsine göre ayırım kullanılması daha yararlı olabilir. İşletmelerin büyümesi, üst düzeyde bölge veya ürün esasına göre bölümlendirme, kar ve maliyet merkezleri kurulması gereğini ortaya çıkarmaktadır. (Eren, 1998: 165). Hızla büyüyen ve gelişen yapısı ve sektörel özellikleri dikkate alındığında Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.’nin de üst düzeyde fonksiyonel organizasyon yapısını benimsemiş olması; alt düzeyde ise bölge müdürlükleri vasıtasıyla bölge esasına göre yapılanma içine girmiş olması gayet akılcı bir tercihin tezahürüdür.

Şema 1. Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş. Organizasyon Yapısı

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE FİNANS KATILIM BANKASI KATILIM BANKASI ÇALIŞANLARI ARAŞTIRMASI VE ANALİZİ

4.1. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Bu bölümde; araştırmanın hangi yöntem ve teknikler kullanılarak yapıldığı, araştırmanın evren ve örnekleme, hipotezleri, veri toplama teknikleri ile verilerin ne şekilde değerlendirildiği konuları üzerinde durulacaktır.

4.1.1. Araştırmanın Yöntem ve Teknikleri

Türkiye Finans Katılım Bankası Çalışanlarını konu alan bu araştırma kuramsal ve uygulamalı olmak üzere iki safhadan oluşmaktadır. Araştırmanın ilk safhasında kavramlara yer verilmiş, genel olarak din – iktisat ilişkisi ile ilgili önceden yapılan çalışmalar incelenmiş ve bu çalışmalardan elde edilen bilgiler ışığında araştırmanın kuramsal çerçevesi oluşturulmuştur. Araştırmanın ikinci bölümünü uygulama safhası oluşturmaktadır. Kaynak taraması ile elde edilen bilgiler çerçevesinde araştırmanın amacı ve hipotezleri dikkate alınarak anket soruları belirlenmiş ve 2008 Mart ve Haziran ayları arasında araştırmanın uygulama safhası gerçekleştirilmiştir.

4.1.2. Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini Türkiye Finans Katılım Bankası çalışanları oluşturmuştur. Türkiye Finans Katılım Bankası çalışanları iş tercihlerini faizsiz bankacılık yapan bir kuruluştan yana kullanmışlardır. Faiz esasına göre çalışan bir mevduat bankasında çalışmayı tercih etmek yerine iş tercihlerini katılım bankasında çalışmaktan yana kullanan Türkiye Finans Katılım Bankası çalışanlarının diğer iktisadi kararlarında sosyo-kültürel değerlerin etkileri incelenmiştir. Araştırmanın örnekleme Türkiye Finans Katılım Bankası'nın Ankara şubelerindeki farklı pozisyondaki çalışanlarından tesadüfî örnekleme yolu ile belirlenmiştir.

Anket uygulandığı dönemde Türkiye'nin toplamında 3100 civarı çalışını bulunan Türkiye Finans Katılım Bankası'nın Ankara'daki çalışanları toplamı 180 kişiden ibarettir. Ankara'da toplam 110 kişiyle anket yapılmıştır. Bu analizde Cronbach's Alpha katsayısı .709 olarak çıkmıştır. Bu ölçeğin güvenilirliğinin %70 olarak orta çıktığını göstermektedir.

Anket formu farklı pozisyonlarda çalışan personele 20 Mart 2008 ile 05 Haziran 2008 tarihleri arasında uygulanmıştır. Kurum izninden ziyade bireysel rızayla kurum dışında anket ve mülakat yapıldığından dolayı bu süre uzamıştır.

4.1.3. Araştırmanın Hipotezleri

Büyük çoğunluğu muhafazakar kesimden oluşan Türkiye Finans Katılım Bankası çalışanları iş tercihlerinde ve diğer iktisadi kararlarında sosyo-kültürel değerlerinin etkileri ile iktisadi gerçekliğin arasında bir uyum sağlama ve bir tercihler manzumesi oluşturma durumunda kalmaktadırlar. Bunun da ötesinde, sosyal profilleriyle ve sahip oldukları değerlerle paralel tercihlerde bulunması beklenen T.F.K.B. çalışanlarının iktisadi ve sosyal bir takım kısıtlamalar çerçevesinde kararlar alma durumunda kalmaları, değerlerin tercihler üzerinde ne derecede etkili olabileceği sorusunu ve problemini ortaya çıkarmaktadır. Bu durum göz önüne alındığında ana hipotezimiz ve alt hipotezlerimiz şu şekilde belirlenmiştir.

- Dini değerler ve yaşam tarzı, bireylerin iş tercihlerini belirler.
- Dini duyarlılıktan dolayı başka işyerlerine alternatif olarak kurulan iş yerlerinde çalışan elamanlar daha homojen bir grup yapısına sahiptirler. Bu nedenle değer ve tutumlarında farklılıktan ziyade benzerlikler daha ön plandadır.
- İşveren ile çalışanların sahip oldukları değerlerdeki paralellik iş tatminini ve iş memnuniyetini artırır.
- Sosyo-kültürel değerler, katılım bankası çalışanlarının iktisadi yönelimleri ve iş tercihleri üzerinde etkilidir.
- Katılım bankasında çalışanlar dünyevi değerlerden daha çok geleneksel, dini ve milli değerlere önem verirler.

4.1.4. Veri Toplama Teknikleri

Araştırmada nitel ve nicel araştırma teknikleri kullanılarak veriler elde edilmiştir. Başlıca bilgi toplama vasıtası olarak anket tekniği kullanılmış, yardımcı teknikler olarak da mülakat ve kaynak taramasına başvurulmuştur. Araştırmacı belli bir süre (bir

yıl) katılım bankasında çalışmış olduğu için gözlem tekniği de etkili ve verimli bir şekilde kullanılmış ve araştırmada değerlendirilmiştir. Araştırmanın hipotezleri, amaçları ve belirlenen konular çerçevesinde 110 maddeden oluşan soru bir anket formu hazırlanmıştır. Soru kağıdı hazırlanırken kapalı uçlu ve “diğer” seçeneği ile oluşturulan yarı kapalı uçlu soru tipi kullanılmıştır. Araştırmanın uygulama aşamasında Türkiye Finans Katılım Bankası personelinin çalıştıkları şubeler ziyaret edilmiş; uygulamamız, banka üst yönetiminden gerekli izinler alınamadığından mümkün olduğu kadar gizli yapılmış, çoğunlukla personelin öğle arası izin saatleri ve işten çıkış saatleri gözetilmiştir.

4.1.5. Verilerin Değerlendirilmesi

Araştırmanın veri değerlendirme safhasında geçerli anket formları SPSS (15.0) paket programı vasıtasıyla bilgisayara aktarılmıştır. Bunun yanında mülakat kayıtları çözümlenmiştir. SPSS paket programı vasıtasıyla değişkenlerin örneklem içinde dağılımlarını belirlemek amacıyla anketlerden elde edilen verilerle düz tablolar ve çapraz tablolar oluşturulmuştur.

4.2. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırmanın bulguları; katılımcıların demografik özellikleri, sosyo-kültürel, ekonomik değerler, politik göstergeler ve gündelik hayat göstergeleri alt başlıklarında sunulmuştur. Bunlar yapılırken de frekans dağılımları esas alınmıştır.

4.2.1. Sosyal ve Demografik Göstergeler

Bu başlık altında katılımcıların demografik özellikleri olarak cinsiyetlerine, yaş dağılımlarına, eğitim durumuna, medeni hallerine, çocuk sayılarına, baba mesleklerine dair veriler incelenecektir.

Toplum ve toplulukların davranışlarını açıklamak için sosyo-kültürel özelliklerine ve değerlerine bakmak gerekeceğinden dolayı bu bölümde katılımcıların sosyo-kültürel profillerine ve dini değerlere yaklaşımlarına göre tablolara ve yorumlara da yer

verilecektir. Ayrıca, sosyal yapıyı belirleyen unsurlardan aile, çevre ve ferdin kendisi ile ilgili belli sorulara hazırlanmış olan tablolar vasıtasıyla cevaplar aranacaktır.

Tablo 2: Cinsiyet

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Erkek	76	69,1
Bayan	34	30,9
Toplam	110	100,0

Tablo 2'ye bakıldığında araştırma kapsamında görüşülen kişilerin %69,1'inin erkeklerden, %30,9'unun da bayanlardan oluştuğu görülmektedir. Bu durum Türkiye Finans Katılım Bankası'nın çalışanlarda cinsiyet tercihinin bir yansımasıdır.

Tablo 3: Yaş Dağılımı

Seçenekler	Frekans	Yüzde
21 – 25	11	10,0
26 – 30	64	58,18
31 – 35	14	12,72
36 – 40	11	10,0
41 – 50	10	9,09
Toplam	110	100,0

Tablo 3 incelendiğinde araştırma kapsamında görüşülen banka çalışanlarının %10'unun 21-25 yaş grubuna, %64'ünün 26-30 yaş grubuna, %14'ünün 31-35 yaş grubuna, %11'inin 36-40 yaş grubuna, %10'unun ise 41-50 yaş grubuna dahil olduğu görülmektedir.

Oranlar, şube sayısını her geçen gün artıran Türkiye Finans Katılım Bankası'nın tercih ettiği çalışan profili ile ilgilidir. Banka dört yıllık üniversite mezunu gençleri işe almayı tercih etmekte, bu özellikteki bay çalışan adaylarından da askerlik görevini yapmış olmasını beklemektedir. Bunun yanında iş başvurusu yapan gençlerin de birkaç yıllık iş arama süreleri ve devlet memurluğu sınavlarına hazırlanma süreleri de mezuniyet sonrası geçen iki üç yıllık zaman için açıklayıcı etkenlerdendir. En fazla yığılmanın 26-30 yaş grubunda (%58,18) olduğu görülmektedir.

Bu mevzuda dikkat çekici bir başka nokta ise kırk yaş üzeri personelin en düşük oranla yüzdelik dilimde yer bulmasıdır. Bir piramidi andıran hiyerarşik yapı, tabii sonuç olarak bankacılık mesleğinde ilerleyen yaşlardaki tasfiye sürecini ve özel bankaların personeline olan ahde vefasını göstermesi açısından çarpıcı bir misaldir. Bu durum özel bankaların düşündürücü tarafını göstermektedir. Zira bu tablo, çalışanların geleceklere ile ilgili kaygılarının artmasına sebep olabilecektir.

Tablo 4: Eğitim Durumu

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Lise	8	7,3
Yüksek Okul	10	9,1
Lisans	89	80,9
Yüksek Lisans.	3	2,7
Doktora	0	0
Toplam	110	100,0

Tablo 4’de görüldüğü üzere çalışanların %7,3’ü lise, %9,1’i yüksek okul, %80,9’u fakülte, % 2,7’si de yüksek lisans mezunudur. Lise ve yüksek okul mezunlarının tamamına yakını eski personelden oluşmaktadır. Bankanın son yıllardaki işe alım sürecinde fakülte mezunlarını tercih etmesi en büyük oranın bu gruba ait olmasına yol açmıştır. Türkiye Finans Katılım Bankası’nın çalışanlarının lisans üstü eğitimleri için kolaylık sağlamaması yüksek lisans yapmış personel sayısının yüksek olmaması ve deneklerden hiçbirinin doktora yapmış olmaması sonucunu doğurmuştur. Yüksek lisans yapmış personelin bir çoğunun da işe girmeden önce eğitimlerini tamamlamış olmaları kuvvetle muhtemeldir.

Tablo 5: Medeni Hal

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Evli	75	68,2
Bekar	35	31,8
Toplam	110	100,0

Tablo 5'ten anlaşıldığı üzere araştırma kapsamındaki çalışanların %68,2'si evli, %31,8'i bekar. Çalışanların % 68,18'nin 30 ve altı yaşlarda olduğu düşünülünce bekarların oranının yüksek çıkması normal görülebilir.

Tablo 6: En Uzun Süre Yaşanılan Yer

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Köy	5	4,5
İlçe.	2	1,8
İl	55	50,0
Büyükşehir	48	43,6
Toplam	110	100,0

Tablo 6, araştırma kapsamındaki çalışanların sosyal profilindeki kır – kent ayrımını ortaya koymaktadır. Buna göre çalışanlar, hayatlarında en uzun süreyle yaşadıkları bölgeleri belirtirken çıkan sonuç; %4,5 köy, %1,8 ilçe, %50 il ve % 43,6 büyükşehir şeklindedir. Netice itibariyle, en uzun süre yaşanılan yer bakımından sosyal profile göze çarpıcı bir farklılık yoktur, çoğunluk hayatını büyükşehir ve ilde geçirmiştir.

%93,6'sı hayatının büyük bölümünü ilde ve büyükşehirde geçirmiş olan katılımcılara bakılırsa, kent hayatına alışkın bir denek grubu ile karşı karşıya olduğumuz görülecektir.

Tablo 7: Çocuk Sayısı

Seçenekler	Frekans	Yüzde
0	64	58,2
1,00	26	23,6
2,00	14	12,7
3,00	5	4,5
4,00	1	,9
Toplam	110	100,0

Tablo 7, araştırma kapsamındaki çalışanların çocuk sayılarını göstermektedir. Buna göre çalışanların %58,2'sinin çocuğu yoktur; %23,6'sının bir çocuğu, %12,7'sinin iki çocuğu, %4,5'inin üç çocuğu, %0,9'unun dört çocuğu vardır. Yaş ortalaması ve

evlenme oranları göz önünde bulundurulduğunda çocuk sahibi olmayanların oranının bu derce yüksek çıkması tutarlı bir durum olarak görülebilir. Tablo 6'ya bakıldığında kent hayatına alışkın olduğu görülecek olan denek grubumuzun çocuk sayısına dair verileri daha iyi anlaşılacaktır.

Tablo 8: Baba Mesleği

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Memur	31	28,2
Esnaf –Tüccar	28	25,5
İşçi	25	22,7
Öğretmen	9	8,2
Bankacı	2	1,8
Asker	1	,9
Hiçbiri	14	12,7
Toplam	110	100,0

Tablo 8, araştırma kapsamındaki çalışanların baba mesleklerini belirtmektedir. Çalışanların babalarının %22,7'si işçi, %28,2'si memur, %25,5'i esnaf-tüccar, %0,9'u asker, %1,8'i bankacı, %8,2'si, öğretmen iken % 12,7'si başka meslek dallarında çalışmış yada çalışmaktadır. İşçi, memur ve esnaf-tüccar meslek grubunun çocuklarının katılım bankacılığını daha fazla tercih ettikleri söylenebilir. Burada esas göze çarpan husus, bankacı çocuklarının katılım bankacılığını veya bankacılık mesleğini düşük oranda tercih etmeleridir.

Babası bankacı olan çalışanların yaşı göz önüne alınırsa, babalarının 1980'li yıllardan sonra faaliyete başlayan katılım bankalarından ziyade mevduat bankalarında çalışıyor veya çalışmış olması kuvvetle muhtemeldir. Dolayısıyla, buradan çıkabilecek bir netice, bahse konu mevduat bankası çalışanlarının çocuklarının katılım bankalarında çalışmaya sıcak bakmamaları yönünde olabilir. Diğer muhtemel netice ise bankacılığın zor ve stresli bir meslek olması sebebiyle bankacı çocuklarının bankacılık mesleğine babalarının etkisiyle soğuk bakıyor olmalarıdır.

Bunlara ek olarak işçi çocuklarının bankacılık mesleğini tercih ediyor olmaları da sosyal tabakalaşmadaki iyileşmeyi göstermesi açısından önemlidir.

Tablo 9: Aile Büyükleri ile Aynı Evi Paylaşma Durumu

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Evet	31	28,2
Hayır	79	71,8
Toplam	110	100,0

Tablo 9, araştırmamıza konu olan çalışanların %71,8'inin aile büyükleriyle yaşadığını göstermektedir. %31,8'i bekar olan katılımcılar da dikkate alınır, aile büyükleriyle aynı evi paylaşan %28,2'lik kesim geleneksel kültürün kısmen devam ettiğine işaret etmektedir.

Tablo 10: İşyerindeki Statü

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Memur	43	39,1
Şef – Şef Yrd.	45	40,9
II.Md.-Md.Yrd.-Md.	22	20,0
Toplam	110	100,0

Tablo 10, araştırma kapsamındaki çalışanların %39,1'inin memur, %40,9'unun şef – şef yardımcısı, %20'sinin II. Müdür, Müdür Yardımcısı ve Müdür olduğunu göstermektedir. İşe yeni giren şube personeli (istisnalar hariç) memur unvanı ile işe başlamaktadır. Pazarlama alanında birinci yıldan sonra yetki almaya başlayan personel, operasyonel kadroda ise ikinci yılın sonunda şef yardımcılığı sınavına girebilmektedir. Dolayısıyla memur kadrosu çoğunlukla 1-2 yıllık personelden oluşmaktadır. Bu unvan ile II. Müdürlük unvanının arasını şef yardımcılığı ve şeflik unvanlarını alarak geçirmektedir ki, bu süreç en az dört – beş yıl sürmektedir. Sonrasında ise II. müdürlük, müdür yardımcılığı ve müdürlük unvanları beklenmektedir. Dolayısıyla en büyük yüzdeleri şef yardımcısı ve şeflerin oluşturması beklenen bir neticedir.

4.2.2. Kimlikler, Değerler ve Tutumlar

Araştırma kapsamındaki çalışanların iktisadi kararları ve iş tercihleri üzerinde sosyo-kültürel değerlerin etkinliği - ve bilhassa bunlar içinde dini değerlerin etkinliği- üzerinde durulurken katılımcıların dini değerlere mesafeleri ve hayatlarındaki dini uygulamalar konusu bu başlık altında irdelenecektir. Açıklayıcı olması bakımından, katılımcılara konuyla ilgili sorulmuş sorular neticesi oluşturulan tablolara ve bu tablolara dair yorumlara yer verilecektir.

Tablo 11: Kimlik Göstergesi

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Müslüman Türk	71	64,5
Müslüman	17	15,5
İnsan	11	10,0
T.C. Vatandaşı	6	5,5
Türk	5	4,5
Toplam	110	100,0

Tablo 11'den anlaşıldığı üzere araştırmaya dahil olan banka çalışanlarından %64,5'i kendisini Müslüman-Türk, %15,5'i Müslüman, %10'u insan, %5,5'i T.C. Vatandaşı, %4,5'i Türk olarak tanımlamaktadır. Kendini Müslüman-Türk ve Müslüman olarak tanımlayanların toplamı %80'e tekabül etmektedir. Etnik yapının da dinle birlikte bir anlam ifade ettiği düşünülürse, Tablo 11, kişilerin kendilerini siyasal kimlikleriyle tanımlamalarında dinin belirleyiciliğini ortaya koymaktadır. Fakat burada dikkat çekici bir durum etnik kimlikle dini kimliğin bir arada beraberce kullanma eğiliminin fazlalığıdır. Bu durum kurumun kültürel yapısını da belirlemektedir.

Tablo12: Dini Görevleri Yerine Getirme Durumu

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Oruç	105	95,5
Namaz	83	75,5
Zekat	79	71,8
Cuma Namazı	76	69,1
Hac	9	8,2
Boş	198	
Toplam	550	

Tablo 11’de belirtilen dini eğilimin fiili olarak uygulamasına bakıldığında da denekler arasında güçlü bir uygulama eğilim oranıyla karşılaşıldığı tablo 12’den anlaşılmaktadır. Katılımcılardan ifa ettikleri dini vazifeleri belirtmeleri istenmiştir. Bu vazifelerden; namaz, oruç, hac, zekat ve Cuma namazı seçenek olarak sunulmuştur. Elde edilen bulgular Tablo 13’de birleştirilmiş ve toplam katılımcı sayısına (110) dair oranlamalar yapılmıştır. Tablo 18’e göre; her dört katılımcıdan üçü namaz kılmakta, katılımcıları, tamamına yakını oruç tutmaktadır. Katılımcıların %8,2’si hac görevini ifa etmiştir. Katılımcıların %71,8’i zekatını vermekte, %69,1’i ise Cuma namazını kılmaktadır.

İslama göre kadınlara Cuma namazı kılma zorunluluğu yoktur. Ankete katılan banka çalışanlarının %69,1’inin erkek olduğu ve Cuma namazının erkeklere farz olduğu göz önüne alınırsa erkek katılımcıların tamamının Cuma namazını kıldığı anlaşılacaktır. Ve buradaki anlamlı oranın %100 olduğu görülecektir.

Namaz kılan ve zekat veren katılımcıların oranı da oldukça yüksektir. Araştırmaya katılan banka çalışanlarının %71,8’inin zekat verdiğini bildirmesi , büyük çoğunluğunun gelir düzeyleri orta ve ortanın altında seviyede olan banka çalışanlarının dini değerlere bağlılığını ve yardımlaşma alışkanlıklarının düzeyini göstermektedir.

Hac görevini ifa eden katılımcıların %8,2 gibi bir oranla diğer dini vecibeleri yerine getirenlerden düşük kalması, katılımcıların gelir düzeylerinin hac görevini ifa etmeye müsait olmaması ve katılımcıların %90’ının 40 yaş altı olması ile açıklanabilir. Zira Türkiye’de hac görevi genelde orta yaşlardan sonra ifa edilmektedir.

Tablodan da anlaşılacağı üzere, T.F.K.B. çalışanlarının dini hassasiyetlerinin dini vecibeleri yerine getirme alışkanlıklarına ve gündelik hayatlarına yansıdığını söylemek gerekir.

Çalışanların yardımseverlik ve dayanışma duygularını ortaya çıkarmak bakımından bağış yapıp yapmadıkları ve bağış tercihleriyle ilgili soru da sorulmuştur.

Tablo 13: Bağış Tercihleri

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Sosyal Yardım Kuruluşları ve Dernekleri	44	40,0
Cami	27	24,5
Okul	15	13,6
İstihdam Yaratıcı Yatırımlar	13	11,8
Hastane	9	8,2
Diğer	2	1,8
Toplam	110	100,0

Araştırma kapsamındaki her dört çalışandan biri camilere yardım etmektedir. Katılımcıların %13,6'sı okullara, %8,2'si hastanelere, %11,8'i istihdam yaratıcı eserlere, %40'ı sosyal yardım kuruluşları ve derneklere, %1,8'i ise bunların dışındaki yerlere yapmayı tercih ettiklerini bildirmiştir. Katılımcıların içinde yaşadığı toplumun ekonomik yapısı göz önünde bulundurulduğunda bağış yapma oranının oldukça yüksek düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. En fazla bağış, sosyal yardım kuruluşlarına, ikinci sırada camilere ve üçüncü olarak da okullara yapılmaktadır. Bu tercihte sosyo-kültürel değerlerin etkisiyle beraber cihanşümül insani değerlerin de etkisi mevcut olabilir. Bunun yanında, sosyal yardım kuruluşlarına ve derneklere yardım, sivil toplum kuruluşlarıyla iyi bir ilişkinin var olduğunu ve / veya cemaat kültürünün varlığını gösterir. Muhafazakar grup yapısının varlığı burada da kendisini belli etmektedir.

Tablo 14: Çalışanların İşyerindeki Statüleri ve Bağış Tercihleri Arasındaki İlişki

		BAĞIŞ TERCİHLERİ					TOPLAM	
		CAMİ	OKUL	HASTANE	İSTİHDAM YARATICI YATIRIMLAR	SOSYAL YARDIM KURULUŞLARI VE DERNEKLERİ		
BANKADAKİ STATÜ	MEMUR	Sayı	12	2	4	9	14	41
		Satır	29,3%	4,9%	9,8%	22,0%	34,1%	100,0%
		Sütun	44,4%	13,3%	44,4%	69,2%	31,8%	38,0%
	ŞEF YRD. – ŞEF	Sayı	8	8	5	1	23	45
		Satır	17,8%	17,8%	11,1%	2,2%	51,1%	100,0%
		Sütun	29,6%	53,3%	55,6%	7,7%	52,3%	41,7%
	II.MD.- MD.YRD. -MD.	Sayı	7	5	0	3	7	22
		Satır	31,8%	22,7%	,0%	13,6%	31,8%	100,0%
		Sütun	25,9%	33,3%	,0%	23,1%	15,9%	20,4%
TOPLAM	Sayı	27	15	9	13	44	108	
	Satır	25,0%	13,9%	8,3%	12,0%	40,7%	100,0%	
	Sütun	100,0 %	100,0 %	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

P = 0,028, S.d.= 8, X² = 17,17

Tablo 14'e bakıldığında araştırma kapsamındaki banka çalışanlarından memur statüsünde olanların bağışlarında ilk tercihleri %34,1 ile sosyal yardım kuruluşları ve dernekleri iken, ikinci sırada %29,3 ile camiler gelmektedir. Şef yardımcısı ve şef statüsündeki çalışanların her ikisinden biri sosyal yardım kuruluşları ve derneklerine yardımda bulunmayı tercih ederken, camilere ve okullara bağış tercihleri %17,8'erlik oranla ikinci sıradadır. Sosyal kuruluşlara en fazla yardım yapanların şeflerden çıkması dikkat çekicidir. II. Müdür, müdür yardımcısı ve şube müdürü statüsünde çalışanların bağışlarındaki ilk tercihleri %31,8'erlik oranlarla camiler ve sosyal yardım kuruluşları ve dernekleri olmuştur. Bu grubun ikinci sıradaki bağış yeri tercihi ise %22,7 oran ile okullardır. Gruptaki en üst tabaka olan II. Müdür, müdür yardımcısı ve şube müdürlerinin bağış tercihlerinde camilerin oranı statü itibariyle alt tabakadaki

personelin tercihlerine göre daha yüksektir. İşyerindeki statü ile bağlı tercihleri arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır. ($X^2=17,17$, $P < .05$)

Katılımcıların öbür dünya (ahiret) ve bu dünya arasında nasıl bir tercihte bulduklarını ve mutlu olmanın bunlardan hangisine bağlı olduğunu göstermek bakımından aşağıda farklı bir soru sorulmaya çalışılmıştır.

Tablo 15: Günümüzde Mutlu Olmanın Yolu Zengin Olmaktan Geçmekte

Seçenekler	Frekans	Yüzde
KESİNLİKLE KATILMIYORUM	3	2,7
KATILMIYORUM	34	30,9
KARARSIZIM	31	28,2
KATILYORUM	29	26,4
TAMAMEN KATILYORUM	13	11,8
Toplam	110	100,0

Araştırmamızda alınan cevaplara göre, her üç katılımcıdan biri günümüzde mutluluğun yolunun zengin olmaktan geçtiğini düşünmektedir . Her ne kadar tersini düşünenlerin oranı daha fazla olsa da, muhafazakar bir sosyal profile sahip katılım bankası çalışanlarının bu oranda mutluluğu zenginlikle ilişkilendirmeleri dünyevileşmenin Türk Toplumunda geldiği boyut bakımından önemlidir.

4.2.3. Gündelik Hayat Göstergeleri

Katılımcıların günlük hayatlarında yer alan pratikler ve alışkanlıklar üzerine sorulan sorular neticesi oluşturulan tablolarla katılımcıların hayat tarzlarına ilişkin veriler elde etmek amaçlanmıştır.

Tablo 16: Günlük Gazete Okuma Durumu

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Evet	80	72,7
Hayır	30	27,3
Toplam	110	100,0

Tablo 16, araştırma kapsamındaki çalışanların %72,7 sinin günlük gazete okuduğunu, %27,3'ünün ise günlük gazete okumadığını göstermektedir. Bu oranlar,

katılımcıların içinde yaşadıkları toplumun güncel gelişmelerine gösterdikleri ilgiyi belirtmesi bakımından önemlidir.

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu günlük gazete okuyarak içinde buldukları sosyal çevrede yaşanan gelişmeleri ve bunlar üzerine yapılan yorumları takip etmektedirler.

Tablo 17: Günlük T.V. Seyretme Süreleri

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Hiç	5	4,5
1 s.'den az	23	20,9
1-3 s.	74	67,3
3-5 s.	8	7,3
Toplam	110	100,0

Katılımcıların %4,5'i hiç T.V. seyretmezken, %20,9'u 1 saatten az, %67,3'ü 1-3 saat, %7,3'ü 3-5 saat T.V. seyretmektedir. Bir çalışan için normal bir süre olarak değerlendirilebilir.

Tablo 18: Tercih Edilen T.V. Programları

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Haber	84	76,4
Tartışma	39	35,5
Magazin – Dizi	39	35,5
Spor	38	34,5
Sinema	38	34,5
Belgesel	29	26,4
Dini	7	6,4
Diğer	56	69,1
Toplam Tercih Sayısı	330	

Katılımcılardan seyretmeyi tercih ettikleri T.V. programlardan en fazla üç tanesini seçmeleri istenmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 18'de birleştirilmiş ve toplam katılımcı sayısına (110) dair oranlamalar yapılmıştır. Araştırma kapsamındaki katılımcıların en fazla üç tercih yapmaları kaydıyla her üç tercihten biri olarak hesaplanan neticelere göre; haber programlarını tercih oranı %76,4 , tartışma programlarını tercih oranı %35,5

, magazin programları ve dizi film tercih oranı %35,5 , sinema filmi seyretme oranı %34,5 , belgesel tercih oranı %26,4 , spor programları tercih oranı %34,5, dini programlar seyretme oranı %6,4 iken anketteki seçeneklerin dışındaki programları tercih oranları ise %69,1'dir. Burada en fazla göze çarpan husus, dini programların seyredilme oranının düşüklüğüdür. Bu durum; dini değerlerin T.V. seyretme ve program tercihleri üzerindeki etkisizliğinden çok, T.V.'deki dini programların hem saat hem de içerik olarak yetersizliğinden ve katılımcıların T.V. seyretme saatleriyle programların yayın saatleri arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanması muhtemeldir.

Tablo 19: Tercih Edilen Müzik Türü

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Türk Halk Müziği	67	61
Türk Sanat Müziği	55	50
Pop Müzik	33	30
İlahi	20	18
Yabancı Müzik	13	12
Klasik Müzik	11	10
Boş	21	19
Toplam Tercih Sayısı	220	

Katılımcılardan dinlemeyi tercih ettikleri müzik türlerinden en fazla iki tanesini seçmeleri istenmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 19'da birleştirilmiş ve toplam katılımcı sayısına (110) dair oranlamalar yapılmıştır. Buna göre katılımcıların %61'i Türk Halk Müziğini , %50'si Türk Sanat Müziğini, %10'u klasik müziği, %12'si yabancı müziği, %30'u pop müziği, %9'u ilahi türü müziği dinledikleri iki müzik türünden biri olarak belirtmişlerdir. Bu çıkan neticeye göre; katılımcıların çoğunluğu bir millete dair kültürel değerlerin müzikteki izdüşümlerini içeren ve Türk toplumunun tarihten gelen sanat anlayışının ve hissiyatının müzikal bir dille ifade edilmesini sağlayan Türk Halk Müziği ve Türk Sanat Müziğini dinlemeyi tercih ederek, %18.1'i de dini değerlerin etkisiyle ilahi tarzı müzik dinleme yönünde tercih yapıp sosyo-kültürel yapının müzik tercihi üzerindeki etkisini ortaya koymuşlardır. Tercihler sıralamasında %30 ile üçüncü sırada yer alan pop müzik ise katılımcıların birçoğunun genç yaşta olması dikkate alındığında beklenen bir netice olarak kabul edilmelidir. Burada ilahi dinleyenlerin oranının düşük

çıkması, katılımcıların müzik zevklerinden vazgeçemediklerini, dini duyarlılığın müzik konusunda daha esnek bir tutum gösterdiğine işaret eder.

Tablo 20: Boş Zamanları Değerlendirme Durumu

	Seçenekler	Frekans	Yüzde
1	Kitap, dergi, gazete okurum	57	52
2	Evde T.V. – Film Seyrederim	53	48
3	Kur’an okurum, ibadet ederim	32	29
4	İnternette Gezinirim	31	28
5	Müzik dinlerim	31	28
6	Bahçeye – Pınık Yerine Giderim	30	27
7	Sinemaya Giderim	21	19
6	Spor yaparım	18	16
9	Evde tamir işi yaparım	17	15
10	Cafe – Kahvehaneye Giderim	6	5,5
	Boş	34	31
	Toplam	330	100,0

Katılımcılardan boş zamanlarını değerlendirme biçimlerini belirtmeleri istenmiştir. Katılımcılara Tablo 20’de belirtilen toplam on adet seçenek sunulmuş olup, bunlardan öncelikli olan üç tanesini seçmeleri istenmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 20’de birleştirilmiş ve toplam katılımcı sayısına (110) dair oranlamalar yapılmıştır. Bazı katılımcılar üçten az seçenek işaretlemeyi tercih ettiğinden Tablo 99’da 34 adete tekabül eden “boş” seçeneği de oluşmuştur.

Araştırmamıza katılan T.F.K.B. çalışanlarının %52’si boş zamanlarını değerlendirme hususunda her üç tercihinden biri olarak kitap, dergi ve gazete okumayı işaretlemiştir. Katılımcıların %48’i evde T.V. ve film seyretmeyi tercih ederken, %29’luk bir kesim Kur’an okuyup ibadet etmeyi, %28’lik kesim internette gezinmeyi, %28’lik başka bir kesim müzik dinlemeyi, %27’lik bir kesim bahçeye ve piknik yerlerine gitmeyi, %19’luk bir kesim sinemaya gitmeyi, %16’lık bir kesim spor yapmayı, %15’lik bir kesim ise evde tamir işleriyle uğraşmayı her üç alternatiften biri olarak tercih edeceklerini bildirmişlerdir.

Her üç kişiden birinin boş zamanlarında Kur’an okuduğunu bildirmesi bankanın muhafazakar yapısı göz önüne alındığında anlamlı bir oran olarak kabul edilebilir.

Tablo 21: Özel Günleri Kutlama Durumu

	Seçenekler	Frekans	Yüzde
1	Dini Bayramlar	110	100
2	Kutlu Doğum Haftası	35	32
3	Resmi Bayramlar	23	21
4	Sevgililer Günü	23	21
5	Çocuğumun – Yeğenimin Doğum Günü	17	15,5
6	Yılbaşı	16	14,5
7	Evlilik Yıldönümü	15	14
	Boş	91	83
Toplam		330	

Katılımcılardan özel günlerini kutlama biçimlerini belirtmeleri istenmiştir. Katılımcılara Tablo 21’de belirtilen toplam yedi adet seçenek sunulmuş olup, bunlardan öncelikli olan üç tanesini seçmeleri istenmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 21’de birleştirilmiş ve toplam katılımcı sayısına (110) dair oranlamalar yapılmıştır. Bazı katılımcılar üçten az seçenek işaretlemeyi tercih ettiğinden Tablo 21’de 91 adete tekabül eden “boş” seçeneği de oluşmuştur.

Tablo 21’den çıkan sonuca göre dini değerlerin özel günleri kutlama tercihi üzerine etkileri de belirgin şekilde kendini göstermiştir. Zira katılımcıların tamamı dini bayramları kutladıklarını belirtmişlerdir. Bu tabloya göre yılbaşı ve sevgililer günü kutlamalarının katılımcıların dini ve kültürel yapısına paralel olmamalarına rağmen %14,5 ve %21’lik oranlarla katılımcıların her üç tercihinden biri olmaları da sosyal değişmeye ve kültürel yabancılaşmaya misal teşkil etmesi bakımından manidardır. Buna göre batılı kültürün ve değerlerin Türk muhafazakar kesimi üzerinde etkili olma eğiliminden bahsedilebilir. Dini bayramları ve kutlu doğum haftasını kutlama eğilimi, resmi bayram ve doğum günlerini kutlama eğiliminden daha fazla çıkmıştır. Bu sonuç, dini duyarlılığın gündelik hayatın modernleşmesine rağmen devamını ve kararlılığını göstermektedir. Değerler, gündelik değişimlerden daha kalıcı bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Doğum günü ve evlilik yıldönümü gibi -yabancı kaynaklı olmasına rağmen- anlamlı günler aile içi birlikteliği pekiştirmektedir. Artık Batılı bir alışkanlık olmaktan da yavaş yavaş çıkmakta olduğu anlaşılmaktadır.

4.2.4. Değerlerin İş Tercihleri ve Ekonomik Faaliyetler Üzerindeki Etkileri

Katılımcıların iş ve tüketim tercihleri, işleriyle ilgili düşünceleri, faizle olan ilişkileri ve diğer iktisadi pratikleriyle ilgili veriler aşağıdaki tablolarla ortaya konulmuştur. Katılımcıların sosyal profillerinin ve sahip oldukları değerlerin bu bölümde ele alınan konular üzerindeki etkileri yorumlarla açıklanmaktadır.

Tablo 22: İş Tercihlerinde Önem Verilen Etkenler

	Seçenekler	Frekans	Yüzde
1	Huzur	80	73
2	İş Garantisi	58	53
3	Dini Değerler	57	52
4	Maaşının İyi Olması	51	46
5	Mesleki İtibar	46	42
6	Kolaylık	5	4,5
	Boş	33	30
	Toplam	330	

Katılımcılardan iş tercihlerinde önem verdikleri etkenleri belirtmeleri istenmiştir. Katılımcılara Tablo 22’de belirtilen toplam altı adet seçenek sunulmuş olup, bunlardan öncelikli olan üç tanesini seçmeleri istenmiştir.. Elde edilen bulgular Tablo 22’de birleştirilmiş ve toplam katılımcı sayısına (110) dair oranlamalar yapılmıştır. Bazı katılımcılar üçten az seçenek işaretlemeyi tercih ettiğinden Tablo 22’de 33 adete tekabül eden “boş” seçeneği de oluşmuştur.

Tablo 22, katılımcıların iş tercihlerinde önem verdikleri faktörleri göz önüne sermektedir. Araştırmadan anlaşıldığına göre, çalışanlar, bütün faktörlerin ötesinde işteki huzuru önem vermekteler. Mesleki itibar, maaş ve işin kolaylığı gibi faktörler ise iş garantisi ve dini değerlere verilen önemden sonra gelmektedir.

Türkiye şartlarında iş garantisine verilen ehemmiyet normal karşılanabilecektir. Maaş, kolaylık ve toplumdan görülecek mesleki itibarın oranca yapılan sıralamada dini

değerlere verilen önemden sonra gelmesi katılımcıların aldıkları kararlarda ve yaptıkları tercihlerde dini değerlerin etkisini ön plana çıkarmaktadır.

Tablo 23: Katılım Bankacılığını Tercih Sebepleri

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Dini Değerlere Yaklaşım	81	73,6
Tesadüf	19	17,3
Hiçbiri	7	6,4
Yüksek Maaş	3	2,7
Toplam	110	100,0

Tablo 23, araştırma kapsamındaki bankacıların “katılım bankacılığı”nı tercih sebeplerini ortaya koymaktadır.

Bu tabloya göre; araştırma kapsamındaki çalışanların %73,6’lık kısmı katılım bankacılığını dini değerlere yaklaşımı sebebiyle tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu kararın; liberal-kapitalist düzendeki profesyonel iş hayatının ve klasik iktisadi yaklaşımın gerekleriyle veya Marx’ın alt yapı-üst yapı teorisiyle açıklanması mümkün görünmemektedir. Weberyan bir ifade ile; bu tercih, dinin iktisadi kararlar üzerindeki etkisine mühim bir misal teşkil etmiştir.

Ayrıca, katılımcıların iş tercihinde en fazla önem verdiği husus olarak görülen huzur ortamının oluşmasının da, katılım bankası personeli ve kurumun dini değerlere yaklaşımındaki paralellikten kaynaklandığı söylenebilir. Zira İslam inancının gereği olarak haram sayılan faiz kavramını çalışma hayatının dışına çıkarma konusu, faizden kaçınma eğiliminde olan çalışanları ve katılım bankalarını bir araya getiren en önemli unsurdur.

Tablo 24: Faiz Sistemiyle Çalışan bir Bankadan Kredi Kullanma Durumu

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Evet	42	38,2
Hayır	68	61,8
Toplam	110	100,0

Katılımcıların %38,2'si faiz esasıyla çalışan mevduat bankalarından kredi kullanabileceklerini bildirirken, %61,8'lik kısmı bu bankalardan kredi kullanmaktan yana olmadıklarını bildirmiştir. Dini hassasiyetin kararlara yansıma oranı katılım bankacılığını meslek olarak tercihinde (Tablo 23) %73,6 iken aynı katılımcıların kredi kullanma konusundaki kararlarına %61,8 olarak yansımıştır. Bu farkın, faiz ödeme ile faizden kazanç elde etme algılamaları arasındaki sebepten kaynaklandığı söylenebilir. İslami literatürde haram olarak nitelenen faizi, yeme ya da faiz yoluyla kazanç elde etme hususu ile faiz ödeme hususu arasında deneklerde algılama farklılığı mevcuttur. Her ikisi de günah olarak kabul edilmesine rağmen, faiz yeme ya da faizden kazanç elde etme hususu, toplumun mütedeyyin kesiminde daha olumsuz ve daha fazla uzak durulması gereken bir olgu olarak kabul edilmektedir.

Tablo 25: Birikimleri Değerlendirme Durumu

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Katılım Hesabı	65	59,1
Altın	14	12,7
Gayrimenkul	14	12,7
Borsa	13	11,8
Döviz	2	1,8
Tahvil – Bono	2	1,8
Faizli Mevduat Hesabı	0	0
Toplam	110	100,0

Ankete katılan T.F.K.B. çalışanlarının %59,1'lik kısmı birikimlerini katılım hesabında değerlendirdiklerini belirtmişlerdir. Bunu %12,7'şerlik oranlarıyla altın ve gayrimenkul takip ederken, %1,8'erlik oranlarıyla tahvil-bono ve döviz az tercih edilen yatırım araçları olarak sıralamada yer almıştır. Katılımcılardan hiçbirinin faizli mevduat hesabına parasını yatırmadığı da Tablo 25'den anlaşılmaktadır.

Tablo 25'deki bulgular değerlendirildiğinde; katılımcıların, birikimlerini dini değerlerin etkisiyle inançlarının elverdiği yatırım araçlarına yönlendirdiklerini söylemek mümkündür. Faizde parasını değerlendirenlerin hiç olmaması, dikkat çekici ve tutarlı bir durumdur.

Tablo 26: Faizle İlgili Görüşler

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Dini Sebeplerden Karşılım	62	56,4
Dini Ve ekonomik sebeplerden Karşılım	38	34,5
Karşı Değilim	7	6,4
Ekonomik Sebeplerden Karşılım	3	2,7
Toplam	110	100,0

Faiz, sahip olunan nakit paradan belli bir süre için mahrum kalmanın veya mevcutta olmayan naktin belli bir süre için ödünç alınmasının karşılığı olarak tanımlanabilir. Dini bakış açısının ötesinde, emek sarfetmeden ve üretime katılmadan elde edilen kazanç şekline itirazlar ile farklı iktisadi mülahazalar sebebiyle faize karşı üretilmiş görüşler de vardır. Dolayısıyla değerler ve faiz ilişkisini tartışan bir çalışmada faize karşı mesafeli duruşun sebeplerinin ortaya koyulması gerekmektedir.

Tablo 26'ya göre, araştırmaya katılan T.F.K.B çalışanlarının sadece %6,4'ü faize karşı olmadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların %2,7'si ise faize ekonomik sebeplerden karşı olduklarını belirtirken, geriye kalan yaklaşık %91'lik kesimi faize karşı duruşlarında dini değerlerin etkisi olduğunu açıkça belirtmişlerdir. Bu oran, çalışmamıza katılan T.F.K.B. personelinin faize karşı duruşunun sebeplerini net olarak ortaya koymaktadır.

Tablo 27: Borç Alınacak Yer ve Kişi Tercihleri

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Akraba	44	40
Arkadaş – Dost	23	20,9
Katılım Bankası	17	15,5
Banka	8	7,3
Hiçbiri	18	16,4
Toplam	110	100,0

İhtiyaç hasıl olduğunda katılımcıların %40 gibi önemli bir bölümü akrabadan, %20,9 'u arkadaş ve dostlardan ödünç para almayı tercih ederken, %15,5'lik bir kısmı katılım bankalarını kullanmayı tercih etmektedir. Katılımcıların ancak %7,3'lük bölümü

mevduat bankalarından faizle para çekebileceğini bildirmiştir. %16,4'lük bir kesim ise bu alternatiflerden hiçbirini kullanmamayı tercih ettiğini belirtmiştir.

Tablo 27'de katılım bankalarının tercih edilme oranının düşüklüğü de bu bankaların çalışma şekliyle açıklanabilir. Teorik çerçevede bahsedildiği üzere, katılım bankaları faizsiz esasa göre çalıştığından, nakten-para şeklinde kredi vermemekte, sadece mal alım satımına aracılık etmektedirler. Bu sebeple, herhangi bir borcu ödemek amacıyla nakit para ihtiyacı olan fert ya da kurumların katılım bankalarından faydalanmaları mümkün değildir. Hal böyle olunca da katılım bankalarının tercih oranının düşük olması anlaşılabilir bir durum olarak kabul edilebilir.

Tablo 27'de dikkat çekici başka bir unsur, katılımcıların mevduat bankalarından faizle kredi kullanmaya sıcak bakmadıkları, bunun yerine faizden uzak alternatif kanalları tercih etmeleri gerçeğidir.

Bütün bunlara ek olarak büyük çoğunluğu kent kültürüyle yetişmiş olan katılımcıların ikincil ilişkilerinin kuvvetli olması beklenirken, birincil ilişkilerinin daha kuvvetli olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum, zorunluluktan dolayı kendine bir çevre kurduğunu ve bunu değerlendirdiğini gösterir.

Tablo 28: Bankacılık Mesleğini Tercih Sebepleri

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Aldığım Eğitime Uygun Olması	43	39,1
Kariyer Vadetmesi	21	19,1
İdealimdeki Meslek Olması	19	17,3
Tesadüf	13	11,8
İş Garantisi	11	10,0
Kazanç	2	1,8
Boş	1	,9
Toplam	110	100,0

Araştırma kapsamındaki banka çalışanlarından %39,1'i aldığı eğitime uygun olduğu için, %10'u iş garantisi olduğunu düşündüğü için, %17,3'ü idealindeki meslek olduğu için, %19,1'i kariyer vaat ettiğini düşündüğü için, %1,8 kazancının tatminkar olduğunu düşündüğü için, %0,9'u da tesadüfen bankacılığı tercih ettiğini söylemektedir.

Katılımcıların yaptıkları iş sonucu elde edecekleri tatminkar bir ücretten ziyade diğer seçenekler iş tercihleri üstünde daha etkili olmuştur. Yani, örnekleminiz için maddi kazanç arzusu iş tercihinde son seçilenler arasında kalmıştır.

Ayrıca bu tabloda eğitimin iş tercihi üzerindeki etkisi de açıkça görülmektedir.

Tablo 29: Katılım Bankasında Çalışmakla İdealimdeki İşe Kavuştum

Seçenekler	Frekans	Yüzde
KESİNLİKLE KATILMIYORUM	0	0
KATILMIYORUM	9	8,2
KARARSIZIM	31	28,2
KATILYORUM	55	50,0
TAMAMEN KATILYORUM	15	13,6
Toplam	110	100,0

“Katılım Bankasında Çalışmakla İdealimdeki İşe Kavuştum” önermesine araştırma kapsamındaki çalışanların %50’si “ katılıyorum”, %13,6’sı “tamamen katılıyorum” cevabı vererek, katılım bankasında çalışmakla ideallerindeki işe kavuştuklarını belirtmişlerdir. Çalışanların %63,6’sı iş tercihleriyle ilgili memnuniyetlerini dile getirirken, sadece %8,2’si memnuniyetsizliklerini bildirmişlerdir. Bu tablo işin verimliliğini ve müşteri memnuniyetini artırıcı bir durumdur.

Tablo 30: Katılım Bankasının Olmadığı Yerlerde Mevduat Bankalarında Çalışırım

Seçenekler	Frekans	Yüzde
KESİNLİKLE KATILMIYORUM	17	15,5
KATILMIYORUM	34	30,9
KARARSIZIM	26	23,6
KATILYORUM	19	17,3
TAMAMEN KATILYORUM	14	12,7
Toplam	110	100,0

Araştırmaya katılan T.F.K.B. çalışanlarının %46,4’lük kesimi, buldukları yerde katılım bankası olmasa dahi mevduat bankalarında çalışmayacaklarını dile

getirmektedirler. Bu kesimin %15,5'i ise "kesinlikle katılmıyorum" cevabı vererek konuyla ilgili kat'i kararlılıklarını göstermişlerdir. %30'luk bir kesim ise katılım bankasının olmadığı yerlerde mevduat bankalarında çalışmayı kabul edeceklerini bildirmiştir. Çoğunluğun tercihi olumsuz yöndedir. Bu sonuç, çalışanların katılım bankacılığında çalışma konusundaki kararlılıklarını göstermektedir.

Tablo 31: Mevduat Bankalarından Gelecek Cazip İş Teklifleriyle İlgilenmem

Seçenekler	Frekans	Yüzde
KESINLIKLE KATILMIYORUM	1	,9
KATILMIYORUM	23	20,9
KARARSIZIM	28	25,5
KATILIYORUM	27	24,5
TAMAMEN KATILIYORUM	31	28,2
Toplam	110	100,0

Zorunluluk durumunun olmadığı hallerde katılımcıların mevduat bankalarında çalışmaya bakış açıları değişmektedir. Tablo 30'daki görece daha zorunlu olan şartların aksine, mevduat bankalarından gelebilecek maddi menfaatin veya ikbal beklentisinin daha yüksek seviyelerde olduğu cazip iş teklifleri karşısında katılımcıların olası tavırları çoğunlukla olumsuz olabilecektir. Böyle bir soruya katılımcıların %52,7'si olumsuz cevap vermiştir. "Tamamen katılıyorum" cevabı ise %28,2 ile en yüksek oranlı seçenek olup, konuyla ilgili kararlılığı ifade etmektedir. Soruya verilen "katılıyorum" ve "tamamen katılıyorum" cevapların toplamı ise sadece %21,8'e tekabül etmektedir.

Katılımcıların yarısından fazlasının mevduat bankalarında çalışmaya sıcak bakmaması, şüphesiz ki faiz hassasiyetleri sebebiyledir. Zira mevduat bankalarıyla katılım bankalarını ayıran temel unsur, faiz esasına göre çalışmaları ya da çalışmamalarıdır. Katılımcıların sahip oldukları dini değerler, kendilerine sunulması muhtemel bir cazip iş teklifini faizden kaçınmak adına reddetmelerine yol açabilecektir. Bu karar ile dini değerler, ferdin kar maksimizasyonuna yönelik iktisadi tavrını dahi değiştirebilme yönünde yeni misal ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 32: Çocuğumun Ve Yakınlarımın Katılım Bankasında Çalışmasını İsterim

Seçenekler	Frekans	Yüzde
KESİNLİKLE KATILMIYORUM	0	0
KATILMIYORUM	7	6,4
KARARSIZIM	23	20,9
KATILYORUM	43	39,1
TAMAMEN KATILYORUM	37	33,6
Toplam	110	100,0

Araştırma kapsamındaki çalışanların çoğunluğu da %62,7'lik bir oranla yakınlarının ve çocuklarının katılım bankasında çalışmasını isteyeceklerini bildirmişlerdir. Bu fikre karşı olumsuz görüş bildirenlerin oranı sadece %6,4'tür.

İnsanlar kendilerine yakıştırdıkları veya memnun oldukları işleri ve pozisyonları yakınları ve özellikle çocukları için de arzu edeceklerdir. Özellikle de kişinin çocukları için yaptığı tercihlerde samimi olması beklenir. Zira insanoğlu, kendi çocuğu için her şeyin mümkün merteye en iyisi olmasını ister. Araştırmamıza katılan her beş çalışandan üçü, çocuğunun ve yakınlarının katılım bankasında çalışmasını arzu ettiğini bildiriyorsa, bu sonuç çalışanların çoğunluğunun işlerinden memnun oldukları sonucunu ortaya çıkarır.

Ferdin işini sevmesi maddi ve manevi bir çok unsura bağlı olabilir. Katılım bankalarının maddi açıdan çok fazla getiri sağlamadıkları göz önünde bulundurulursa, buradaki memnuniyetin manevi konularla alakalı olabileceği sonucu ortaya çıkmaktadır. Ferdin işinden manevi olarak tatmini, sahip olduğu değerler ve içinde bulunduğu sosyo-kültürel yapı ile barışık bir iş hayatı sürdürdüğüne işaret eder. Bu durum ise değerlerin iş hayatındaki yerini ve önemini ifade etmektedir.

Tablo 33: Çalıştığım Bankanın Mesai Saatleri Konusunda Daha Anlayışlı Olması Gerektiğini Düşünüyorum

Seçenekler	Frekans	Yüzde
KESİNLİKLE KATILMIYORUM	0	0
KATILMIYORUM	21	19,1
KARARSIZIM	17	15,5
KATILYORUM	44	40,0
TAMAMEN KATILYORUM	28	25,5
Toplam	110	100,0

Araştırmaya katılan çalışanların %65,5'i çalıştıkları bankanın mesai konusunda daha anlayışlı olması gerektiğini düşünmektedir. Bu konuda bankanın yeteri kadar anlayışlı olduğunu düşünenlerin toplamı ise %19,1'e tekabül etmektedir.

Türkiye Finans Katılım Bankası'nda çalışan personele günlük resmi çalışma saatleri dışında çalışılan saatler için kahir ekseriyetle fazla mesai ücreti verilmemektedir. Akşam çıkış saatlerinin uzaması, zaman zaman hafta sonu ve öğle arası mesai yapılması uygulamaları araştırmacının şahsi tecrübeleri ve gözlemleriyle tespit edilmiştir.

Akşam işten geç çıkacak olan veya hafta sonu fazladan mesai yapacak olan personelin sosyal hayatında aksamlar olacak, hatta ailevi sorunlar yaşama ihtimali dahi doğacaktır. Araştırmacının gözlemleriyle de (özellikle bayan personelin) işten geç çıkış sebebiyle ailevi sıkıntılar yaşadığı sabittir.

Dini hassasiyetleri gözeterek faizsiz bankacılık yapan katılım bankalarının; kendi personelini fazladan çalıştırıp fazla mesai ücreti ödemiyeceği olması, bankanın temsil ettiği değerler ile çelişmesi bakımından dikkate alınması gereken ironik bir unsurdur. Bu durum, çalışanların da zihin dünyasında bir çelişmeye ve soru işaretine sebep olabilecektir.

Tablo 34: Ekonomik Yetersizlikten Dolayı Geleceğimden Kaygı Duyuyorum

Seçenekler	Frekans	Yüzde
KESİNLİKLE KATILMIYORUM	5	4,5
KATILMIYORUM	40	36,4
KARARSIZIM	25	22,7
KATILYORUM	23	20,9
TAMAMEN KATILYORUM	17	15,5
Toplam	110	100,0

Ekonomik yetersizlikten dolayı gelecekte kaygı duyan katılımcıların sayısı %36,4'lük oran ile, gelecekte kaygı duymayanların sayılarına yakındır. Nitekim, gelecekte kaygı duymadığını belirtenlerin oranı %40,9 ile daha yüksektir. %22,7'lik bir kesim ise bu konuda kararsızlığını dile getirmiştir.

Türkiye şartlarında iyimser kabul edilebilecek olan bu tablonun oluşmasında etken olarak; araştırma kapsamındaki çalışanların kendilerine güveni, bankacılık mesleğinin birçok mesleğe göre geçerliliğinin yüksek olması, Türkiye’de yaşanan kalifiye eleman sıkıntısı ya da Türkiye Finans Katılım Bankası’ndaki personel sirkülasyonunun diğer bankalara göre daha düşük olması sayılabileceği gibi sosyal profillerinin bir gereği olarak dini değerleri önemseyen araştırma kapsamındaki T.F.K.B. çalışanlarının tevekkül hissiyatlarının ve düşüncelerinin etkili olduğu da söylenebilir. Zira, katılımcılarla yapılmış olan mülakatlardan, “Rızık Allah’tandır” gibi dini yaklaşımların da etkili olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 35: Bankacılık Yorucu Bir İştir

Seçenekler	Frekans	Yüzde
KESİNLİKLE KATILMIYORUM	0	0
KATILMIYORUM	2	1,8
KARARSIZIM	8	7,3
KATILYORUM	51	46,4
TAMAMEN KATILYORUM	49	44,5
Toplam	110	100,0

Bankacılığın yorucu bir iş olması hususunda katılımcıların %90,9’luk bir mutabaktı mevcuttur. Yukarıda da değinildiği gibi şikayet edilen en önemli konulardan biri, mesai kavramının oldukça esnek olmasıdır. Normalde günde sekiz saat çalışması gereken banka çalışanlarının günde ortalama dokuz saat çalıştıkları, işin durumuna göre de geç saatlere kadar işyerinde kalabildikleri gözlemlenmiştir. Önceleri sabah 8:30 olan mesai saati başlangıcı 2007 yılında 09:00 olarak değiştirilerek kurumca bir iyileştirme yapma gayreti gösterilmiş olsa da, bu girişim yeterli olmamıştır.

Tablo 36: Kamu Sektöründe Çalışmaktansa Özel Sektörü Tercih Ederim

Seçenekler	Frekans	Yüzde
KESİNLİKLE KATILMIYORUM	9	8,2
KATILMIYORUM	13	11,8
KARARSIZIM	46	41,8
KATILYORUM	25	22,7
TAMAMEN KATILYORUM	17	15,5
Toplam	110	100,0

Araştırmaya katılımcıların çoğunluğu kamu sektörünü özel sektöre tercih etmek konusunda kararsızdırlar. Bu kararsızlığın en büyük sebebi kamu sektörünü tecrübe etmemişlik olabilecektir. Buna rağmen özel sektörü tercih etmekten yana olanların sayısı kamu sektörünü tercih edenlerden yüksektir.

Tablo 37: Yöneticilerle Alt Kademenin İlişkilerinin Yeterince İyi Olduğunu Düşünüyorum

Seçenekler	Frekans	Yüzde
KESİNLİKLE KATILMIYORUM	2	1,8
KATILMIYORUM	21	19,1
KARARSIZIM	21	19,1
KATILYORUM	53	48,2
TAMAMEN KATILYORUM	13	11,8
Toplam	110	100,0

Katılımcıların %60'a tekabül eden çoğunluğu, yöneticilerle alt kademenin ilişkilerinin yeterince iyi olduğu kanaatindedir. %20,9'luk bir kesim bu görüşe karşı iken, %19,1'lik bir kesim ise kararsız olduğunu bildirmektedir. Yapılan mülakatlar sonucu kararsız olduğunu belirten kesimin çoğunlukla olumsuz görüş bildirmekten çekinerek kararsızlığını bildirdiği anlaşılmıştır.

Yoğun ve stresli iş temposunda çalışan banka çalışanlarının kademeler arası uyumunda hiçbir sorun yaşamayacağını beklemek mantıklı değildir. Katılımcıların çoğunluğunun bu konuda olumlu görüş bildirmesi personelin hiyerarşik uyumunu destekleyen bir veridir.

Tablo 38: Sistem İçinde Yapılan İşlerin Çoğu Zaman Yanlış Olduğunu Düşünüyorum

Seçenekler	Frekans	Yüzde
KESİNLİKLE KATILMIYORUM	2	1,8
KATILMIYORUM	51	46,4
KARARSIZIM	36	32,7
KATILIYORUM	13	11,8
TAMAMEN KATILIYORUM	8	7,3
Toplam	110	100,0

Sistem içinde yapılan işlerin yanlış olduğun dair yargıya katılımcıların sadece %19,1'i destek vermektedir. Buna ek olarak, bu görüşe karşı çıkanların oranı %48,2 olmasına rağmen, “kesinlikle katılmıyorum” seçeneğini işaretleyip kararlılığını gösterenlerin sayısının %1,8 gibi düşük oranlı olması ve kararsızların %32,7 ile yüksek bir oranda oluşması konuyla ilgili soru işaretlerinin meydana gelmesine imkan vermektedir.

Sistem içinde iş tanımları ve iş bölümü önceden belirlenmiştir. Her ne kadar şube içinde alınacak kararlar (kredi kullandırımı gibi) şube içindeki ilgili konumdaki kişilerin oluşturacağı bir komite içinde alınsa da şube yöneticisinin bu komiteyi domine edebileceği araştırmacının tecrübesinden hareketle bilinmektedir. Dolayısıyla sistem içinde işlerin çoğu zaman yanlış yapıldığına dair soruya verilen “kararsızım” cevabının yüksek oranı, büyük oranda bahsi geçen durumu ve benzerlerini yaşayan çalışanların olumsuz cevap vermekten çekinerek yöneldiği bir seçenektir. Bu sonuç mülakatlar ile de desteklenmiştir.

Tablo 39: Eve Çoğu Zaman Yorgun Geliyorum

Seçenekler	Frekans	Yüzde
KESİNKİLE KATILMIYORUM	0	0
KATILMIYORUM	4	3,6
KARARSIZIM	9	8,2
KATILIYORUM	68	61,8
TAMAMEN KATILIYORUM	29	26,4
Toplam	110	100,0

Tablo 33'te katılımcıların %65,5'i çalıştıkları bankanın mesai konusunda daha anlayışlı olması gerektiğini ifade etmektedir. Tablo 35'te ise katılımcıların %90,9'u bankacılığın yorucu bir iş olduğu konusunda mutabıktırlar. Dolayısıyla katılımcıların %88,2'sini ifade eden bir çoğunluğun işten eve yorgun geldiğini belirtmesi beklenen bir sonuçtur.

Tablo 40: Eve Çoğu Zaman Yorgun Geliyorum Ama Yine de İşimden Memnunum

Seçenekler	Frekans	Yüzde
KESİNLİKLE KATILMIYORUM	0	0
KATILMIYORUM	3	2,7
KARARSIZIM	20	18,2
KATILYORUM	52	47,3
TAMAMEN KATILYORUM	35	31,8
Toplam	110	100,0

Tablo 39 ile bağlantılı olarak işten eve yorgun geldiğini ifade eden çalışanların işinden memnuniyetini değerlendiren Tablo 36'dan çıkan sonuca göre T.F.K.B. çalışanlarının %79,1'i bu yoruculuğa rağmen işinden memnundur.

Eve yorgun gelen, çoğu zaman da fazla mesai yapıp fazladan ücret alamayan araştırma kapsamındaki çalışanların işinden memnuniyetini bildirmesi, muhafazakar yapıda olan değerlerine bağlı banka çalışanlarının kanaatkarane zihniyet yapılarını göstermesi bakımından önemli bir misaldir.

Tablo 41: İş Değiştirme İmkânım Olsa İşimi Değiştiririm

Seçenekler	Frekans	Yüzde
KESİNLİKLE KATILMIYORUM	6	5,5
KATILMIYORUM	51	46,4
KARARSIZIM	31	28,2
KATILYORUM	12	10,9
TAMAMEN KATILYORUM	10	9,1
Toplam	110	100,0

Katılımcılardan %20'si iş değiştirme imkanı olması halinde işlerini değiştirebileceklerini söylerken, %28,2'si kararsızlığını belirtmiştir. %51,9'luk bir kesim ise işini değiştirmekten yana olmadığına dair bir irade belirtmiştir.

Tablo 40’da, işten eve yorgun gelmelerine rağmen işinden memnuniyetlerini dile getirenlerin oranının %79,1 olarak çıktığı göz önüne alınır, Tablo 41’de iş değiştirmek isteyen %20’lik kesimin Tablo 40’daki kararsız ve işinden memnun olmayan kesimin toplamıyla sayıca hemen hemen örtüştüğü de görülecektir.

İş ve kurumdan memnuniyet konusunda çalışanların yarısına yakınının olumlu görüş bildiremeyişi göz önüne alınır, %51,9’u oluşturan iş değiştirmeye kapalı olan bir kesimin varlığına rağmen olumlu bir orandan bahsetmek mümkün değildir. Zira, mevcudunun yarısına yakını iş değiştirme konusuna açık olan ve kararsız olduğunu dile getiren çalışanlardan müteşekkil bir kurumun iş yeri ikliminin olumlu bir havada olması beklenemez. Bu durum personelin verimliliğini düşürebileceği gibi, işletmenin de etkinliğini azaltabilecektir.

Netice itibariyle, yarısından fazlası iş değiştirmeye kapalı olanların yanında neredeyse bir o kadar da iş değiştirmeye kapalı olduğunu ifade etmeyenlerin bulunduğu bir iş ortamında iş ve kurum memnuniyetinin varlığından söz etmek oldukça güçtür.

Tablo 42: Emegimin Karşılığını Alıyorum

Seçenekler	Frekans	Yüzde
KESİNLİKLE KATILMIYORUM	3	2,7
KATILMIYORUM	14	12,7
KARARSIZIM	39	35,5
KATILYORUM	46	41,8
TAMAMEN KATILYORUM	8	7,3
Total	110	100,0

Katılımcıların %49,1’, emeginin karşılığını aldığını düşünmektedir. Bu görüşe karşı çıkanlar ise %15,4 ile azınlıktadır. %35,5’lik bir kesim ise kararsızdır ya da görüş belirtmek istememektedir.

Katılım bankası çalışanlarının -özellikle de memur, şef yardımcısı ve şeflerin- almış oldukları ücret, hayat şartları göz önüne alındığında yetersiz olmasına rağmen bu yetersizliğin dile getirilmemiş olması bir takım çekincelerden dolayı olabilir. Zira bu konuda kararsız olan %35,5’lik bir kesimin varlığı bu duruma açık bir göstergedir. Çalışanların emeklerinin karşılıklarını alıp almadıkları konusundaki soruya cevaben

kararsız olduklarını bildirmeleri, cevap vermekten çekindiklerini göstermektedir. Emeğinin karşılığını alan bir çalışan için bu durumu ifade etmek çok daha kolaydır.

Türkiye İstatistik Kurumunun 2008 yılında yaptığı “yaşam memnuniyeti” anketine göre Türkiye’deki çalışanların %32,1’i elde ettikleri kazançtan memnun, %25,3’ü orta seviyede, %42,4’ü de elde ettikleri kazançtan memnun değildir (TUİK, 2008). Türkiye Finans Katılım Bankasındaki oran TUİK’in benzer anketinin sonuçlarına göre daha olumludur.

Tablo 43: Katılım Bankalarında Manevi Değerlerin Bazen İkinci Planda Tutulduğunu Düşünüyorum

Seçenekler	Frekans	Yüzde
KESİNLİKLE KATILMIYORUM	6	5,5
KATILMIYORUM	32	29,1
KARARSIZIM	34	30,9
KATILYORUM	29	26,4
TAMAMEN KATILYORUM	9	8,2
Toplam	110	100,0

Araştırma kapsamındaki çalışanlardan, katılım bankalarında bazen manevi değerlerin ikinci planda tutulduğu görüşünde olanların sayısı %34,6’lık oranla, zıt görüşte olanlara eşittir. Burada %30,9’luk büyük bir kararsız kesim vardır.

Kararsız olduğunu bildirenlerin oranından ve mülakatlardan anlaşıldığına göre manevi değerlerin bazen ikinci planda tutulduğunu düşünen çalışan sayısı görünenden daha fazladır. Bu konuda açıklıkla cevap vermenin zorluğu anlaşılabilir bir durumdur.

Araştırmacının şahsi tecrübelerine ve gözlemlerine göre, katılım bankası çalışanlarından bir kısmının, çalıştıkları kurumda kimi zaman manevi değerlerin ikinci planda tutuluyor olduğunu düşünmelerinin temel sebebi, kurumun işleyiş tarzından ziyade yetkili personelin tutum ve davranışları sebebiyledir. Zira, kurumun işleyişi yazılı kurallara bağlıdır ve açıktır. Ancak yetkili personel kimi zaman bu sistemi fiili ve zimni bir şekilde farklı mecralara çekebilme imkanına da sahiptir. Sözgelimi, bir kredi kullandırımı için şube içinde alınacak komite kararı, şube müdürünün görüşlerinin etkisi altında kalabilmektedir. Şayet şube müdürü, görüldüğü gibi olmayan, kurumca öngörülmeyen bir şekilde faizsiz bankacılığın temel prensibi olan mal alım satımına

aracılık etmeksizin göstermelik bir ticarete fon teminine yönelik bir kredinin (fiktif işlem) onaylanmasını istiyorsa, komitedeki çalışanlar buna karşı çıkamayabileceklerdir. Veya krediyle ilgilenen personel bu şekildeki bir krediyi komiteye daha farklı lanse edip, komiteyi yanlış yönlendirebilecektir. Olması muhtemel bu gibi durumlarda manevi değerler ikinci planda tutulabileceği gibi, satış baskısı veya hedefe ulaşma arzusu ön plana çıkabilecektir.

Tablo 44: Normal Bankalardan Kredi Kartı Alabilirim

Seçenekler	Frekans	Yüzde
KESİNLİKLE KATILMIYORUM	1	,9
KATILMIYORUM	8	7,3
KARARSIZIM	15	13,6
KATILYORUM	55	50,0
TAMAMEN KATILYORUM	31	28,2
Toplam	110	100,0

Katılımcıların %78'i normal bankalardan kredi kartı almakta bir sakınca görmezken, karşı olanların oranı %8,2 ile azınlıktadır. Kredi kartları faiz gibi değerlendirilmediği anlaşılmaktadır. Dini tercihlerin bir kamplaşma duygusuna dönüşmediği, sadece belli bir duyarlılıktan kaynaklandığı buradan okunabilir.

Tablo 45: Müşterilerimizin Diğer Banka Müşterilerine Göre Daha Anlayışlı Olduğunu Düşünüyorum

Seçenekler	Frekans	Yüzde
KESİNLİKLE KATILMIYORUM	3	2,7
KATILMIYORUM	36	32,7
KARARSIZIM	34	30,9
KATILYORUM	29	26,4
TAMAMEN KATILYORUM	8	7,3
Toplam	110	100,0

Katılımcıların üçünden birinden fazlası (%35,4'ü) müşterilerinin diğer banka müşterilerine göre daha anlayışlı olmadığını söylemektedir. Verilen cevaplarda kararsız olduğunu belirten bir %30,9'luk kesimin ise hergün sürdürdükleri ilişkiler konusunda kararsız olduklarını belirtmeleri dikkat çekicidir. Kararsız kesimin müşterileri aleyhine

görüş bildirmemek adına kararsız olduklarını bildirmeleri muhtemeldir. Fakat bu oranın da müşteriden memnun olmayanlara yakın olduğunu düşündüğümüzde, sonuç çalışanlar açısından pek olumlu bir durum sayılmaz.

Tablo 46: Alışveriş Yaptığım Marketlerde Alkol Satılmamasına Dikkat Ederim

Seçenekler	Frekans	Yüzde
KESİNLİKLE KATILMIYORUM	1	,9
KATILMIYORUM	12	10,9
KARARSIZIM	8	7,3
KATILYORUM	38	34,5
TAMAMEN KATILYORUM	51	46,4
Toplam	110	100,0

Tablo 49, dini hassasiyetler ile tüketim tercihleri arasındaki ilişkiyi ortaya koyma amacıyla oluşturulmuştur. Daha farklı bir ifade ile; bu tabloda, dini değerlerin iktisadi pratikler üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Netice olarak da katılımcıların %81'inin alışveriş yaptıkları yeri tercihleri üzerinde dini değerlerin etkili olduğu söylenebilir. Zira İslamiyet'e göre alkollü içecek satılan yerlerden alışveriş yapmak uygun değildir ve katılımcıların %81'i alışveriş yaptıkları yerlerde alkol satılmamasına dikkat ettiklerini bildirmektedirler. Bu tercihte dini değerler dışında etkenlerin olduğunu da söylemek mümkün olsa da, katılımcıların sosyal profili dikkate alındığında bu hassasiyetin sebebinin din olduğunu söylemek daha anlaşılabilir olacaktır. Buna benzer hassasiyetler, ABD ve Avrupa'nın bir çok kentlerinde Yahudi ve Hıristiyanların bir kısmında görülebilmektedir.

Tablo 47: Arada Fiyat Farkı Yoksa Avrupa Menşesine Sahip Ürünleri Tercih Ederim

Seçenekler	Frekans	Yüzde
KESİNLİKLE KATILMIYORUM	11	10,0
KATILMIYORUM	34	30,9
KARARSIZIM	34	30,9
KATILYORUM	18	16,4
TAMAMEN KATILYORUM	13	11,8
Toplam	110	100,0

Tablo 47, katılımcılardaki Avrupa algısının tüketim tercihlerine etkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Konuyla ilgili soruda Avrupa algısının karşısına herhangi bir algı konulmamıştır. Kıyaslama yapılırken Avrupa'nın karşısına ne yerli malı, ne Çin malı, ne de Rus malı konulmuştur.

Neticede, her on katılımcıdan dördü, arada fiyat farkı olmaması halinde Avrupa menşesine sahip ürünleri tercih etmeyeceğini bildirmiştir. Her on katılımcıdan üçü kararsızlığını bildirirken, katılımcıların ancak %28,2'si Avrupa mallarını tercih edeceğini bildirmiştir.

Tarihin eski dönemlerinden Türk-İslam toplumu ile hiçbir zaman aynı çizgide olmamış ve hatta sömürgeci yanıyla bu toplum ile sürekli karşı karşıya gelmiş olan Avrupa devletlerinin, katılımcıların zihin dünyasında olumsuz bir yere sahip olmaları kuvvetle muhtemeldir. Dolayısıyla katılımcıların Avrupa'ya tepkileri tüketim tercihlerine de yansiyabilecektir. Yüksek standartlarda kaliteli üretim yapan Avrupa devletlerine ait ürünlerin tercih edilmeyişi, katılımcıların tarihi, kültürel ve dini değerleriyle yakından ilişkilidir demek mümkündür.

Tablo 48: Arada Kalite Ve Fiyat Farkı Yoksa Yerli Ürünü Yabancı Ürüne Tercih Ederim

Seçenekler	Frekans	Yüzde
KESİNLİKLE KATILMIYORUM	2	1,8
KATILMIYORUM	8	7,3
KARARSIZIM	20	18,2
KATILYORUM	29	26,4
TAMAMEN KATILYORUM	51	46,4
Toplam	110	100,0

Tablo 48, tüketim tercihlerinde aidiyet duygusunun, milli değerlerin ve içinde bulunduğu topluma bağlılığın etkisiyle yerli malı tercih etme arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla oluşturulmuştur. Bunu yaparken de yerli malın karşısına yabancı ürünler konulmuştur. Katılımcıların büyük çoğunluğu (%72,8) kalite ve fiyat şartlarının aynı olması durumunda yerli ürünü tercih edeceklerini bildirmişlerdir.

Milli değerler, millet esasına göre alınırlar. Milleti ise dil, din, ahlak ve ortak tarih bilinci içerisinde ortaya çıkan ve birlikte yaşama arzusu gösteren insan topluluğu olarak tanımlamak mümkündür. Dolayısıyla bir millete özgü olan milli değerler, içerisinde

dini, ahlaki ve tarihi unsurları da taşımaktadırlar. Bu yüzden toplum üstünde milli değerlerin etkisi kuvvetli olabilmektedir. Toplumlar, milli değerlerine bağlı oldukları ölçüde millet sayılırlar. Katılımcıların da bu değerleri yüksek oranda paylaştığını söylemek mümkündür.

Netice olarak, Tablo 48’de milli değerlerin ve sosyal aidiyet duygusunun iktisadi uygulamalar üzerindeki etkisi belirgin şekilde görülmektedir.

Tablo 49: Alışverişlerimde Dini – Ahlaki Değerlere Önem Veren Markaları Tercih Ederim

Seçenekler	Frekans	Yüzde
KESİNLİKLE KATILMIYORUM	0	0
KATILMIYORUM	6	5,5
KARARSIZIM	11	10,0
KATILYORUM	47	42,7
TAMAMEN KATILYORUM	46	41,8
Toplam	110	100,0

Tablo 49 göstermektedir ki katılımcıların büyük çoğunluğu (%84,5) dini – ahlaki değerlerin etkisiyle iktisadi pratiklerine yön vermektedir. Burada iktisadi kararların tek belirleyicisinin din olduğunu belirtmek asla mümkün olmasa da, dinin iktisat üzerinde mühim bir belirleyici olduğu rahatlıkla ifade edilebilir.

Burada dikkat çeken bir başka nokta ise katılımcılardan %5,5’inin “katılmıyorum” seçeneğini işaretlemesinin yanında “kesinlikle katılmıyorum” seçeneğinin hiçbir katılımcı tarafından işaretlenmemesidir. Yani, olumsuz cevap veren katılımcılar dahi bu konuda bir kat’i bir kararlılık göstermekten geri durmuşlardır. Katılımcıların pratiklerinde dini-ahlaki değerler güçlü bir şekilde, kesin suretle tüketim tercihlerine etki eden unsurlardan dışlanmamıştır.

Tablo 50: Dini – Milli Değerlerimize Saygı Göstermeyen Ülke Mallarını Almak İstemem

Seçenekler	Frekans	Yüzde
KESİNLİKLE KATILMIYORUM	4	3,6
KATILMIYORUM	3	2,7
KARARSIZIM	12	10,9
KATILYORUM	40	36,4
TAMAMEN KATILYORUM	51	46,4
Toplam	110	100,0

Tablo 50, araştırma kapsamında görüşülen T.F.K.B. çalışanlarının sahip oldukları dini ve milli değerlere bağlılığının yanı sıra, bu değerlere karşı dışarıdan gelecek saygısızlıklara tepkilerini ifade etmesi bakımından mühim bir göstergedir. Katılımcıların %82,8'i bu değerlere saygısızlık gösterebilecek bir ülkenin malını satınalmayacağını belirtmektedir. Bu oranın bu denli yüksek çıkmasında Türk toplumunun bilinçaltında yatan Filistin, Irak, Bosna ve Doğu Türkistan gibi bölgelerde Müslümanlara karşı yapılmış veya yapılmakta olan zulüm ve soykırımların, Danimarka'da yaşanmış karikatür krizi misali birçok batılı ülkeden gelen saygısız tavır ve davranışların da etkisi olduğu muhakkaktır. Tüketim tercihleriyle katılımcılar, istemedikleri olay yada şahıslara tepki koyabilmektedirler. Bu tepkinin çok güçlü olduğu bu araştırmada görülmektedir.

4.2.5. Politik Göstergeler

Bu bölümde katılımcıların Avrupa Birliği'ne üyelik konusundaki görüşleri, üniversitelerdeki kılık kıyafet özgürlüğü konusuna yaklaşımları, yabancı dille eğitim konusu, yabancılara gayri menkul satışına ve okullardaki din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin zorunlu olup olmaması konularındaki görüşleri tablolar halinde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu tablolar ile katılımcıların kararlarında daha çok milli değerlerin etkileri araştırılmıştır.

Tablo 51: Türkiye A.B. Üyesi Olmalıdır

Seçenekler	Frekans	Yüzde
KESİNLİKLE KATILMIYORUM	10	9,1
KATILMIYORUM	10	9,1
KARARSIZIM	50	45,5
KATILYORUM	15	13,6
TAMAMEN KATILYORUM	25	22,7
Toplam	110	100,0

Araştırmamıza katılan T.F.K.B. çalışanlarının üçte birinden fazlası ise Türkiye'nin A.B. üyeliğine olumlu yaklaşmaktadır. Olumlu yaklaşım içinde olanların sayısı ise olumsuz görüş bildirenlerden fazladır. Ancak bütüne bakıldığında A.B. üyeliği konusunda tereddütlerin belirgin bir ağırlığı hissedilmektedir.

Araştırma kapsamındaki çalışanların yarısına yakını Avrupa Birliği'ne üyelik konusunda kararsız olduğunu bildirmektedir. Tecrübe edilmemiş bir uygulama olması ve Avrupa toplumu ile Türk toplumu arasındaki sosyo-kültürel farklılıklar A.B. üyeliğine bakıştaki tereddütleri açıklayabilecek unsurlar arasında sayılabilir.

Katılımcıların tereddütleri, şüphesiz ki A.B. üyeliğinin doğuracağı muhtemel sonuçlarla ilgilidir. Bu konu üzerine bir soru da mevcuttur, sonuçları Tablo 52'de görülmektedir.

Tablo 52: Avrupa Birliğine Üyeliğin Ne Gibi Sonuçlar Doğuracağı

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Dini – Kültürel – Sosyal Yapımıza Zarar Verir	26	23,6
Kararsızım	24	21,8
Ülke Ekonomisine Katkı Sağlar	23	20,9
Daha Fazla Özgürlük Ve Demokrasi Sağlar	21	19,1
Sömürü Artar	14	12,7
Toplam	110	100,0

Katılımcılardan Avrupa Birliği'ne üyelik konusunda kendilerine en uygun seçeneği işaretlemeleri istenmiştir. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliği konusunda farklı görüşler olduğu Tablo 24'ten anlaşılmaktadır. Ülke ekonomisine katkı sağlayacağını düşünenler (%20,9) ve ülkeye daha fazla özgürlük ve demokrasi getireceğini düşünenler

(%19,1) olduğu gibi dini ve kültürel yapımıza zarar vereceği endişesinde olanlar (%23,6) da mevcuttur. Katılımcıların %21,8'i ise temkini yaklaşıp konuyla ilgili kararsızlığını bildirmiştir. Bunun yanında, A.B.'ye üyeliğin doğuracağı sonuçlar konusunda katılımcıların %40'ının olumlu görüş bildirdiği %38,1'inin ise olumsuz görüş bildirdiği göz önüne alınırsa bu mevzuda katılımcıların birbirine yakın oranlarda fikir ayrılığına düştüğü söylenebilir. A.B. Üyeliği konusunda en büyük oranlı yargı ise sosyo-kültürel değerlerin birey üzerindeki etkisi sonucu, sosyo-kültürel yapımıza zarar gelmesi endişesi üzerinde yoğunlaşmıştır.

Tablo 51'de de görüldüğü gibi A.B. konusunda ciddi bir kararsızlık ve endişe hali ön plana çıkmaktadır. Buna en büyük sebep de A.B. taraftarlarının ve karşıtlarının topluma empoze ettiği yanlış bilgilerin yarattığı fikir karmaşası ve daha önce hiçbir Müslüman toplumun A.B. üyeliğini tecrübe etmemiş olmasıdır. Mevcut haliyle bir Hıristiyan kulübünü andıran A.B.'nin Müslüman- Türk toplumunun değerlerine muhtemel yaklaşımının Avrupa ülkelerinin bugüne kadar olan tavırları hesaba katıldığında endişe verici olması tabii bir sonuç olarak algılanmalıdır. Ki Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy ve Almanya Başbakanı Merkel gibi Avrupalı önemli siyasetçilerin Türkiye'nin A.B. üyeliği konusunda sarfettiği olumsuz görüşler bu endişeleri güçlendirmektedir.

Tablo 53: Yabancılara Toprak ve Mülkiyet Satışına Karşıym

Seçenekler	Frekans	Yüzde
KESİNLİKLE KATILMIYORUM	2	1,8
KATILMIYORUM	15	13,6
KARARSIZIM	13	11,8
KATILYORUM	32	29,1
TAMAMEN KATILYORUM	48	43,6
Toplam	110	100,0

Katılımcıların %72,7'si yabancılara toprak ve mülkiyet satışına karşıdır. Yapılan mülakatlarda Filistin topraklarının Yahudilere parça parça satılması sonucu oluşan İsrail Devleti'nin bölgedeki Müslümanlara yaptığı zulümden katılımcıların kendi toplumlarına ders çıkarmış olmalarının önemli derecede etkisinin olduğu görülmüştür.

A.B.'ye üyelik yolunda atılan adımlardan sayılabilecek olan, “yabancıların Türkiye'de mülk edinme haklarını düzenleyen kanun değişikliğinin” iptali için CHP'nin açtığı dava sonucunda Anayasa Mahkeme'sinin davayı esastan görüşüp 2008 Yılında kanunu iptal etmesi ve sonrasında Bayındırlık Bakanlığı'nca yayınlanan bir genelge ile yabancılara toprak ve mülkiyet satışının tekrar önünün açılmış olması hususunun katılımcılarca kabul görmeyen bir hükümet politikası olduğu da anlaşılmaktadır.

Tablo 54: Mecliste Kabul Edilmiş Olan “Üniversitelerdeki Kılık Kıyafet Özgürlüğünü” Destekliyorum

Seçenekler	Frekans	Yüzde
KESİNLİKLE KATILMIYORUM	1	,9
KATILMIYORUM	4	3,6
KARARSIZIM	13	11,8
KATILIYORUM	20	18,2
TAMAMEN KATILIYORUM	72	65,5
Toplam	110	100,0

Türkiye'nin önemli gündemlerinden biri olan kılık kıyafet yasağı konusunda katılımcılara soru yöneltilmiştir. Tablodan çıkan sonuca bakıldığında, katılımcıların %83,7'si üniversitelerdeki kılık kıyafet özgürlüğünü desteklemektedir. Ayrıca bu araştırmanın tamamındaki sorulara verilmiş cevaplar içinde en büyük oranlı (%65,5) “tamamen katılıyorum” seçeneği Tablo 54'de görülmektedir. Bu oran katılımcıların konuyla ilgili tercihlerindeki kararlılığı göstermektedir. Katılımcıların kılık kıyafet özgürlüğünden yana kullandıkları tercihlerinde demokrasi ve özgürlük gibi cihanşumül değerler ile dini değerlerin etkileri mevcuttur.

Tablo 55: İlköğretim Okullarında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Zorunlu Olmasını Onaylıyorum

Seçenekler	Frekans	Yüzde
KESİNLİKLE KATILMIYORUM	0	0
KATILMIYORUM	1	.9
KARARSIZIM	14	12,7
KATILIYORUM	41	37,3
TAMAMEN KATILIYORUM	54	49,1
Toplam	110	100,0

Din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin okullarda zorunlu olması konusundaki hassasiyet katılımcılarda %86,4 ile hat safhadadır. Konuyla ilgili cevaplardan “kesinlikle katılıyorum”un en çok tercih edilen seçenek olması, “kesinlikle katılmıyorum”un ise hiç tercih edilmemiş olan seçenek olması katılımcıların yaklaşımlarındaki kararlılığı göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

A.B.’ye giriş çabalarının etkilerinin değişik boyutlarda görüldüğü bir süreç içinde olan Türkiye’de tartışılan önemli bir gündem maddesi haline getirilmiş olan ilköğretim okullarında “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” dersinin zorunlu olarak okutulması konusu aslında A.B. ülkeleri ile kıyaslandığında herhangi bir açılıma gerek olmayan bir husustur. Zira A.B. ülkelerinde bu konuda tek bir uygulama mevcut değildir. Hatta bazı ülkelerin farklı eyaletlerinde farklı uygulamalar dahi mevcuttur. Bazı ülkelerde okullarda din eğitimi zorunlu iken, bazılarında seçmeli, bazılarında ise yasaktır.

Bu konuda toplumun genel hassasiyetleri ve algılamaları A.B.’ye girişi bahane eden bir takım çevreler ile uyuşmamaktadır. Devletin bugünkü uygulaması değişmediği takdirde katılımcıların algılamaları ile devlet uygulaması ve algılaması arasında bir gelişme söz konusu olmayacaktır.

Tablo 56: “Okullarda Yabancı Dil Eğitimi Verilmeli Ama Okullarda Eğitim Yabancı Dille Verilmemelidir”

Seçenekler	Frekans	Yüzde
KESİNLİKLE KATILMIYORUM	0	0
KATILMIYORUM	5	4,5
KARARSIZIM	14	12,7
KATILIYORUM	42	38,2
TAMAMEN KATILIYORUM	49	44,5
Toplam	110	100,0

“Okullarda Yabancı Dil Eğitimi Verilmeli Ama Okullarda Eğitim Yabancı Dille Verilmemelidir” önermesiyle küreselleşen dille (İngilizce vb.) milli dil arasındaki tercih ölçülmeye çalışılmıştır. Yabancı bir dille verilen eğitim, beraberinde kültürel yabancılaşma ve karmaşayı da beraberinde getirebilecektir. Zira bir dil sadece konuşma aracı değildir. Dilde yerleşik deyimler ve atasözleri ile kelimelere ve kavramlara yüklenen anlamlar o dilin sahibi topluma ve kültüre aittir. Konu eğitim olunca, yabancı dilin uluslar arası boyutu ve faydası da söz konusudur. Keskin tutumlar, milliyetçiliğin, aidiyetin, açık ve kapalı toplumun varlığına da işaret edebilir. Fakat dil aynı zamanda bir milletin en önemli ortak paydalarından biridir de. Sonuç olarak dil iki zıt yaklaşım içinde Türkiye'nin gündemindedir. Buradan hareketle katılımcıların tutumları yoklanmıştır.

Katılımcıların %82,7'si bu sorunu fark eden fertler olarak yabancı dille verilen eğitime karşı çıkmış olmalarının yanında okullarda yabancı dil eğitimi verilmesini de uygun bulmuşlardır. Yukarıda dile getirilen iki farklı yaklaşımın dengeli bir şekilde katılımcılar tarafından değerlendirildikleri görülmektedir: “Yabancı dile evet, fakat yabancı dil eğitimine hayır”.

Bu netice, katılımcıların bir taraftan milli değerlere, diğer taraftan küreselleşmekte olan dünyaya açık olduklarına işaret eder.

SONUÇ

“Katılım Bankası Çalışanlarının İktisadi Kararlarında Sosyo-Kültürel Değerlerin Etkileri: Türkiye Finans Katılım Bankası Örneği” başlıklı araştırmamızda öncelikle konuya ait kavramlar izah edilmeye çalışılmış, sonrasında da ilgili yaklaşımlardan bahsedilerek konunun teorik arka planı ortaya konulmuştur.

Sosyo-kültürel değerlerin iktisadi yapı üzerinde belirleyici olduğuna dair önerme ironik bir şekilde hem klasik-liberal iktisadi görüş tarafından, hem de Marxist düşünce tarafından reddedilmiştir. Sosyo-kültürel değerler içinde özellikle de dinin pozisyonu, seküler- maddeci görüşlerce etkisizleştirilmiş veya edilgenleştirilmiştir.

Toplumdaki fertlerin her birinin kendi karını en üst düzeye çıkarması sonucu toplumun da genel refah düzeyinin en üst düzeye çıkacağı yönünde fert temelli klasik-liberal görüşün karını maksimize etmeyi amaçlamış, her hamlesinde mekanik bir şekilde sadece kendi çıkarını gözeten “homoeconomicus” model insanı bireylerin sahip olduğu değerleri göz ardı etmiştir.

Klasik iktisadi yaklaşıma karşıt görüşler geliştiren Karl Marx’ın toplumsal değişme izahatında ise üst yapı olarak kabul ettiği din, alt yapı olarak kabul ettiği ekonomi tarafından biçimlenmektedir.

İktisat ve sosyoloji biliminde iki temel yaklaşımın da desteklemediği “değerlerin iktisat üzerinde belirleyici olduğu” görüşü, araştırmamızda daha çok din esasına göre ele alınmıştır. Zira dünyada ve Türkiye’de bu konudaki en önemli çalışmalar dini değerler üzerine yoğunlaşmıştır.

Sosyo-kültürel değerlerin - Marx’ın deyimiyle üst yapının- iktisadi faaliyet ve tercihler üzerinde de etkili olabileceğini ileri süren isimlerin başında Max Weber gelmektedir. Bu bağlamda ele aldığı “Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu” adlı eserinde karşıt bir tez geliştirmiştir. Daha sonraki yıllarda Türk sosyal bilimcilere de bu tartışmanın yansıtıldığı görülmüştür. Bu tartışmayı yapan ilk Türk bilim adamları arasında Sabri F. Ülgener gelmektedir. Ülgener aynı zamanda sosyoloji çevresinde Weberci bir sosyolog olarak da bilinir ve hatta Ülgener’in, Türk Weber’i olarak anıldığı dahi olmuştur.

Bu kuramsal çerçeveden yola çıkarak, Türkiye Finans Katılım Bankası Ankara İli çalışanları örneğinden hareketle değerlerin iktisadi kararları belirlemede değerlerin özellikle çalışanlar üzerinde ne kadar belirleyici olduğu araştırılmaya çalışılmıştır. Bu

sebeple T.F.K.B. Ankara İli çalışanlarına 110 sorudan müteşşekil bir anket uygulanarak katılım bankası personelinin genel olarak sosyal profili ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Katılım bankası çalışanlarına ait sosyal ve demografik göstergeler, dini değerler ve uygulamalar, gündelik hayat göstergeleri, iktisadi değerler ve uygulamalar ile politik göstergeler incelenmiştir.

Kimlik ve değerler anlamında oldukça homojen olduğu gözlemlenen denek grubunun, bu homojen yapısından dolayı, cinsiyet, statü, medeni hal, yaş grubu, kır-kent kökenli olma gibi bağımsız değişkenler ile ilgili veri analizlerinde deneklerin kendi aralarında anlamlı bir farklılığın ortaya çıkmadığı görülmüştür.

Araştırmadan çıkan sonuçlar şu şekildedir:

Dini değerlerin ve yaşam tarzının, fertlerin iş tercihlerini belirleyeceği yönündeki önermemiz, katılımcıların yaşam tarzları ve sahip oldukları dini değerler paralelinde iş tercihlerinde önem verdikleri etkenler, katılım bankacılığını meslek olarak tercih etme sebepleri, katılım bankasının olmadığı yerlerde mevduat bankasında çalışma ve mevduat bankalarından gelmesi muhtemel cazip iş tekliflerine yaklaşımları ile doğrulanmıştır.

Dini vazifelerini büyük ölçüde yerine getiren ve büyük bir çoğunluğu da boş zamanlarında Kur'an okuma alışkanlığına sahip olan katılımcıların iş tercihlerinde huzuru ve dini değerleri maddi değerlerin önünde tutması değerlerin iş tercihleri üstündeki etkisini ortaya koyan önemli bir veridir. İş tercihini bu şekilde yönlendirmiş olan çalışanlar, katılım bankacılığını da dini değerlere yaklaşımı sebebiyle tercih ettiklerini ifade ederek iş ve meslek seçimi konusunda dini değerlerin etkinliğini doğrular nitelikte eğilim göstermişlerdir.

Mevduat bankaları faiz esaslı çalışmalarıyla katılım bankalarından kökten ayrılmaktadırlar. Katılım bankalarının olmadığı yerlerde mevduat bankalarında çalışma konusuna sıcak bakmayan katılım bankası çalışanları, mevduat bankalarından gelmesi muhtemel cazip iş tekliflerine de kapalıdırlar. Oysa katılım bankası çalışanlarının çok iyi şartlarda ve yüksek maaşlar ile çalıştıklarını söylemek mümkün değildir. Klasik iktisadi yaklaşımın kar maksimizasyonu peşinde koşan insanı için hiç de makul karşılanmayacak bu seçim, tamamıyla sosyo-kültürel değerlerin iktisadi kararlar üzerindeki etkisini ispatlamaktadır.

Dini duyarlılıktan dolayı başka işyerlerine alternatif olarak kurulan iş yerlerinde çalışan elamanların daha homojen bir grup yapısına sahip olduğu ve bu nedenle değer ve tutumlarında farklılıktan ziyade benzerliklerin daha ön planda olduğu yönündeki önermemiz katılımcıların gündelik hayat, değerler ve iktisadi kararlar esasadaki yönelimleri ile sabittir. Katılımcıların büyük bir çoğunlunun sosyal kimliği din ile ifade edilmiş, dinlediği müzik türü birbirine çok yakın, boş zamanları genelde evde yapılabilen faaliyetlerle geçmektedir. Ayrıca , büyük çoğunluğu kent kökenli olan katılımcıların, yaptıkları ibadetler ve çocuk sayıları da birbirine çok yakındır. Kısacası sosyal profil olarak homojen sayılabilecek bir grup yapısı söz konusudur. Ve dini, milli ve ahlaki değerler noktasındaki tutumlarıyla birbirlerine fazlasıyla benzeşmektedirler.

Katılımcıların bu homojen grup yapısı politik tutumlarında da benzerliklere sebep olmaktadır.Şöyle ki; Avrupa Birliği'ne üyelik konusundaki kararsızlık, yabancılara toprak ve mülkiyet satışı konusuna büyük bir çoğunlukla karşı olma, üniversitelerde kılık kıyafet özgürlüğünden yana ve ilköğretim okullarında “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” dersinin zorunlu olmasından yana tavır koyma ile okullarda yabancı dille eğitim verilmesine karşı çıkmaya gibi konularda sergiledikleri ortak tutumla farklılıktan ziyade benzerlikleriyle ön plana çıkmaktadırlar.

İşveren ve çalışanların sahip oldukları değerlerlerdeki paralelliğin iş tatminini artırması hususu, çalışanların işlerinden memnuniyetlerini ifade etmeleri ve yakınlarıyla çocuklarının da katılım bankasında çalışmalarını arzu ettiklerini ifade etmeleriyle ortaya konulmuştur. Katılım bankaları faiz hassasiyeti esas alınarak oluşturulmuş yapılardır. Faiz hassasiyetinde ise dini değerlerin belirleyici olduğu bilinmektedir. Sosyal profilleri ve sahip oldukları değerler itibarıyla katılım bankasını meydana getiren unsurlarla paralellik içinde olan katılım bankası çalışanlarının yakınları ve çocukları için katılım bankacılığını iş olarak önermeleri ya da arzu etmeleri iş tatminini ortaya koymasından önemli bir bulgudur.

Sosyo-kültürel değerlerin, katılım bankası çalışanlarının iktisadi yönelimleri üzerinde etkili olduğuna dair önermemiz, değerler ile şekillenen tüketim ve yatırım tercihleri ile doğrulanmıştır.

Tüketim tercihlerinde dini-milli değerlere saygı göstermeyen ülke mallarını almak istemeyen katılımcılar bunun yanında yerli üründen yana koydukları tavır ve Avrupa

mallarını kalite imajına rağmen tercih etmeyeceklerini çoğunlukla ifade ederek sosyo-kültürel değerlerin tüketim tercihleri üstündeki rolünü de ortaya koymaktadırlar.

Katılım bankası çalışanları ayrıca, İslam inancı gereği alışveriş yapılan yer tercihinde sarhoşluk veren ve dinen yasaklanmış ürünlerin satılmaması gerekliliği konusundaki hassasiyetle alkol satışı yapan marketlerden alışveriş yapmaktan yana olmadıklarını belirtmektedirler.

Birikimlerini büyük bir çoğunlukla katılım hesaplarında değerlendiren katılımcılar, faize de çok büyük bir oranda dini değerlerin etkisiyle karşı olduklarını belirtmektedirler. Dolayısıyla, katılımcıların birikimleri faizli hesaplar yerine katılım hesaplarına yönelirken karlılık oranlarından ziyade dini değerler etkili olmaktadır.

Dini, milli ve ahlaki yönden farklı sosyo-kültürel değerlerin etkileriyle katılım bankası çalışanlarının iktisadi kararlarında tavır aldıkları, bu değerlerin etkisiyle bazen kendi çıkarlarına rağmen iktisadi kararlar aldıkları gözlenmiştir.

Katılım bankasında çalışanlarının dünyevi değerlerden daha çok geleneksel, dini ve milli değerlere önem vermeleri konusundaki önerme, katılım bankası çalışanlarının iş, tüketim ve yatırım kararlarındaki tavır ile doğrulanmıştır. Mevduat bankalarından gelebilecek cazip iş teklifleriyle ilgilenmeme, yüksek gelir imkanı olmamasına rağmen yorucu olduğunu ifade ettikleri işlerinde çocuklarının dahi çalışmasını arzu edecek kadar ileri seviyede mesleki bağlılık, yatırım tercihlerinde faize karşı mesafeli yaklaşım, tüketim tercihlerindeki dini ve milli bağlayıcılık ile politik tercihlerde dini ve milli değerlerin etkileri katılım bankası çalışanlarındaki değerler sistemini ifade etmeye yetecektir. Katılımcıların bir kısmının ruhi ve fikri hayatında sekülerleşmeyi gösteren “günümüzde mutluluğun yolunun zengin olmaktan geçtiği” yönündeki ifadeyi destekleyici cevapları ise onların dini, milli ve ahlaki değerler sistemi içindeki davranışlarının ve kararlarının payını azaltmayacaktır. Bu ifade, hayat şartlarının giderek zorlaştığı dünyamızda maddi imkan sahibi olmanın gerekliliğini anlatmaktan öteye geçmemektedir. Zira, katılımcıların dini inançları da (İslamiyet) çalışıp kazanmayı, bakmakla yükümlü olunan aile efradını kimseye muhtaç bırakmamayı ve rızkın onda dokuzunun ticarete olduğunu öğütlemektedir.

Sonuç olarak; katılım bankası çalışanlarının iktisadi kararlarında, iş tercihlerinde, politik tavırlarında ve gündelik hayat göstergelerinde sosyo-kültürel değerlerin etkileri açık

şekilde görülmektedir. Değer ve tutumları ile homojene yakın bir grup yapısı oluşturan katılım bankası çalışanları çalıştıkları kurumun sahip oldukları değerler ile aynı çizgide olduklarından iş tatmini noktasında belki de maddi getirilerin sağlayamayacağı bir seviyeye ulaşmışlardır. Ancak istisnai durumlarda, kişilerin tutum ve davranışları ile katılım bankalarında da manevi değerlerin zaman zaman ikinci planda tutulduğu da görülmektedir. Genel kaideyi ve uyumu bozacak güçte olmasa da üzerinde durulması gerekli olan bu durum, bazen katılım bankası personelinin ve kurumun sahip olduğu değerler ile örtüşmediğinden kurum içinde bazı rahatsızlıklara da neden olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akçan A., 1997, Özel Finans Kurumlarının Türk Finans Sektöründeki Konumu ve Geleceği, Doktora Tezi, Malatya.
- Akgüç Öztin, 1998, **1980 Sonrası Türk Bankacılığının Özellikleri**, 75. Yılda Paranın Serüveni, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Akın, Cihangir, 1986, **Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma**, Kayıhan Yay., 1986, İstanbul.
- Altaner, Serkan, 2002, Türkiyede Özel Finans Kurumlarının Bankacılık Sektörü İçindeki Yeri, Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Arıkan, Semra, 1995, **İşletmelerde Sosyal Sorumluluk ve İş Ahlakı**, Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 13, Ankara.
- Arslan, Mahmut, 2001, **İş ve Meslek Ahlakı**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara,
- Arslantürk, Zeki; Amman, Mehmet Tayfun, 2001, **Sosyoloji: Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler**, 4. Baskı, Çamlıca Yayınlan, İstanbul.
- Artun Tuncay, 1983, **İşlevi, Gelişimi, Özellikleri ve Sorunlarıyla Türkiye’de Bankacılık**, 2.Baskı, Tekin Yayınları, İstanbul.
- Ayan, Dursun, 2000, “Sabri Ülgener'in Türk Düşünce Kültüründeki Yeri”, **Doğu-Batı Dergisi**, Sayı: 12, İstanbul, s.s.151-162.
- Aydın, Mustafa, 1997, **Kurumlar Sosyolojisi**, Vadi Yayınları, Ankara.
- Bakterim, 2009, **Kültür ve Kültürel Değişim**, <http://www.bakterim.com/tarih/57858-kultur-ve-kulturel-degisim.html> 14.07.2009.

- Baysal, Ayşe Can, 1981, **Sosyal ve Örgütsel Psikolojide Tutumlar**, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayını, İstanbul.
- Berkay, Fügen, 1990, “20. Yüzyılda Sosyal Değişme ve Milli Kültür Varlığımız”, **2. Milli Kültür Şurası Bildirileri (5-8 Aralık 1989)**, T.C. Kültür Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayın No: 3, C. 1., Ankara, s.s.44-46.
- Bilgiseven, Amiran Kurtkan, 1988, **Köy Sosyoloji**, Geliştirilmiş 2.baskı, Filiz Kitapevi, İstanbul.
- Bovet, Pierre, 1958, **Din Duygusu ve Çocuk Psikolojisi**, çev.Selahattin Odabaş, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara.
- Canatan, Kadir, 1993, “Kapitalizm, Protestanlık ve İslam”, **Bilgi ve Hikmet**, Sayı: 2, s.s. 31-39.
- Çağatay, Tahir, 1968, **Günün Sosyolojisine Giriş**, AÜDTCF Y., Ankara.
- Çavdarıcı, Mustafa. 2002, Türkiye'de Sosyal Değerlerin Aşınması ve Kültür Sömürgeciliği,Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Dinler, Zeynel, 1987, **İktisada Giriş**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Doğan, İsmail, 2004, **Sosyoloji Kavramlar ve Sorunları**, 6. Baskı, Pegem Yayıncılık, Ankara.
- Doğan, İsmail, 2004, **Sosyoloji Kavramlar ve Sorunları**, 6. Baskı, Pegem Yayıncılık, Ankara.

- Eliade, Mircea, 1990, **Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu**, çev. Mehmet Aydın, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- Erdoğan, İlhan, 1996, **İşletme Yönetiminde Örgütsel Davranış**, 1. Baskı, Avcıol Basım Yayın, İstanbul.
- Erdönmez, Cihan, 1993, **Toplumsal Gelişim, Toplumsal Değişim ve Çevre Bilinci**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Eren, Erol, 1998, **Yönetim ve Organizasyon**, Beta Basım Yayım, Yayın No: 401, İşletme Ekonomisi Dizisi: 33, 4.Baskı, İstanbul.
- Eren, Erol, 2002, **Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası**, Genişletilmiş 6.Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul.
- Erjem, Yaşar; Sezgin Kızılçelik, 1994, **Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü**, Atilla Kitabevi, Ankara.
- Erkal, Mustafa E., 1997, **Sosyoloji (Toplumbilimi)**, Genişletilmiş 8. Basım, Der Yayınları, İstanbul.
- Featherstone, Mike, 1996, **Postmodernizm ve Tüketim Kültürü**, çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Forum Tr, Kültür Nedir, <http://www.frmtr.com/kultur/901435-kultur-nedir.html>, 10.07.2009.
- Giddens, Anthony, 1994, **Sosyoloji**, 2.baskı, çev. M. Ruhi Esengün ve İsmail Öğretir, Birey Yayınlar, İstanbul.
- Günel, Mehmet, 2001, **Türk Bankacılık Sektörünün Sorunları ve Geleceği**, Ankara, s.s.1-64.

- Günay, Ünver, 1986, “Modern Sanayi Toplumlarında Din I”, **Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 3, Kayseri, s.s.119-132.
- Güngör, Erol, 1998, **Değerler Psikolojisi Üzerinde Bir Araştırmalar**, 2.Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Gürdoğan,Nazif, 1988, **Özel Finans Kurumlarının Fonksiyonları ve İşleyiş Mekanizması**, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Ekonomik Araştırma Merkezi Yay., İstanbul.
- Güvenç, Bozkurt, 2002, **İnsan ve Kültür**, Büyük Fikir Kitapları Dizisi No: 20, 9. Baskı, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Haviland, William A. 2002, **Kültürel Antropoloji**, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Hund, David M., 2000, “Ahlak Kuralları ve Muhasebe Eğitime Etkileri”, çev.Yakup Selvi, **MUFAD Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Ekim, 8, İstanbul, s.s. 60-71.
- Işık, Oğuz, 1996, “1980 Sonrası Türkiye’de Kent ve Kentleşme”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, Cilt:13, İstanbul, s.s. 769-786.
- İçli, Gönül, 2002, **Sosyolojiye Giriş**, Anı Yayıncılık, Ankara.
- İlgar, Zeki M., 19.10.2005, "Küreselleşmede Din ve Ahlak", <http://www.psikodan.com/doc/kuresellesme.doc>.
- İzveren, Adil, 1980, **Toplumsal Törebilim (Sosyal Ahlak)**, Ankara İktisadi Ve Ticari İlimler Akademisi Yayını No:130, Ankara.
- Jenks, Chris, 1993, **Culture**, 1. Baskı, Routledge, London.

Jonhston, Hank; Bert Klandermans, 1995, **The Cultural Analysis of Social Movements, Social Movements and Culture**, University College London Press Limited, London.

Kafesoğlu, İbrahim, 1987, **Türk Bozkır Kültürü**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.

Kalyon, Hakan, “Sosyoloji ile İlgili Kavramlar”, <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/temelkavram.htm>., 09.09.2005.

Karaman, Hayreddin, 1999, **Mukayeseli İslam Hukuku**, İz Yayınları, (3 c), İstanbul.

Karapınar Aydın, 2003, **Özel Finans Kurumları ve Muhasebe Uygulamaları**, Gazi Kitabevi, Ankara.

Kaya, Yaşar, 1985, **Sosyal Değişmenin Yeni Bazı Boyutları**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Kızılçelik, Sezgin, 1992, **Sosyoloji Teorileri**, I., Mimoza Yayıncılık, Konya.

Kongar, Emre, 1985, **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, 4.baskı, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Korukçu, Ünal; “**40.Yılında TBB ve Türk Bankacılık Sistemi ‘1958-97’**”, Türkiye Bankalar Birliği, İstanbul Ekim 1998, s.1-16.

Korkmaz, Abdullah; Bekir Kocadaş, 2006, **Toplumsal Sapma-Sapmanın Teorik Temelleri**, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul.

Köse, Ali, 2000, **Freud ve Din**, İz Yay., İstanbul.

- Küçükkocaoglu Güray., 2006, “İslami Bankalar ve İslami Finans Kurumları Çalışma Notları”,www.baskent.edu.tr/~gurayk/finpazcuma17.doc., 28.06.2009.
- Macrae, Donald, 1985, **Weber**, çev. Nur Vergin, Alfa Yayıncılık, İstanbul.
- Mardin, Şerif, 1995, **Türk Modernleşmesi**, İletişim Yay., İstanbul
- Marshall, Gordon, 1999, **Sosyoloji Sözlüğü**, çev.Osman Akınbay-Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Mutlu, Erol, 1984, **İletişim Sözlüğü**, Ark Yayınevi, Ankara.
- Ozankaya, Özer, 1983, **Atatürk ve Laiklik**, 2.baskı, Tekin Yayınları, Ankara.
- Ozankaya, Özer, 1999, **Toplumbilim**, Genişletilmiş 10. Basım, Cem Yayınevi, Eylül, İstanbul.
- Ozankaya, Özer,1975, **Toplum Bilimi Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları 415, Ankara.
- Özcan, Y. Ziya, 1995, “İslam Ekonomik Gelişmeye Engel midir?”, **İslami Araştırmalar**, C. 8, Sayı: 2, Ankara, s.s. 2-9.
- Özel, Salih, 2000, “Yeminli Mali Müşavirlik Mesleğinde Etik-I”, **Yaklaşım Dergisi**, Temmuz, s.s. 17-21.
- Özensel, Ertan, 2003, “Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer”, **Değerler Eğitimi Dergisi**, Ed. Recep Kaymakcan, Cilt: 1, Sayı: 4, İstanbul, s.s. 215-222.
- Özkalp, Enver, 2008, **Sosyolojiye Giriş**, Ekin Yayıncılık, 16. Baskı, Bursa.

Özönder, Mehmet Cihat; Nihat Nirun, 1990, “Türk Sosyo-Kültür Yapısı İçinde Adetler, Örfler, Görenekler, Gelenekler”, **Milli Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 46, Ankara, s.s. 249-265.

Bakanlar Kurulu Kararnamesi, 1983: 83/7506, 19.12.1983, **Resmi Gazete**, Ankara.

Rodinson, Maxime, 1996, **İslam ve Kapitalizm**, Spartaküs Yayınları, İstanbul.

Rugman, Alan M.; Richard M. Hodgetts, 2000, **International Business- A Strategic Management Approach-**, 2nd Edition, Prentice Hall Publisher, Harlow-England.

Sabuncuoğlu, Zeyyat; Melek Tüz, 1998, **Örgütsel Psikoloji**, 3. Baskı, Alfa Yayınları, Bursa.

Sayar, Ahmet Güner, 1998, **Bir İktisatçının Entelektüel Portresi**, Eren Yay., İstanbul.

Schaefer, Richard ; Robert P. Lamm., 1995, **Sociology**, 5. Baskı, Mc-Graw Hill Inc., Illinois.

Sezen, Yümni, 1990, **Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler ve Tartışmalar**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No:39, İstanbul.

Sezer, Baykan, 1985, **Sosyolojinin Ana Başlıkları**, İ.Ü. Ed. Fak. Yay., No: 3217, İstanbul.

Sorokin, Pitirim A., 1997, **Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri**, çev.Mete Tunçay, Göçebe Yayınları, İstanbul.

Şenyapılı, Önder, 1981, **Toplum ve İletişim**, Turhan Kitabevi, Ankara.

T.F.K.B., 2008a, <http://www.turkiyefinans.com.tr/tr/hakkimizda.>, 07.04.2009

T.F.K.B., 2008b, http://www.turkiyefinans.com.tr/tr/hakkimizda/faaliyet_Raporlari.aspx ., 07.04.2009

Türkiye Forum, 2009, <http://www.turkiyeforum.com/kultur-nedir-vt10978.html>
10.07.2009.

Tezcan, Mahmut, 1995, **Sosyolojiye Giriş**, 4. Baskı, Feryal Matbaası, Ankara.

Toprak, Meral; Mehmet Tanyas; Muzaffer Soysal ve Diğerleri, **Bankacılık Sektöründe Bilgisayar Kullanımı**, Milli Produktivite Merkezi Yayınları: 452, Ankara 1991, s.s. 9-22.

Thio, Alex, **Sociology**, 1992, An Introduction, 3. Baskı, Harper Collins Publisher, New York.

Turner, Bryan S., 1991, **Oryantalizm, Kapitalizm ve İslam**, çev. Taha Parla, İnsan Yayınları, İstanbul.

Turner, Bryan S., 1997, **Max Weber ve İslam**, çev. Yasin Aktay, Vadi Yay., Ankara.

Uysal, Özgür Özmen, 2002, “Muhasebe Eğitiminde Etik: Araçsal Etik Mi?”, **Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi**, Ekim, 7, Ankara, s.s. 31-44.

Uzunçarşılı, Ülkü, Meral Toprak ; Oğuz Ersun, 2000, **Şirket Kültürü ve İş Prensipleri**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.

Ülgener, F. Sabri, 1961, İktisadi **Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası**, Der Yayınları, İstanbul.

Ülgener, F. Sabri, 1983, **Zihniyet, Aydınlar ve İzmler**, Mayaş Yayınları, Ankara.

Ülken, Hilmi Ziya, 1965, “Değerler, Kültür ve Sanat”, **İ.T.Ü. Rektörlük Konferansları Serisinden**, Kağıt ve Basım İşleri A.Ş. Matbaası, İstanbul, s.s. 6-19.

Weber, Max, 1983, **Sosyoloji Yazıları**, çev. Taha Parla, İletişim Yayınları, İstanbul.

Weber, Max, 2000, **Şehir**, çev. Musa Ceylan, Bakış Yay., İstanbul.

Weber, Max, 2008, **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**, çev. Zeynep Gürata, Ayraç Yayınlar, Ankara.

Zanden, James Vander, 1993, **Sociology: The Core**, 3. Baskı, McGraw-Hill Inc., New York.

Zimmerman, Carle C., 1964, **Yeni Sosyoloji Dersleri**, çev., Amiran Kurtkan, İstanbul.

Zorlu, Abdulkadir, 2007, “Sabri F. Ülgener’i Okumak: Sosyal Tarih, Osmanlı İktisat Felsefelerinin ve Zihniyetinin Ortaçağlaşması, Tasavvuf, İslam ve Kapitalizm”, **Sabri Fehmi Ülgener Küreselleşme ve Zihniyet Dünyamız**, Ed. Murat Yılmaz, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, s.s. 242-259.

EK : ANKET FORMU

İKTİSADİ YÖNELİMLER ve İŞ TERCİHLERİ ÜZERİNDE SOSYO-KÜLTÜREL DEĞERLERİN ETKİLERİ TÜRKİYE FİNANS KATILIM BANKASI ÖRNEĞİ

Anketör :

Görüşme Tarihi :

1. **Cinsiyetiniz** : A- Erkek B-Kadın
2. **Yaşınız:**
3. **Eğitim durumunuz:**
A-Lise B-Yüksek Okul C-Lisans D-Yüksek Lisans E-Doktora
4. **En uzun süre yaşadığınız yer:**
A-Köy/Kasaba B-İlçe C-İl D-Büyükşehir
5. **Medeni haliniz:** A-Evli B-Bekar
6. **Varsa çocuklarınızın sayısı :**
7. **Baba mesleği (Emekliyse emekli olmadan önceki mesleği):**
A-İşçi B-Memur C-Esnaf / Tüccar D-Asker
E-Bankacı F-Öğretmen G-Diğer.....
8. **Sizinle aynı evde yaşayan aile büyükleri var mı?** A-Evet B-Hayır
9. **Bankadaki Statünüz?**
A-Memur B-Şef Yrd/Şef C-II. Md / Md. Yrd / Md.
10. **Kendinizi nasıl tanımlarsınız?**
A-Müslüman B-Türk C-Müslüman-Türk D-İnsan
E-T.C. Vatandaşı F-Hiçbiri
11. **Günlük gazete okur musunuz?** A-Evet B-Hayır
12. **Günde kaç saat TV. seyredersiniz?**
A-Hiç B-1 Saatten Az C-1-3 Saat D-3-5 Saat E-5 Saatten Fazla
13. **En çok izlediğiniz üç TV. programını türünü işaretleyiniz?**
()Haber ()Tartışma ()Magazin - Dizi ()Sinema
()Belgesel ()Spor ()Dini
14. **En çok dinlediğiniz iki müzik türünü işaretleyiniz?**
()Türk Halk Müziği ()Türk Sanat Müziği ()Klasik Müzik
()Yabancı Müzik ()Pop Müzik ()İlahi
15. **Bağışta bulunmak isteseniz hangisine öncelik verirsiniz?**
A-Cami B-Okul C-Hastane D-İstihdam yaratıcı yatırımlar
E-Sosyal yardım kuruluşları ve dernekleri
16. **Aşağıdaki dini görevlerden hangilerini yerine getirirsiniz?**
()Namaz ()Oruç ()Hac ()Zekat ()Cuma Namazı
17. **Boş zamanlarınızı nasıl değerlendirirsiniz? (Önceliğine göre ilk üçünü işaretleyiniz)**

- ()Müzik dinlerim ()Evde Tv/film seyredirim ()Sinemaya giderim
()Kitap/Dergi/Gazete okurum ()İnternette gezinirim
()Cafe/Kahvehaneye giderim ()Spor yaparım
()Evde tamir işi yaparım ()Bahçeye/Piknik Yerlerine giderim
()Kuran okurum/İbadet ederim ()Diğer

18. Hangi özel günleri kutlarsınız?

- ()Dini bayramlar ()Kutlu Doğum Haftası
()Resmi bayramlar ()Çocuğumun / Yeğenim doğum günü
()Evlilik yıldönümü ()Eşimin ve kendimin doğum günü
()Sevgililer günü ()Yılbaşı

19. Bankacılığı tercih sebebiniz aşağıdakilerden hangisidir?

- A-Aldığım eğitime uygun olması
B-Diğer mesleklere göre iş garantisinin daha fazla olması
C-İdealimdeki meslek olması
D-Kariyer vaadetmesi
E-Kazancı
F-Tesadüf

20. Size göre iş tercihinde en önemli üç etkeni işaretleyiniz.

- ()-İşin kolay ve zahmetsiz olması
()-Huzurlu bir iş ortamı ve iş doyumunun olması
()-Maaşının iyi olması
()-İş güvencesi ve garantisinin olması
()-İtibarlı bir iş olması
()-Dini ve ahlaki değerleri gözetmesi
()- Diğer.....

21. Katılım bankacılığımı neden tercih ettiniz?

- A- Yüksek maaşımdan dolayı
B- Dini değerlere yaklaşımından dolayı
C- Bu işi bulduğum için
D- Diğer.....

22. Bugüne kadar bankadan faizli kredi çekmek durumunda kaldınız mı?

- A- Evet B-Hayır

23. Birikimlerinizi ne şekilde değerlendirirsiniz?

- ()Borsa ()Faiz ()Katılım Hesabı ()Tahvil/Bono
()Altın ()Döviz ()Gayrimenkul

24. Faizle ilgili olarak aşağıdakilerden size en uygun seçeneği işaretleyiniz.

- A-Dini sebeplerden dolayı karşıyım
B-Ekonomik sebeplerden dolayı karşıyım
C- Dini ve ekonomik sebeplerden dolayı karşıyım
D-Karşı değilim

25. Paraya ihtiyaç duyduğunuzdan kimlerden ya da nerelerden para alırsınız?

- A-Akrabadan
B-Arkadaştan ve dostlardan
C-Bankadan
D-Katılım Bankasından

E-Hiçbiri
G-Diğer.....

26. Sizce Avrupa Birliğine üyelik ülkemize ne getirir?

- () Ülke ekonomisine katkı sağlar () Dini/Kültürel/Sosyal yapımıza zarar verir
() Her alanda sömürü artar () Ülke ekonomisine zarar verir
() Daha fazla özgürlük ve demokrasi sağlar () Kararsızım

Aşağıdaki şıklardan size göre en uygun olanı işaretleyiniz.

		Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyordum	Kesinlikle Katılmıyordum
1	Katılım bankasında çalışmakla idealimdeki işe kavuştum.	5	4	3	2	1
2	Katılım bankasının olmadığı yerlerde faizle çalışan bankalarda çalışabilirim.	5	4	3	2	1
3	Katılım bankası dışındaki bankalardan gelecek cazip iş teklifleriyle ilgilenmem.	5	4	3	2	1
4	Çocuğumun ve yakınlarımın böyle bir bankada çalışmalarını isterim.	5	4	3	2	1
5	Çalıştığım bankanın mesai konusunda daha anlayışlı olması gerektiğini düşünüyorum	5	4	3	2	1
6	Ekonomik yetersizlikten dolayı geleceğimden kaygı duyuyorum.	5	4	3	2	1
7	Kamu sektöründe çalışmaktansa özel sektörü tercih ederim.	5	4	3	2	1
8	Bankacılık çok yorucu bir iştir.	5	4	3	2	1
9	Yöneticilerle diğer çalışanların birbiriyle ilişkilerinin yeterince iyi olduğunu düşünüyorum	5	4	3	2	1
10	İş ortamı içerisinde yapılan işlerin çoğu zaman yanlış yapıldığını düşünüyorum.	5	4	3	2	1
11	Eve çoğu zaman çok yorgun geliyorum.	5	4	3	2	1
12	Ama yine de işimden memnunum.	5	4	3	2	1
13	İş değiştirme imkânım olsa işimi değiştiririm.	5	4	3	2	1
14	Emeğimin karşılığını alıyorum.	5	4	3	2	1
15	Katılım Bankalarının yaklaşımlarında da manevi değerlerin bazen ikinci planda tutulduğunu düşünüyorum.	5	4	3	2	1

		Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
16	Normal bankalardan kredi kartı alabilirim.	5	4	3	2	1
17	Müşterilerimizin diğer banka müşterilerine göre daha nazik ve anlayışlı olduklarını düşünüyorum.	5	4	3	2	1
18	Günümüzde mutlu olmanın yolu artık zengin olmaktan geçmektedir.	5	4	3	2	1
19	Dini – milli değerlerimize saygı göstermeyen ülke mallarını almak istemem.	5	4	3	2	1
20	İlköğretim okullarında ‘Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ‘ dersinin zorunlu olmasını onaylıyorum.	5	4	3	2	1
21	Okullarda yabancı dil eğitimi verilmeli ama eğitimin dili yabancı olmamalıdır.	5	4	3	2	1
22	Yabancılara toprak ve mülkiyet satışına karşıyım.	5	4	3	2	1
23	Mecliste kabul edilen üniversitelerdeki kılık kıyafet özgürlüğünü destekliyorum.	5	4	3	2	1
24	Türkiye Avrupa birliği üyesi olmalıdır.	5	4	3	2	1
25	Alışveriş yaptığım marketlerde alkol satılmamasına dikkat ederim.	5	4	3	2	1
26	Arada fiyat farkı yoksa Avrupa menşesine sahip ürünleri tercih ederim.	5	4	3	2	1
27	Arada kalite ve fiyat farkı yoksa yerli ürünü yabancı ürüne tercih ederim.	5	4	3	2	1
28	Alışverişlerimde dini – ahlaki hassasiyeti olan markalara ait ürünleri tercih ederim.	5	4	3	2	1

ÖZGEÇMİŞ

Çağatay SARP, 11.09.1978 Kırıkkale doğumludur. İlköğrenimini Kırıkkale’de Tınaz İlkokulu’nda, orta öğrenimini ve liseyi de Kırıkkale Anadolu Lisesi’nde tamamlamıştır.

1997 Yılında başladığı Kırıkkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü’ndeki üniversite öğrenimini “Yöneticilik ve Liderlik” isimli lisans teziyle 2001 yılında tamamlamıştır. Yüksek lisans öğrenimine 2006 yılında Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümünde başlamıştır. Çağatay SARP, özel sektörde çalışmakta ve İngilizce bilmektedir.